

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG 2006

THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

2006

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion:

Jytte Nielsen

Svend Sørensen

Kristian Visby

Flemming Skipper

Omslag:

Baggrundsbillede: Et kig ad Kronborgvej mod Kastet i Thisted.

Farvelagt bagsidebillede: Dampmøllen og Carocks Ølbryggeri set fra Østerbakken og Møllebakken.

Farvelagt forsidebilleder: Svejser på Sjørring Maskinfabrik og montrice på Oticon, Thisted

Årbogens adresse:

Redaktion:

Grurupvej 3B, 7760 Hurup

Tlf. 97 95 14 65

visby.hurup@mail.tele.dk

Ekspedition:

P. L. Haldsvej 60, 7700 Thisted

Tlf.: 97 92 25 18, e-mail: nielseriksen@mail.dk

ISBN 978-87-87382-14-4

ISBN 87-87382-14-8

WADMANN GRAFISK AS

2006

Indholdsfortegnelse

Knud Holch Andersen: Det industrielle Thy	s. 7
Jytte Thorndahl: Energi på dåse.....	s. 23
Frede Rødbrø: En landsby og dens erhvervsliv	s. 35
Flemming Skipper: Thisted-mel med indbagt musik	s. 53
Svend Sørensen: Nørregade i Thisted	s. 71
Ingvar Jakobson: Caroline – en usædvanlig præstekone i Øsløs.....	s. 89
Bjarne Gade Johansen: En husmand fra Hinding i 1600-tallet	s. 95
Aksel Kristensen: Enkeltgravskultur i Gærup	s. 105
Flemming Skipper: Thisted-vand gennem 100 år	s. 108
Claus C. Madsen: Rigsråd Niels Clementsen	s. 109
Herdis Fisker: Da herremanden hjalp sin fæstebonde	s. 117
Flemming Nielsen: Befolkningsforhold i Thy	s. 123
Anders J. Hindsholm: Boopgørelse og brandstiftelse på Momtoft.....	s. 135
Morten Hammer: Stagstrup i »gamle dage«.....	s. 139
Svend Sørensen: 100 historiske årbøger	s. 149
Anne Frandsen: Lokalhistorisk litteratur 2005-2006 – et udvalg.....	s. 155
Kristian Visby: Formandsberetning 2005-2006	s. 157
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred.....	s. 160
Forfatterfortegnelse	s. 161

Det industrielle Thy

– samspillet mellem industrialisering og samfundsudvikling i Thy 1850-2000

af Knud Holch Andersen

Industrisamfundets kulturarv er blevet et vigtigt satsningsområde i museums- og arkivverdenen, og 2007 er udnævnt til »industrikulturens år« med en lang række planlagte aktiviteter mange steder i Danmark. Redaktionen har bedt Knud Holch Andersen anlægge en Thy-vinkel på industrihistorien.

Grundlaget for artiklen er et forskningsprojekt, der blev gennemført af Museumsrådet i Viborg Amt i 2004.

Livet i det moderne Thy er noget af det mest industrialiserede, man kan forestille sig. Det er meget få af de utallige forbrugsvarer, der fylder vores dagligdag, der ikke er industrielt producerede. Samtidig er 26% af arbejdskraften beskæftiget i industrielle virksomheder. I Danmark som helhed drejer det sig kun om 15%. Desuden kan man konstatere, at landdelens traditionelt bærende erhverv, landbruget, i dag har udviklet en gennemindustrialiseret produktionsmåde med en ekstrem høj produktivitet pr. ansat.

Set gennem historikerens briller er det den mest afgørende forandring, der har fundet sted i nyere tid. Og ret beset en meget overraskende udvikling. Havde man for blot to generationer siden præsenteret thyboerne for et sådant fremtidsscenario, var det næppe mange, der ville have troet på det.

Med afsæt i nutiden kan der med andre ord være al mulig grund til at beskæftige sig med den lokale industrihistorie. Men går man på opdagelse i den hundredårige række af historiske årbøger fra Thy, vil man opdage, at industrikulturen har fået en ganske stedmoderlig behandling. Den lokale kulturhistorie har traditionelt haft sin hovedinteresse i landsbyen og landbokulturen. De historiske sam-

fund og de kulturhistoriske museer kom til verden på et tidspunkt omkring 1900, da den agrare almuekultur var truet af den første bølge af industrialisering. Derved kom det industrielle gennem lang tid til at fremstå som det uhistoriske og dermed uinteressante. Det er vel samme logik, der netop i disse år, midt i globaliseringens dramatiske forandringsklima, får så mange til at besinde sig på den industrielle kulturarv.

Hensigten med denne artikel er at tegne hovedlinjerne i den udvikling, der har omformet det lokale samfund i industriel retning. Det bliver også historien om et stadigt mere intensiveret samspil med verden uden for Thy. For at få et blot nogenlunde holdbart afsæt for fremstillingen er man nødt til at opstille en definition på industriel produktion. Den mest enkle og holdbare er at udnævne en virksomhed med mindst fem arbejdere – eller seks ansatte i alt – til industri. Det er den statistisk anerkendte definition, men den har adskillige uheldige konsekvenser. Den medfører bl.a., at de små andelsmejerier, der netop producerede industrielle – lurmærkede – standardvarer, ikke kommer til at optræde som industrivirksomheder. Moderne landbrug bliver det heller ikke. Omvendt vil en større

Landlyst Teglværk, 1913

håndværksvirksomhed let kunne udnævnes til industri. Industrihistorikeren bliver derfor nødt til at lempe sig frem og supplere den grundlæggende definition med andre kriterier, ikke mindst mekaniseringsgraden, produktionens organisation og principperne for afsætning af de færdige produkter.

Nøglebegrebet i industrialiseringsprocessen er »arbejdsdeling«. Gårdene i Thy har langt ind i 1800-tallet stort set været selvforsynende, og der har kun været et ganske svagt pengekredsløb med indtægter fra salg af korn, nogle stude eller heste og lidt ost eller smør. Udgifterne har så dækket skat til kongen, lidt til skole, kirke og fattigvæsen, samt reparationer hos smeden, noget salt og andre nødvendigheder, man købte i byen. Forhåbentlig blev der så et overskud til kistebunden. I overvejende grad var der tale om selvforsyning og bytteøkonomi. Knud Aagaard taler i sin topografi over Thy fra 1802 meget om thyboernes *vindskibelighed*, deres dygtighed

til at bruge hænderne og udnytte ressourcerne til sidste stump.

Udviklingen siden da er reelt historien om, hvordan det ene produkt efter det andet er blevet udskilt fra husholdningerne på landet og i byen og gjort til industrielle standardvarer. Produktionen på gårdene bliver specialiseret med salg og især eksport for øje, og i byen adskilles familieliv og arbejde i stigende grad. Derfor har industrialiseringen meget omfattende social- og kulturhistoriske følger-virkninger med tilhørende nostalgi. Man kommer til at »dyrke« gamle dage, da man godt nok havde det hårdt, men hvor der også var mere sammenhæng og helhed – tror man i hvert fald.

En landlig råstofindustri

Under den thylandske muld gemmer der sig nyttige og nødvendige råstoffer som ler, kalk og grus. Bønderne har længe brændt teglsten

og hentet kalk til eget forbrug. E. Djørup taler i sin topografi fra 1842 om mere end 60 teglværker i Thy. Ved midten af 1800-tallet har flere af disse produktioner udviklet sig til egentlige industrier med afsætning til et større marked.

Det er en udvikling, der sikkert skal ses i sammenhæng med den økonomiske vækst, det voksende kornsalg til England havde sat i gang efter 1830. Der blev bygget mange nye stalde og stuehuse på landet, næsten alt nyt blev nu bygget med grundmur. Købstaden Thisted nød gavn af den øgede handel, og der blev råd til at bygge nyt, ikke mindst ville man gerne have teglsten på tagene for at mindske brandfaren.

O. J. Rawerts industrilister fra 1847 omtaler 16 teglværker med i alt 37 arbejdere i Hillerslev-Hundborg Herred. I Hassing-Refs Herred finder han 28 teglværker med i alt 31 arbejdere, og endelig i Han Herred 14 værker med 56 arbejdere.

Den første »officielle« danske industritælling fra 1855 bekræfter billedet af den betydelige teglproduktion. På Aagaards teglværk i Thisted Landsogn blev der af seks arbejdere produceret 100.000 mursten og et tilsvarende antal tagsten om året. I Nors producerede Hansens Teglværk 200.000 sten om året. I Hillerslev var der hele to industrier, der kombinerede tegl- og kalkproduktion.

Også i Sydthy var der en betydelig teglproduktion, bl.a. hos Chr. Sindberg i Heltborg, hvor 6 arbejdere producerede 200.000 mursten og 50.000 drænrør om året. P. B. Fabricius på Futtrupgaard nåede helt op på 350.000 mursten om året.

Her har vi vel det tidligste industrielle gennembrud i Thy, og det er et landligt fænomen, knyttet til lokaliseringen af råstofferne. I øvrigt var manglen på brændsel i det træløse Thy et alvorligt problem for både tegl- og kalkværkerne.

Den råstofbaserede industri fastholder en stabil position i den lokale industrihistorie. Fra 1860'erne vinder brugen af ringovne og dampmaskiner indpas, og der bliver tale om en koncentration på færre, større værker, som Landlyst Teglværk i Thisted landsogn og teglværker i Hurup, Helligsø, Ydby og Bedsted, der i mellemkrigsperioden hver havde omkring 20 ansatte. På kalkområdet udviklede især Thisted Kalkværk sig til en anseelig virksomhed. Den blev oprettet i 1896 ved en sammenslutning af et antal mindre kalkværker. Der blev i 1902 bygget en moderne type »Schackt-ovne«, der øgede produktionen væsentligt. Thisted kalkværk blev i de første årtier af 20. århundrede regnet for det største i Danmark og beskæftigede omkring 50 arbejdere.

En særlig niche udgør tørveproduktionen, der med de to verdenskrige fik et betydeligt opsving. Erhvervstællingen i 1935 omtaler hele 9 tørveproducerende industrier, hver med 6-8 arbejdere, bl.a. i Gjærstøl, Snedsted, Sperring og Hundborg.

En mønsterbryder

Medmindre råstofforekomst eller brugen af vandkraft talte specielt for det, vil man i ældre tid sjældent finde industrielle virksomheder uden for købstæderne. Med næringsfrihedsloven i 1857 blev der åbnet for muligheden, men det blev forsat regnet for praktisk og naturligt at etablere sig i købstaden.

Et sjældent eksempel på en industrivirksomhed, der går på tværs af det traditionelle mønster, er maskinfabrikken og jernstøberiet i Sundby, der omkring 1850 blev startet af smeden J. C. Svankjær fra Vilsund. Han tilbød landbrugsredskaber »såvel for bonden som for herremanden.« Svankjærs lille maskinfabrik optræder i industritællingen fra 1855 med 5 faste arbejdere, nogle løse og et

Maskinfabrikken Thy.

barn. Han har ikke nogen dampmaskine, men bruger vindkraft som energikilde. I 1856 fik Svankjær tre års eneret for hele kongeriget på »kornkastere og rensmaskiner« og i 1857 fik han kongelig privilegium på også at fremstille støbegods, gryder, kakkellovne og komfurer. Virksomheden var i vækst, og i 1872 var der 11 ansatte, heraf tre løse arbejdere. Sundby Jernstøberi blev aldrig en stor fabrik, men holdt faktisk produktionen i gang til slutningen af 1980'erne. I de seneste år især dækker til afløbsbrønde og riste m.v. til brug ved vej anlæg.

Købstad med en enlig dampmaskine

I 1855 havde England for længst udviklet store enorme industricentre som Manchester og Birmingham med kvalmende røg, social

elendighed og en enorm produktion for et stadigt voksende verdensmarked. Til stor undren og foruroligelse for besøgende fra kontinentet som f.eks. danske N. F. S. Grundtvig. I København havde Baumgarten og Burmeister i 1846 grundlagt den maskinfabrik, der i kommende generationer skulle levere et stort antal dampmaskiner og andet udstyr til danske industrier, og i en række provinsbyer blev der i 1840'erne etableret jernstøberier. Den industrielle »jernalder« var så småt ved at komme til Danmark.

I Thisted købstad var der endnu lidt stille. Men der var gang i en enkelt dampmaskine, der kunne yde fire hk. Den stod i en af byens meget få industrielle virksomheder, J.H. Werners Brændevinsbrænderi, der årligt producerede 330.000 pottes brændevin til en værdi af 61.000 rbd. For at få alt det fra hånden havde Werner 10 faste folk i sit brød, suppleret med

et tilsvarende antal løsarbejdere fra tid til anden. Brændevinsbrænderiet blev i 1880 omdannet til A/S Thisted Dampmølle, én af byens solide industrivirksomheder langt op i 20. århundrede. Så der er industrihistorie bag rytterne i det moderne diskotek »Dampmøllen«, der nu befinder sig på samme sted.

Men det industrielle miljø i Thisted var overskueligt. Ud over brændevinsbrænderiet nævner fabriks- og industritabellerne fra 1855 kun tre virksomheder. Mest markant er F. C. Bendixsens Tobaksfabrik, grundlagt i 1834, hvor otte voksne arbejdere og fem børn årligt producerede 25.848 enheder, sikkert overvejende skråtabak. Industritællingen i 1872 viser, at tobaksfabrikken har været i vækst. Antallet af arbejdere er fordoblet, og de har fået en dampmaskine til hjælp. Cigarfabrikationen blev omkring århundredskiftet overtaget af Damborgs tobaksfabrik i Nykøbing og i 1910

flyttet til København. Produktionen af røgtobak og kardus fortsatte til fabrikant Carl Bendixsens død i 1958.

Den anden virksomhed var helt i overensstemmelse med tidens trend et jernstøberi, grundlagt i 1843 og i 1854 overtaget af W. Bonne, der i nogle år havde været medarbejder på støberiet. En anden medarbejder var N. A. Christensen, der i 1853 drog til Nykøbing og startede det jernstøberi, der blev én af branchens sværvægtene. Støberiet beskæftigede otte arbejdere og en dreng. Der blev produceret 400 stk. støbegods på årsbasis til en værdi af 8.000 rbd. Det meste støbegods er formentlig efter god traditionel håndværkerskik blevet produceret på bestilling. I en årække gik det godt for Bonnes jernstøberi. I 1872 beskæftigede han 14 arbejdere, heraf to ufaglærte, og i 1864 installerede han en dampmaskine, der dermed blev nummer to i

Thisted havde flere bryggerier. Carocksminde Ølbryggeri.

byen. Omsætningen var vokset til 15.000 rbd. Desuden havde fabrikant Bonne i 1865 oprettet en kradsuldsfabrik i en lagerbygning ved jernstøberiet med 29 arbejdere. Også her blev der opstillet en dampmaskine. Kradsuld var baseret på en omfattende kludeindsamling, og produktet blev afsat til papirfabrikation.

Den sidste industrivirksomhed i Thisted ifølge tællingen i 1855 var P. Halds skibsbyggeri ved den nyanlagte havn. Med fem »faste« og 10 »løse« arbejdere kan den lige kravle over den statistiske definition på en industrivirksomhed. Men industrialiseret skibsbyggeri har der nu næppe været tale om.

Status over den lille hengemte købstads industri ved midten af 1800-tallet bliver altså: brændevin, tobak og noget støbegods. Alt sammen formentlig afsat til byens egen befolkning og til oplandets bønder. Sammenlignet med udviklingen i en række andre købstæder, ikke mindst langs den jyske østkyst, har Thisted så absolut ikke førertrøjen på.

En købstad med rygende skorstene

I de sidste tre årtier af 1800-tallet bevægede industrialiseringen sig med raske skridt hen over det europæiske kontinent, eller rettere: den kørte på skinner i form af det stadig tættere jernbanenet, der nu omspandt Europa. Thisted blev hængt på som et af kontinentets yderste led med åbningen af Thybanen fra Struer i 1882. Med Fjerritslevbanen blev der i 1904 også forbindelse mod øst. Verden var ikke længere helt så langt væk, som den tidligere havde været. Endnu mere afgørende var det måske, at også søvejen blev væsentligt forbedret. Først og fremmest med anlægget af Thisted Havn i 1841, men mindst lige så betydningsfuldt var det, at der i 1861 blev gravet en ordentlig kanal ved Løgstør, så større skibe kunne komme igennem, og at Vesterhavet

året efter gav udviklingen en hånds-rækning i form af et nyt og større gennembrud på Aggertangen.

Indtil da have problemet med skibsfart på Thisted faktisk været så alvorligt, at der var seriøse planer om at grave en kanal enten mellem Klitmøller og Thisted eller gennem Bygholm Vejle. Projektet var ikke mindst inspireret af den Suez-kanal, der var under bygning i disse år. Der blev – helt i tidens ånd – tænkt stort og globalt.

Trafiknet og industrialisering er tætforbundne kar. Med jernbane og havn, der bl.a. gav ruteforbindelse til Aalborg og København, havde den lille købstad faktisk fået ganske gode kort på hånden. Men for at få gang i det økonomiske kredsløb skal man jo også have en eftertragtet vare at sælge. Det havde Thisted sådan set ikke. Det havde derimod bønderne i Thy. Den traditionelle studeeksport, der jo kunne gå på egne ben, blev i 1840'erne suppleret med en stadig voksende korneksport, der gik gennem de store Thisted-købmænds lagre ved havnen. Da priserne på korn faldt drastisk fra midten af 1870'erne, netop på grund af industrialiseringen med jernbanenet i USA og Rusland og dampskibe over Atlanten, blev dyreholdet i form af køer, grise og høns udbygget, og bønderne satsede – med held – på eksport af især smør, æg og bacon, først og fremmest til de engelske morgen- og middagsborde.

Denne produktionsomlægning rummer i sig selv et stærkt element af industrialisering. Men det dynamiske landbrug stimulerede samtidig væksten i købstaden. Handel med oplandet havde sådan set gennem hele historien været det, der gav den lille isolerede købstad eksistensberettigelse. Men nu udviklede arbejdsdelingen sig for alvor. Pengeøkonomien greb om sig, og bønderne overlod det til byboerne at producere andet og mere end brændevin og skråtobak.

I perioden fra 1870 til 1895 steg industriens bidrag til den samlede bruttofaktorindkomst – dvs. produktionsresultatet – i Danmark fra 4% til 8%. Det er vanskeligt at afgøre, om Thisted helt fulgte dette mønster, men der kan i hvert fald iagttages en betydelig vækst både i antallet af industrivirksomheder og i deres størrelse. Men man må samtidig huske på, at den forbedrede kommunikation med omverdenen jo også har øget konkurrencen fra industrivarer, der blev produceret andre steder.

Som nævnt var tobaksfabrik og jernstøberi i en pæn vækst, og brændevinsbrænderiet blev til Thisted Dampmølle. Det lokale grundmateriale til industritællingen fra 1900

er desværre ikke blevet bevaret i Rigsarkivet, men en undersøgelse, baseret på borgerskabsprotokoller og andre kilder, kan dokumentere, at der har udviklet sig et lidt bredere spektrum af først og fremmest forbrugsorienteret industri i byen. Det gælder A/S Thisted Bryghus, der blev oprettet i 1899 af en kreds af borgere, der »rettelig indså, at det var af stor betydning for by og omegn at få så mange industrivirksomheder som muligt knyttet til byen, og efter adskillige år med mere eller mindre held drevet arbejde er det nu efterhånden lykkedes at overtale befolkningen om det nyttige i dette formål.« Sådan kommenterer læreren og museumsmanden P. L. Hald udviklingen i »Jyske Byer og deres Mænd« fra 1916.

By med industrielle skorstene. I midten uldspinderiet. Luftfoto af Thisted midtby i slutningen af 1950'erne.

Koopmanns svineslagteri i Thisted. Administrationsbygningen.

G. Undén grundlagde i 1881 et uldspinderi i lejede lokaler. I 1892 blev det til en selvstændig fabrik, der blev udbygget i flere etaper frem til 1915.

Kort før 1900 havde Koopmann-koncernen etableret et svineslagteri på havnen. Thisted Andels Svineslagteri blev først oprettet i 1931. Desuden kan man registrere en maltfabrik, to ølbryggerier – ud over Thisted Bryghus – tre mineralvandfabrikker, en klædefabrik, fire farverier, en lingerifabrik, to møbelfabrikker, en konservesfabrik, tre bogtrykkerier, fire maskinfabrikker og sågar en cykelfabrik. Der har været status – og inflation – i ordet »fabrik«. Der skal nok lidt mere end god vilje til for at betragte de fleste af disse virksomheder som industrielle.

På det jernindustrielle område var der lidt drama i luften. Bonne havde i 1875 omdannet sit støberi til et interessentskab og omdøbt det

til »Bonnes Jernstøberi og Maskinfabrik«. Samtidig fik virksomheden en konkurrent i form af støberiet og maskinfabrikken »Thy« på Kastet. Det blev den nye fabrik, der fik overtaget i konkurrencen, og i 1882 var den simpelthen i stand til at overtage Bonnes jernstøberi. Den samlede virksomhed beskæftigede omkring 40 mand. Men selv om man satsede hårdt på maskiner og redskaber til egen landbrug, gik det ikke alt for godt. Med skiftende ejere blev virksomheden holdt i gang til 1931.

I årtierne omkring 1900 var enhver købstads stolthed store skorstene, hvorfra der kvalmede tyk, sort røg. Jo flere jo bedre. Det var tegn på driftighed og udvikling. Thisted »skyline« var på ingen måde domineret af industrielle skorstene. Men de var synlige, også fordi man med omhu placerede de lidt større industrier så tæt ved havn og jernbane

Bonnes Jernstøberi

Pumper til alle Dybder,
Kakkelovne og **Konfurer** i alle Størrelser,
Bygnings-, Stald- og Kjelder-**Vinduer**,
Kjerner til Haand- og Hestekraft, samt
Smørøltmaskiner,

til Indsættelse i gamle og nye Konfurer, uden at disse behøve at nedtages, samt
alt andet Støbegods, der stedse have paa Lager til billige, bestemte Priser.

Thisted Amtsavis 13. juli 1878

Fabrikken „Thy“

anbefaler Hestegange, Saamaskiner, Kærneværker i alle Størrelser, saavel med
Landhjul som Rensfæder, Smørøltmaskiner i flere Størrelser, Mejerigrønder
(Bjorde Princip) samt al Slags Støbegods til Bygninger, Land- og Husebrug.

Thisted Amtsavis 5. marts 1878

Jernstøberier i skarp konkurrence, Thisted Amtsavis 15.03 og 13.07 1878. (Kilde: Erik Holm og Svend Sørensen: Udvikling i støbeskeen, 1981.

som muligt. Bortset fra jern og tobak har grundlaget været lokalt producerede råstoffer, og afsætningsmarkedet har overvejende været lokalt. Byen opfyldte sin traditionelle købstadsrolle, blot i en lidt udvidet udgave. Virksomhederne har været små, og der har ikke været basis for dannelsen af en industriel arbejderklasse. De ansatte har ganske givet følt sig som enten faglærte håndværkere med den status, det nu gav, eller ufaglærte daglejere.

Kommunale industrier

De kommunale »værker« udgør en ofte overset, men betydningsfuld vinkel på industrialiseringen i tiden omkring 1900. Måske er det, når det kommer til stykket, denne nye »produktion«, der har påvirket livsvilkårene aller mest og øget forskellen mellem land og by. Thisted fik sit kommunalt ejede gasværk allerede i 1883, og efterhånden som gasledningerne kom rundt, blev husmødres og tjene-

stepigers hverdag lidt lettere. Kloakering og vandforsyning rummer basale forbedringer af sundhed og livskvalitet. Selv om byrådet tøvede længe med at tage livtag med de store investeringer, og først under Første Verdenskrig blev der kloakeret i spredt fægtning rundt om i byen. Først i løbet af 1920'erne kom der gang i tilkobling af WC'er til kloaksystemet. Kommunal renovation fik byen i 1910

Den kommunale vandforsyning blev etableret med bygningen af det første vandtårn i 1906. Samme år blev der dannet et privat elværk, der i 1914 blev overtaget af kommunen. Noget tøvende og med en betydelig skepsis, for ikke at sige modvilje, blev købstaden klædt på til den sundhedstilstand og den bekvemmelighed, der kom til at høre det 20. århundrede til.

Den lurmærkede industrialisering

I den store europæiske sammenhæng er industrialisering tæt knyttet til urbanisering og vandring fra land til by. Det gælder også for Danmark. Men det er et helt afgørende særpræg for Danmark, at landbrugserhvervet i sig selv bliver en industriel dynamo og helt afgørende for landets valutaindtjening gennem generationer. De mange små andelsmejerier, der skyder op i de sidste to årtier af 1800-tallet, er kernetropperne i denne historiske proces. Det klassiske andelsmejeri er en udpræget industriel virksomhed i sin udnyttelse af teknologien: dampmaskine, centrifuge, smørkerne m.v., i sin organisation af produktionen og sin afsætning af standardvarer til fjerne markeder. Det industrihistoriske problem er sådan set kun, at det er småvirksomheder, der ikke bliver opsamlet i industritællingerne. Og så er kapitalgrundlag og ejerforhold jo helt anderledes end den gængse, industrielle kapitalisme. Andelsprincippet er et udslag af ti-

dens politiske og sociale modsætning mellem land og by.

I Thy blev der oprettet omkring 20 mejerier, hvoraf kun ét var privatejet, nemlig »Pasteur« i Thisted. Endnu i 1960 var de fleste i drift, og et tæt netværk af daglige mælkeruter bandt den enkelte landmand sammen med mejeriet. Så slog stordriften igennem, og det private mejeri blev under navnet »Mejerigården« den eneste overlever.

Parallelt med andelsmejerierne fremmede moderniseringen af landbruget en række andre virksomheder som f.eks. smede og maskinværksteder, foderstofforeninger, byggehåndværk og meget andet, som med fordel kan etableres tæt på producenterne. Derfor kom den helt specielle danske variant af industrialiseringen ikke til at betyde en affolkning af landet, tværtimod.

Akkurat som nye byer skød op som paddehatte, da der blev lagt jernbaneskiner hen over den amerikanske prærie, fik Thy sin egen lille »frontier« i form af stationsbyer, der rummede en række af de servicefunktioner, landbruget havde behov for. Først med Thybanen fra 1882: Hurup, Bedsted, Hørdum, Snedsted, Sjørring. Og på den anden side af Thisted med Fjerritslevbanen fra 1904: Nors, Hillerslev, Østerild, Vesløs, Øsløs. Ofte holder den gamle landsby sig på afstand af al den ny foretagsomhed og bliver en mere værdig »kirkeby«, medens stationsbyen udvikler sig med en lille hovedgade, der gerne må lugte lidt af købstad. Der er da også et klart konkurrenceforhold mellem de nye stationsbyer og den gamle købstad.

Ud over mejerierne voksede der forskellige industrivirksomheder op i de nye stations-

Mejeriet Nordthy, Østerild, med kuske og personale i hvidt.

byer. Mest tydeligt i Hurup, der jo også ligger langt fra købstaden: en landbrugsmaskinfabrik, kendt for sine roeoptagere, og en vindmotorfabrik, der leverede en stor del af de stolte møller, der kom til at pryde bøndergårdene i et halvt århundrede. Desuden var der et savværk og et ølbryggeri. Snedsted havde ligeledes et ølbryggeri og en cementfabrik. Hørdum en mineralvandsfabrik.

Købstad i stagnation

Med den lidt forsigtige industrialisering i årtierne omkring 1900 havde Thisted udbygget sin klassiske position som leverandør af varer og tjenesteydelser til egnens landbrug. Thisted var en by i vækst, selv om den måtte dele lidt med de nye »opkomlinge« i form af stationsbyerne. Det er imidlertid en afgørende kendsgerning, at gennem det halve århundrede, der strækker sig fra Første Verdenskrig til omkring 1970, oplevede Thisted en meget svag industriel vækst. Måske kan man på nogle områder tale om en direkte industriel tilbagegang. Industritællingen i 1935 registrerede 23 virksomheder i Thisted Købstad. Industritællingen i 1948 nåede kun op på 16.

En del af forklaringen er formentlig, at det landbrug, der var helt afgørende for det lokale, økonomiske kredsløb, befandt sig i alvorlige kriser, først i 1930'erne og igen i 1950'erne og 1960'erne. De fleste industrielle virksomheder i Thisted har overvejende afsat deres produkter på det lokale marked. Samtidig havde industriprodukter fra det øvrige Danmark fundet vej til købmændenes og brugsforeningernes hylder. En stadig større del af forbruget blev i mellem- og efterkrigstiden prægede af industrielle mærkevarer, der blev markedsført landsdækkende. Men det var en udvikling, virksomhederne i Thisted ikke rigtigt havde del i.

En væsentlig nydannelse var Thisted Andelssvineslagteri, der efter oprettelsen i 1931

hurtigt kom til at beskæftige ca. 30 medarbejdere og dermed var på niveau med Koopmanns slagteri. Set fra et beskæftigelsessynspunkt var de to slagterier byens førende industrivirksomheder. Thisted Uldspinderi havde i 1920'erne været tæt på lukning, men blev i 1930 reddet af behjerttet, lokal kapital. Uldspinderiet beskæftigede i 1935 13 arbejdere. Dette tal voksede til 42 i 1948. 1930'ernes toldbekyttelse og krigsårenes varemangel gav den danske tekstilindustri betydeligt medvind. Det kom også til udtryk i Valdemar Smiths tekstilfabrik, oprettet i 1901, der i 1935 beskæftigede 20 arbejdere. Dette tal var vokset til 35 i 1948.

Bendixsens tobaksfabrik var flyttet væk fra Thisted. Maskinfabrikken Thy lukkede endegyldigt i 1931 efter flere genoplivningsforsøg. Thisted Bryghus holdt skansen med 14 medarbejdere. En tidstypisk nydannelse er A.P. Andersens autoværksted med 12 ansatte.

Thisted Margarinefabrik var oprettet i 1921 og kunne med 6 arbejdere godt og vel leve op til industristatistikens minimumskrav. Det samme gælder mejeriet Pasteur, oprettet 1917.

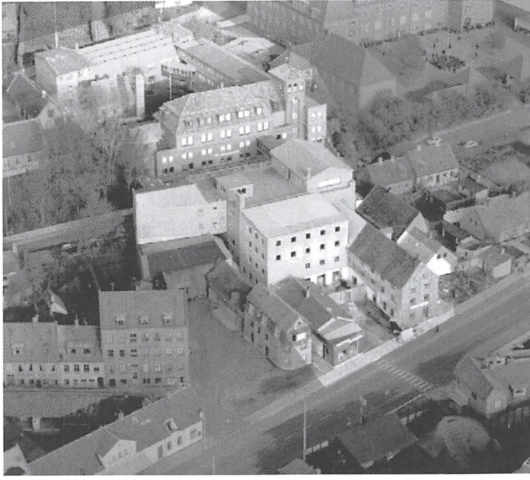
Så er der to trævarefabrikker og tre bogtrykkerier.

Der har fortsat været røg i nogle skorstene. Dampmaskinerne arbejdede støt videre og blev fodret med kul, koks, cinders eller tørv. Men praktiske og fleksible elmotorer vandt mere og mere indpas og har især været til stor fordel for de mindre virksomheder.

Den industrielle revolution i Thy

Når vi i dag med rette kan kalde Thy et industrisamfund, kan det næppe forklares med den forsigtige industrialisering frem til 1960'erne. Det er kun ret få virksomheder fra den ældre industrialisering, der har formået at overleve. Det gælder for Thistedes vedkom-

Gammel industrikultur i fugleperspektiv: Havens kullager, Dampmøllen og Smithson.

mende Thisted Bryghus, Thisted Maltfabrik, Dragsbæk Margarinefabrik og Thisted Andels-Svineslagteri.

Industristatistikken vidner imidlertid om en ganske kraftig industriel ekspansion. I 1948 var der 16 industrivirksomheder inden for den senere Thisted storkommunes område. I 1972 var tallet 32 og i 2004 56. Det samlede antal ansatte i disse virksomheder steg fra 427 i 1948 til 1325 i 1972. I 2004 beskæftigede i alt 56 industrivirksomheder i Thisted 4.279 medarbejdere.

Den industrielle revolution var ikke begrænset til Thisted. I Sydthy Kommune steg antallet af virksomheder fra 11-22 med 1245 ansatte og i Hanstholm, der i 1970 var et helt

Fra slagteriet i Thisted

Thisted's første planlagte industrikvarter ved Ringvejen i 1970'erne. Med det nye uddannelsescenter i baggrunden.

nyt bysamfund, var der i 2004 24 industrielle virksomheder med 731 ansatte.

I Thy som helhed kan man tale om en fordobling af antallet af industrivirksomheder fra 1972 til 2004. Samtidig er der blevet tale om virksomheder af en helt anden størrelse tidligere. Adskillige har over 500 ansatte, og et betydeligt antal har mellem 50 og 200 ansatte. Som nævnt i indledningen er 26% af egnens arbejdskraft ansat i industrivirksomheder.

Dermed er der skabt et samfund af en helt anden økonomisk og social karakter end det, der eksisterede ved indgangen til 1960'erne.

Som det oftest er tilfældet, når en mere dybtgående, historisk forandring indtræffer, kan man vanskeligt pege på en enkelt årsag. Der er tale om et samspil af omstændigheder, der åbner for nogle muligheder, næppe mange havde forudset.

Østdanmark havde allerede fra slutningen af 1950'erne oplevet en kraftig industrialisering med fuld beskæftigelse og store lønstig-

ninger til følge. Thy blev i denne sammenhæng betragtet som et marginaliseret område, en »arbejdsløshedsø«, der højst kunne håbe på en voksende turisme. I en vis forstand var det den manglende udvikling, der blev den store chance. De østdanske industrier søgte i stigende grad mod områder med stabil reservearbejdskraft og lave lønninger, akkurat som industrien i 1990'erne søgte mod Østeuropa og senere mod Asien. Det blev en proces, der kom til at forandre Danmark ganske meget.

Udviklingen blev støttet af lovgivningen om egnsudvikling fra slutningen af 1950'erne, der ydede direkte støtte til virksomheder, der søgte mod vest. Thisted Købstad i samspil med Thisted Erhvervsråd havde et veludviklet blik for mulighederne i den nye lovgivning og støttede processen på en dygtig måde. Derved blev Thisted en af de jyske byer, der fik aller mest gavn af de statslige støttemillioner. Den samlede støtte er blevet beregnet til omkring

Ries Konfektion. Det førsteførte kommunale industrihus. Ca. 1965.

80 mio. kr., og der blev skabt 20 nye virksomheder.

Blandt de udflyttede virksomheder var Coloplast, Oticon, Hellesens Batterifabrik og Joran Bor. Store veletablerede virksomheder, i flere tilfælde med koncernledelse i København. De bragte en hel ny industrikultur med sig og skabte særdeles mange arbejdspladser, ikke mindst til ufaglærte kvinder.

Parallelt med denne udvikling voksede et antal lokale virksomheder op – ofte med udgangspunkt i en traditionel håndværksvirksomhed og ofte i et mindre bysamfund – og blev til gedigne industrivirksomheder. Det gælder maskinfabrikkerne i Sjørring, Thorsted og Hillerslev. Det gælder møbelfabrikkerne i Nors og i Thisted f.eks. maskinfabrikken Cimbria med korntrørringsanlæg som speciale.

Branchemæssigt blev der tale om en betydelig spredning, men den gamle tekstilindustri forsvandt. Den traditionelle tilknytning til lokale råstoffer levede dog videre i form af Tican, andelssvineslagteriet, der uafbrudt har beholdt førertrøjen som egnens største virksomhed, Thisted Maltfabrik og det hæderkronede Thisted Bryghus.

1970'ernes industrielle revolution skabte et helt nyt økonomisk kredsløb. Indtil da havde købstaden levet af sit opland, først og fremmest baseret på landbrugserhvervet. Den nye økonomi byggede på en eksportrettet industri, der sådan set kun var knyttet til egnen på grund af behovet for arbejdskraft. Det stadig mindre antal landbrug bidrog til den globale eksportøkonomi, men beskæftigede kun ganske få procent af arbejdsstyrken.

Thy blev et lønmodtagersamfund M/K. 1970'ernes industrialisering rummede en kønsrollerevolution. Mange af de nye fabrikker efterspurgte især slanke kvindhænder. I løbet af 1970'ernes første fem år voksede antallet af beskæftigede på arbejdsmarkedet i

Thisted's nye industrikvarter ved Aalborgvej med Joran Bor i forgrunden. 1985.

Oticons nye fabrik i Tilsted, 1973.

Thisted Kommune fra 12.000 til 15.000. En del var mænd, der tidligere havde været selv-erhvervende, men en betydelig del var kvinder, der hermed kom på arbejdsmarkedet for første gang. Og blev der.

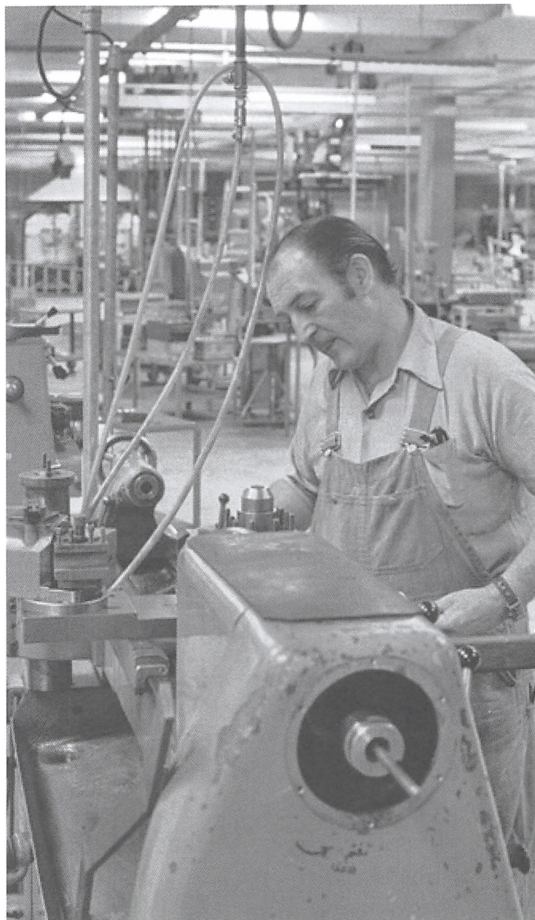
Anlægget af Hanstholm Havn indgår også i samspillet af vækstfremmende faktorer. Der var store forventninger til byudviklingen, og mange mente, den ny havneby ville sætte Thisted skakmat. Det blev på ingen måde tilfældet. Der udviklede sig nogle maskinindustrier i tilknytning til fiskerierhvervet og især fabrikker til forarbejdning af fisk. Fiskerierhvervets vanskeligheder har imidlertid sat grænser for væksten. Beskæftigelsen kulminerede med omkring 900 ansatte i midten af 1980'erne. I 2004 var antallet mere end halveret.

Sydthy Kommune har gennem hele perioden leveret arbejdskraft til industrialiseringen

i Thisted. Samtidig har især Hurup haft sin egen industrielle vækst. Allerede i 1960'erne var madrasfabrikken HUMA, skofabrikken N. K. P. Sko og Hurup Andelssvineslagteri betydelige virksomheder, og i 1970'erne kom der adskillige nye til, bl.a. Hurup Møbelfabrik, Stobi og H. K. Konfektion. Specielt fra midten af 1990'erne fik området et særligt industrieventyr knyttet til træindustri, først og fremmest vinduesfabrikken IdealCombi, der i løbet af få år med gazelle-spring blev en af egnens største virksomheder.

Den industri, der bærer samfundsudviklingen i det moderne Thy, er på flere måder et meget diskret fænomen. Der er ingen rygende skorstene, ikke nogen nævneværdig støj. Arbejderne kommer ikke strømmende i træsko og arbejdstøj fra nærliggende boligkvarterer. Der er tale om lave, velproportionerede bygninger med plæner omkring, diskret placeret

Joran Bor, Anton Schulz ved drejebænken, 1973.

i planlagte industrikvarterer. Med bilen som det altdominerende transportmiddel kan arbejdsstyrken fortsætte med at bo i de lokalsamfund, hvor de har deres tilknytning, og på mange måder fortsætte en livsform, der ikke behøver at lade sig styre af den industrielle arbejdsdag. Turisten, der besøger Thy, kan med lethed fastholde illusionen af at befinde sig i et lidt tilbagestående samfund med bondgårde, landsbyer og fiskerlejer, hvor alt er som i de gode, gamle dage.

Knud Holch Andersen

Født 1945. Cand. mag. i historie og dansk. Lektor ved Thisted Gymnasium & HF. Forfatter til flere lokalhistoriske bøger.

Materialegrundlag:

Grundlaget for denne artikel er især rapporten: »Den industrielle udvikling i Viborg Amt 1850-2004« med tilhørende CD-Rom, der rummer et omfattende talmateriale. Rapporten er resultatet af et forskningsprojekt, der med støtte fra Museumsrådet i Viborg Amt og Kulturarvsstyrelsen blev gennemført i 2004. Undersøgelsen

blev gennemført af en historikergruppe, bestående af Susanne Overgaard, Morslands Historiske Museum, Brian Wiborg, Fjandbo Arkivet (nu Industrimuseet i Horsens) og Knud Holch Andersen, Thisted Gymnasium & HF. Rapport og CD-Rom kan lånes på museer og arkiver i Viborg Amt.

Energi på dåse

– et dansk industrieventyr, der endte i det fjerne

af Jytte Thorndahl

Mulighederne for at opnå egnsudviklingsstøtte på gunstige vilkår og udsigten til en stabil arbejdskraft fik i årene omkring 1970 flere østdanske industrivirksomheder til at placere afdelinger i Thisted, som på få år fik en industriel udvikling, få havde troet mulig. En af de udlyttede virksomheder var batterifabrikken A/S Hellekens, senere Alkaline Batteries, hvis historie fra grundlæggelsen i 1880'erne beskrives i artiklen.

Lørdag den 27. august 1857 blev det elektriske lys og det elektriske springvand vist frem for de undrende københavnere på Christianborg Slots Ridebane. Man købte billet ved billetkontorerne på marmorbroen og ved indgangen til slotsgården, og det elektriske lys blev tændt af overkrigskommissær Høegh-Guldberg kl. 20.30. Den unge Frederik Louis Wilhelm Helleksen (1836-1892) var 21 år, måske har han overværet forestillingen og været dybt betaget. Vi ved det ikke. Men strømkilden til det elektriske lys var et vådbatteri, hvor man ved en kemisk proces havde lagret elektricitet. Lyset blev frembragt med en kulbuelampe.

Helleksen opfinder tørelementet

Elektricitet var en helt ny teknologi, der havde været på vej siden italieneren Alessandro Volta i marts 1800 præsenterede sit galvaniske element. Voltas element bestod af plader af sølv og zink på størrelse med mønter i en glasbeholder. Små stofflapper, der var gjort våde med saltvand, adskilte de to metaller. Volta havde opdaget, at når man dypper to forskellige metaller ned i vand, som gøres ledende ved hjælp af salt, så opstår der en

spændingsforskel mellem metalstykkerne og derved skabes elektricitet. Englænderen Daniel forbedrede elementet i 1838, men den største udvikling i batteriet skete, da den franske kemiker George Leclanche i 1868 fremstillede et sikkert batteri, som kunne holde spændingen i længere tid. Lechances batteri bestod af en kulstav og en zinkplade neddyppet i et glas med en opløsning af salmiak. En lærredspose med pulveriseret brunsten og grafit var bundet omkring kulstaven og hindrede, at batteriet gik ned i spænding. Der var god brug for hans batterier til telegrafapparater, ringeapparater m.m., men de var skrøbelige i deres glas eller krukke, som skulle påfyldes væske og jævnlige tilses. Et tørelement ville løse mange problemer.

Den unge Wilhelm Helleksen var imidlertid blevet smørgrosserer, men havde samtidig stor interesse for fysik og kemi. I 1876 og 77 gik han som 40-årig for alvor i gang med eksperimenter med galvaniske elementer, og i 1885 solgte han sit firma for kun at beskæftige sig med sine eksperimenter. De foregik i en vognport ved hans bopæl på Frederiksberg. I 1887 opfandt han det første brugbare tørelement baseret på Leclanches element, og allerede i 1889 leverede han de første tørbatterier til Københavns Telefonselskab. Fra 1889

W. Hellesen og hans hustru. Firmaet hed i en årrække »W. Hellesen's Enke«. Hellesen sendte i 1887 det første tørbatteri på markedet. Firmaet blev efter W. Hellesens død i 1892 drevet videre af hans enke samt V. Ludvigsen. Hellesens Nyt 1956, nr. 3.

til 1893 blev der leveret ca. 7.000 Hellesens batterier fra firmaet »W. Hellesen's«. Wilhelm Hellesen havde løst problemet med at skabe et tørt element ved at lade zinkpladen udgøre et hylster med bund, hvori han anbragte kulstangen omgivet af en blanding af brunsten og grafit. I stedet for væske blev tilsat en pasta af salmiak. Pastaen fik han ved at tilsætte stivelse til salmiakvæsken. Endelig blev det hele lukket med en begmasse.

I 1889 havde W. Hellesen fået kontakt til den unge elektrokemiker Valdemar Ludvigsen (1861-1939), og han deltog i den videre udvikling af Hellesens tørbatteri. Wilhelm Hellesen døde i 1892 og nåede aldrig at opleve effekten af den epokegørende opdagelse, han

havde gjort. Efter ægtemandens død drev hans enke firmaet videre, fra 1893-98 under navnet »W. Hellesen's Enke« med god støtte fra V. Ludvigsen. Han fandt i 1895 ud af, at man ved at tilsætte klorzink kunne få et endnu mere holdbart batteri. I 1897 fandt Ludvigsen på at fabrikere 1000 stk. små håndlygter med tørbatteri. Lygterne var færdige til salg lige før jul, og de blev en sensation. Flere typer og størrelser af batterier blev nu fremstillet på fabrikken, der lå på Åboulevarden 14.

»Hellesen's Enke & V. Ludvigsen«

Fra januar 1899 blev V. Ludvigsen optaget som kompagnon, og firmanavnet blev ændret til »W. Hellesen's Enke & V. Ludvigsen«. Enkefru Hellesen gik ud af firmaet i 1906, hvor V. Ludvigsen blev enejer. Firmaet blev i 1918 ændret til et aktieselskab, hvor firmanavnet skiftede til »A/S Hellesens Enke & V. Ludvigsen«. Omkring år 1900 havde firmaet slået sig fast både i indland og udland med et solidt batteri. Firmaet var næsten enerådende på hjemmemarkedet og havde startet en omfattende eksport til udlandet, som omkring 1910 omfattede 60 forskellige lande. Batterierne blev markedsført som kvalitetsprodukter, der var bedre end andre tilsvarende på markedet, og på verdensudstillingen i Paris i 1900 fik firmaet guldmedalje. Allerede i 1890 blev patentrettighederne for Tyskland og Øst-rig-Ungarn overdraget til det tyske firma Siemens & Halske og i England til Siemens Brothers, der oprettede fabrikker i London, Berlin og Wien. Laboratoriet i København samarbejdede med laboratorierne i London og Berlin om den videre udvikling af batterierne.

Der var god brug for batterier til de mange telefoner, håndlygter, ringeapparater og andre elektriske småting. De første elværker i Danmark påbegyndte en egentlig forsyning med

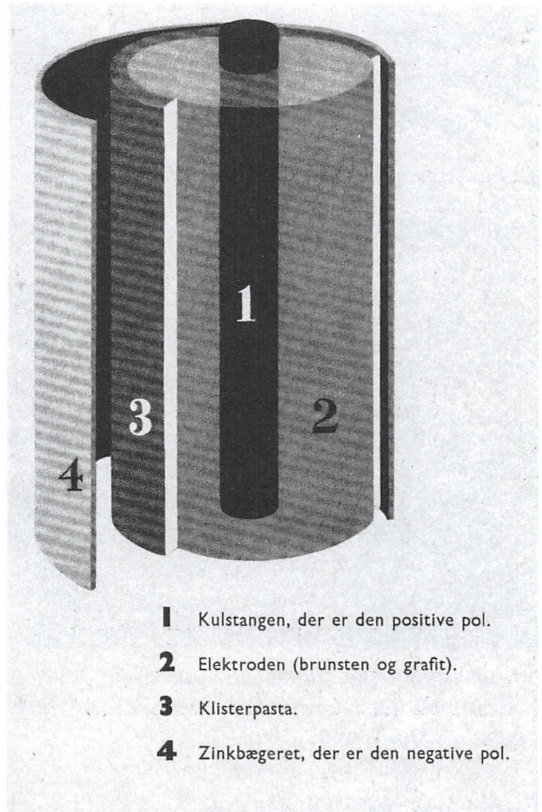

elektricitet i nogle af landets byer i 1890'erne, men batteriet gjorde det muligt at have telefon uden at have indlagt strøm, ligesom batteriet kunne bruges til ringeapparater og smålamper.

I 1905 flyttede fabrikken til Aldersrovej 6 på Østerbro, hvor det tidligere Aldersro Bryggeri havde haft til huse, og hvor der var god plads til udvidelse. I 1905 var der ansat 45 mænd og 36 kvinder på fabrikken. Fra Dansk Tarifforenings gennemgang i juni 1905 ved vi, hvordan fabrikken så ud. I kælderen på den store fabriksbygning var der formerværksted, lagerrum, baderum til arbejderne samt maskinrum med to dampmaskiner. Den ene dampmaskine på 16 HK trak fabrikkens arbejdsmaskiner, mens den noget mindre dampmaskine på 6 HK trak en dynamo, der sørgede for elektricitet med 120 volt og 50

Reklamefoto med Hellese's radiopige, der står med et radiobatteri H-921 med navnet »Helle«. Hellese's Nytt 1957, nr. 2.

- 1 Kulstangen, der er den positive pol.
- 2 Elektroden (brunsten og grafit).
- 3 Klisterpasta.
- 4 Zinkbægeret, der er den negative pol.

Snit af et brunstensbatteri.

ampere til belysning på hele fabrikken. Desuden fandtes en lille 3HK gasmotor, som reserve for dynamoen samt en fødepumpe. Akkumulatører eller vådbatterier havde man ikke, gasmotoren måtte startes, indtil dampmaskinen for alvor var kommet i omdrejninger og kunne trække dynamoen. I stueetagen var kontor samt det store fabrikslokale, hvor man smeltede de galvaniske elementer. Her fandtes fem isolerede jerngryder, hvor man kogte harpiks (beg) ved damp, smeltede voks ved gasapparater og loddede. Desuden gik drivremme gennem gulv og loft til første sal. På første sal fremstillede man pap- og metalbeholdere til elementerne. Batterierne blev samlet både i stuen og på første sal. Pakningen af elementerne foregik i stueetagen og i

Samlebåndet på fabrikken på Aldersrovej i København hvor der pakkes batterier juni 1959. Hellesens Nyt. 1959, nr. 3.

lagerskuret. Fabrikken havde også stald med fire heste.

Allerede i 1911 og i 1916 blev fabrikken voldsomt udbygget. Først med lagerbygning, fabrikationsrum, pakkerum, harpikksmelteri, siden blev der indsat endnu større kraftmaskiner og bygget et særligt kedelhus, og samtidig blev der bygget en stor to-etagers bygning, som skulle rumme laboratoriet. Siden lejede man sig ind i andre lokaler. Under Første Verdenskrig, da man manglede råstoffer, begyndte fabrikken selv at fremstille kulstængerne til elementerne. Det foregik i en lille bygning ude i Vangede, hvor man havde lejet en grund. Man begyndte meget beskedent med en ovn, men senere blev der udvidet med flere ovne, fabriks- og lagerbygninger. Kulfabrikken var i gang indtil 1960, da den lejede grund skulle bruges til andet formål. I stedet gik man over til at købe kullene i Frankrig.

Da radioen i 1925 var kommet frem og blev fulgt af daglige radioudsendelser fra Statsradiofonien, blev der af firmaet lejet fabriksrum i Ryesgade 3. Her bandt man bl.a. elektroder til radio- og lommebatterier. Elektrodbindingen var i mange år håndarbejde og blev anvendt ved specielt store elektroder helt frem til 1957. De håndbundne elektroder bestod af en elektrode, en kulstang, lærred og sejlgarn. Man satte kulstangen ind i elektroden, som blev omviklet med lærred og surret til med sejlgarn. I perioder havde Hellesens ansat op til 2000 personer, men nogle af dem bandt elektroder hjemme i privatboligen. Materialerne til hjemmearbejdet blev leveret og afhentet af virksomheden. En meget stor del af arbejdet med elementerne var samle- montage- og pakkearbejde, der blev gjort med hænderne, især kvindehænder. Kvinderne udgjorde størsteparten af arbejdsstyrken på elementfabrikken gennem hele dens levetid.

C. E. Berggren startede i 1913 som arbejdsdreng hos Hellesens, han fortalte i personalebladet Hellesens Nyt fra 1962 bl.a. følgende:

»På fabrikken var der på det tidspunkt beskæftiget ca. 60-70 arbejdere, dog mest kvinder ...

På drejerværkstedet var jeg ikke længe, men kom ned i kælderens, hvor det såkaldte formeri var indrettet ... Langs den ene væg var opstillet presser, som ingeniør Härje havde konstrueret. Før Härje-presserne blev sat op, lavede vi store elektroder på en meget interimistisk måde: der løb en stålakse langs loftet, og om et hjul var lagt en bred rem med et håndtag i den ene ende og et tungt blylod i den anden. På en jernfod stod en form, som vi stoppede blandingen ned i, og så trak vi i håndtaget og lod blyloddet falde ned på en dorn, så den blev presset sammen, så kunne man tage elektroden ud ved at lukke en lem op for enden af formen.

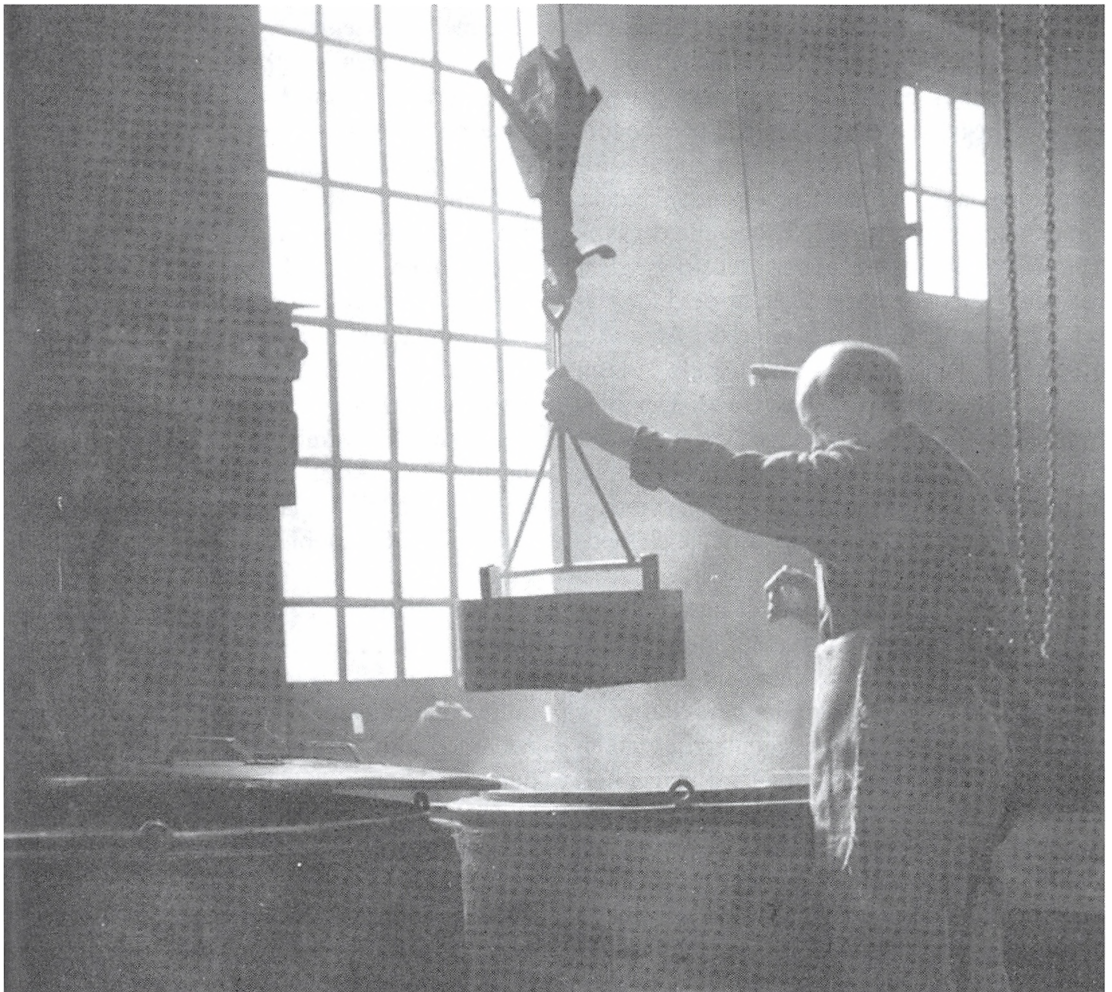

I den anden ende af kælderen, der hvor fyrrummet ligger, var sat syrebeholdere op, her blev salmiakken og elektrolytten behandlet, men der var en stor ulempe, for den mand, som passede det, skulle transportere syreblandingen op ad en stentrappe til gården ved hjælp af et gammeldags åg og to spande fyldt med syre. Vi havde også et lille baderum med to brusere ...

En gang i tiden har kælderen været bryggeri, og ... vi var altid udsat for fugtighed. En dag hørte vi nogle forfærdelige råb inde fra

kvinderne, der bandt elektroder. Vi lukkede døren op og så, at vandet var steget adskillige tommer, så der var ikke andet at gøre end at tage kvinderne på ryggen og bære dem op ad trappen til gården én efter én, det gjorde vi med godt humør.

Ved juletid var alle arbejderne samlet i gården, så kom konsul Ludvigsen, og vi stillede op i to rækker, mændene på den ene side og kvinderne på den anden, så gik vi frem og trykkede konsulen i hånden og ønskede glædelig jul, og så fik vi ti kroner hver, og det var

Fra Hellesens egen kulfabrik i Vangede. Kulfabrikken lukkede i april 1960. Hellesens Nyt 1960, nr. 2.

jo mange penge dengang, hvor lønnen ikke var mere end ca. 28-30 kr. pr. uge» (Hellesens Nyt, 1962, nr. 5)

Tigermærket

Den kendte tiger på batterier og reklamer blev i 1924 skabt af tegneren Palle Wennerwald, som af den daværende direktør Waldemar Jacobsen fik til opgave at komme med et udkast til nogle reklameskilte for »Tigerbatteriet«. Wennerwald er kendt for sine mange illustrationer i danske drengebøger, filmplakater m.m. Den kravlende tiger fra urskoven blev symbolet på kraft og lydløshed og et stærkt symbol på det gode danske batteri. Hellesen begyndte at bruge navne på sine forskellige batterier. Det var også nemmere for de mange både udenlandske og indenlandske kunder at sende ordrer på forskellige navne frem for at opgive en teknisk betegnelse. Der var den fordel ved ordet tiger, at det blev stavet på samme måde på engelsk. Af andre dyrenavne kan nævnes Wolf (ulv), Lion (løve), Bear (bjørn) og Fox (ræv). Der blev fremstillet over 150 forskellige typer af batterier op gennem 1930'erne, og hvert eneste batteri havde sit eget kodeord, og tigermotivet kom efterhånden på så godt som alle elementer.

Tigermærket blev godt kendt også i udlandet, hvor der fortælles om små boder, hvis indehaver ikke kunne læse, men som genkendte batteriet med tigreren, som det han ville sælge fra sin stadeplads. I Asien signalerede tigreren lykke og styrke, så tigermærket var meget heldigt valgt.

De første Hellesens batterier var i sort glanspapir med guldrtryk, men i 1926 gik man over til farvetryk. Man beholdt den sorte bund med gule bogstaver, rammede tekst ind med røde streger og fik tigreren med de gulbrune og sorte farver med. I starten var det

kun hovedet af tigreren, men siden kom hele tigreren med. Efterhånden fik elementerne farve efter hvilken funktion de havde, bortset fra de meget store, som forblev sorte. De sorte batterier med gule og røde farver var til brug i telefoner, telegrafer, el-hegn, elektriske ure, måleinstrumenter, lægeinstrumenter m.m. De røde med gul tekst var til brug i radioer, dog var de helt store radiobatterier på 45-150 volt i sort papomslag med gul tekst, mens de blå papomslag med hvid, gul og rød tekst var til de mindre lommelygter, cykellygter, små legemaskiner. Batterier til høreapparater var helt røde med hvid tekst.

Administrerende direktør Waldemar Jacobsen overtog posten som leder af Hellesen's Enke og Ludvigsen efter direktør Ludvigsen. W. Jacobsen var handelsuddannet og havde også en baggrund i smørbranchen i et dansk firma i Sibirien, men måtte flygte på grund af revolutionen i 1917. I Danmark blev han ansat som eksportchef i firmaet A/S Nordiske Metalvarefabrikker i København. Da firmaet Hellesen's Enke & V. Ludvigsen i 1918 blev omdannet til et aktieselskab, opkøbte A/S Nordiske Metalvarefabrikker aktiekapitalen i det nystiftede A/S Hellesen's Enke og Ludvigsen, og i 1920 fik W. Jacobsen tilbudt direktørstolen. I 1920'erne blev elektriciteten en nødvendig i hverdagen, både den ledningsbårne og den i batterierne. Radioen bredte sig hastigt og kunne bruges uden elektricitet fra ledninger i en stikkontakt, blot med et batteri kunne den fungere. Jacobsen forstod at bruge reklamen som en afgørende del af virksomhedens udvikling.

Aktieudbyttet i firmaet steg år efter år fra 10% i 1918 til 51% i 1929, hvorefter det faldt til 7-8% gennem 1930'erne og 40'erne. I 1931 startede firmaet egen batterifabrik i England og i 1935 i Italien, og i 1932 opkøbte man aktierne i A/S H. P. Nielsens Elektrokemiske Fabrik. Den italienske fabrik blev dog total øde-

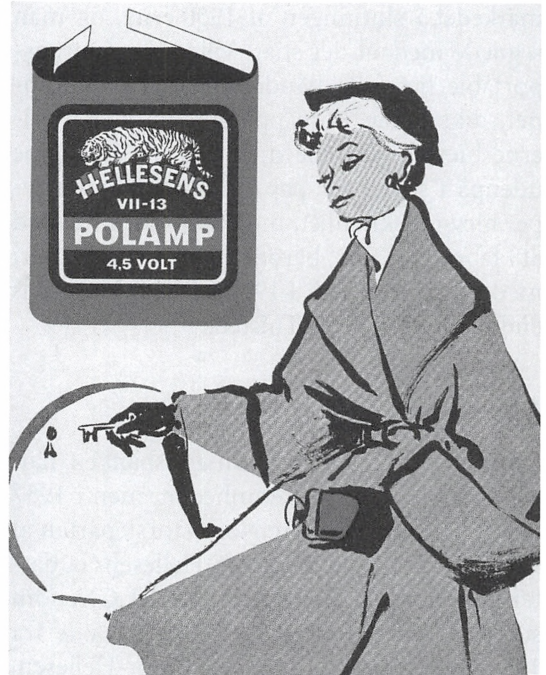
HELLESSENS DRY CELLS

Type	Code word	Volt	Overall dimensions (incl. terminals in mm)	Size of terminals	Net weight g/size	Number of batteries in case	Pk. wt. (net)	Price
VII-92	GLOD	3.0	14 - 27.5 - 37			30	3000	130
VII-21	POKEL	3.0	33 - 66 - 51			275	360	12
VII-13	POLAMP	4.5	21 - 61 - 66	2 brass strips		128	540	36
VII-29	RECORD	4.5	21 - 61 - 66			132	540	36

Type	Code word	Volt	Overall dimensions (incl. terminals in mm)	Size of terminals	Net weight g/size	Number of batteries in case	Price
VII-14	POLAIR	4.5	35 - 100 - 72	2 brass strips	370	200	
VII-14A	POLAT	4.5	35 - 100 - 82	2 screw terminals	370	200	
VII-14D	POTOM	4.5	35 - 100 - 82	2 screw terminals	370	200	
VII-16A	POTR	4.5	70 - 100 - 73	2 brass strips	760	100	
VII-16B	POLIN	4.5	70 - 100 - 83	2 screw terminals	760	100	
		4.5	65 - 115 - 162	2 screw terminals	1940	35	

Tigren kom på batterierne i 1920'erne.

lagt ved et bombeangreb i 1944. Man søgte således at udvide sine aktiviteter gennem 1930'erne gennem opbygningen af nye fabrikker samt ved at øge eksporten, og ved starten af Anden Verdenskrig eksporterede firmaet 2/3 af sin produktion. Men krigen afskar fabrikken fra forbindelsen til hele det oversøiske marked, og det var katastrofalt. Dog ikke mere end at firmaet i 1944 gav penge til etablering af en vuggestue, som man imidlertid i 1956 overdrog til Københavns kommune. Men Tiger-selskabet lå noget i dvale.

Rationaliseringer og udvidelser i 1960'erne

Marshall-hjælpen gav mulighed for at indkøbe moderne produktionsudstyr, og firmaet indledte bl.a. et samarbejde med den amerikanske batteriproducent Rayovac. Det gav nyt liv i »tigren«. Allerede i 1948 indgik man en

licensaftale med det spanske firma Tudor Spanien om produktion af batterier, og to år efter indgik man en lignende aftale med en batterifabrik i Grækenland. Hjemme i Danmark blev de gamle maskiner udskiftet, og man indførte nye produktionsmetoder med samleband, og eksportafdelingen rejste verden rundt for at generobre tabte markeder. I 1955 ændrede man firmanavnet til A/S HelleSENS. På trods af modernisering var den gamle fabrik på Aldersrovej nedslidt omkring 1960, og fabrikken fik stigende problemer med at skaffe arbejdskraft, og arbejdskraften var ustabil med stort gennemtræk. Da man i 1962 skulle udvide medarbejderstaben med 40 personer, var der foretaget 350 ansættelser (HN 1963, 3-4 s. 4). Samme år besluttede man at købe en grund i Køge og flytte hele fabrikationen dertil. Fabrikken i Køge startede i 1965 på Tigervej.

1960'erne indvarslede et nyt stort forbrug af batterier. Transistorradioen var kommet på

markedet i slutningen af 1950'erne, og man regnede med, at der snart ville komme transportable fjernsyn, båndoptagere, grammofo-ner, diktafoner, høreapparater m.m. Batterierne blev forbedrede med bl.a. en stålkappe udenpå i stedet for pap, antallet af batterityper blev indskrænket, men man fortsatte med at fabrikere det berømte brunstensbatteri med tigreren udenpå. I 1972 startede Hellesens endnu en fabrik op i Thisted.

Store Nord og Hellesens

I en årrække havde Landmandsbanken haft aktiemajoriteten i virksomheden, men i 1957 opkøbte selskabet Store Nord størsteparten af aktierne, og fra 1972 var A/S Hellesens et datterselskab under Store Nord kaldet GN, som står for Great Nordic. I en kort periode fra 1974-77 hed firmaet dog A/S Tudor-Hellesen, fordi man havde fusioneret med et svensk firma, der også producerede tørbatterier. Et

amerikansk batteriselskab, der fabrikerede Rayovac-batteriet, opkøbte allerede i 1977 Tudors anpart af selskabet, og det danske firma kaldte sig igen A/S Hellesens. I 1986 blev firmanavnet i en meget kort periode ændret til GN Hellesens, men i september 1986 solgte GN (Store Nord) alle Hellesens salgsafdelinger i Danmark, Norge, Sverige og Finland til det stærkt konkurrerende firma Duracell, som også samtidig købte retten til at bruge navnet Hellesens og tigerbomærket. Dermed forsvandt tigreren og Helleesen-navnet 99 år efter, at firmaet var startet.

Afdelingen i Køge fik navnet GN Batteries, mens firmaets nye afdeling i Thisted kom til at hedde GN Alkaline Batteries. GN var langsomt gået i gang med at afvikle sine batteriaktiviteter. I september 1988 solgte man fabrikken i Køge, som producerede lithiumbatterier, der havde ekstra lang levetid, til et svensk firma. Den øvrige batteriproduktion i Køge blev flyttet til fabrikken i Thisted. I 1992

Kvinderne på Hellesens fabrik i Thisted ved samlebåndet og pakning af store batterier, type 310. 1972-73. Fotograf: Tage Jensen, Thisted. Elmuseets arkiv.

Fra Hellesens fabrik i Thisted 1973. Der monteres og testes batterier. Fotograf: Tage Jensen, Thisted. Elmuseets arkiv.

solgte GN sine aktier i batterifabrikken i Thisted til GP Batteries International Ltd i Singapore, og den danske fabrik fik navnet »Alkaline Batteries«. Selskabet i Singapore var ejet af elektronikfirmaet »Gold Peak Industries, Ltd.« i Hongkong.

Batterifabrikken i Thisted

I 1971 havde bestyrelsen bag Hellesens besluttet at starte en ny fabrik op. Man kunne vælge at udvide fabrikken i Køge, eller man kunne vælge at få gavn af egnsudviklingsstøtten. Flere byer havde været overvejet, bl.a. Hadsund, Hobro eller et sted på Vestsjælland, men Thisted kom ind som en oplagt mulighed. Egnsudviklingsdirektoratet havde lovet økonomisk støtte, kommunen ville opføre fabrikken og leje den ud til rimelige penge, og man regnede med, at man kunne få en god og stabil arbejdskraft i det nordjyske område. Specielt regnede man med, at den kvindelige

arbejdskraft ville være mere stabil, end det man havde oplevet i Køge. 4. april 1972 startede man forsigtigt ud med 15 damer og 10 arbejdsmænd, men allerede i juni samme år var man oppe på ca. 150 ansatte. Heraf var de 120 kvinder. På fabrikken i Thisted, der ligesom fabrikken i Køge lå på Tigervej, fremstillede man små specialbatterier til bl.a. høreapparater, fotoapparater, belysningsmålere, samt større batterier til elhegn og specielle batterier til forsvaret. De traditionelle runde batterier til lygter og transistorradioer blev fremstillet i Køge. Hellesens administration sad fortsat i København, hvorfra man havde sendt et lederteam til Thisted.

Men 1970'erne var ikke gode år for Hellesens, gennem flere år havde firmaet underskud, og der var ikke udbytte til aktionærerne. Flere batterier kom ind på markedet, og samtidig skete der på internationalt plan et skift fra brug af de traditionelle brunstens/salmiak batterier til alkaliske batterier, som bl.a.

Til Hellekens fabrik opførte Thisted Kommune i vinteren 1971/72 en ny industribygning, placeret i det nyudlagte industriområde ved en vej, der naturligvis – inspireret af Hellekens logo – blev døbt Tigervej. (Lokalhistorisk Arkiv).

firmaet Duracell sendte på markedet. De alkaliske batterier havde helt enkelt længere levetid. Hellekens fortsatte dog med at producere det traditionelle brunstens/salmiak batteri, men blev i 1987 nødt til at lukke batteri-afdelingen i Køge, da man havde mistet store markedsandele. Men i Thisted omstillede man ret hurtigt produktionen og begyndte at producere alkaliske batterier i 1980. På maskinværkstedet i Thistedfabrikken designede og byggede man selv det nye produktionsudstyr, der skulle bruges på fabrikken. Og nogle år efter udviklede man i Thisted et 9 volts alkalisk batteri og tog verdenspatent på det. Det lille firkantede 9 volts batteri krævede sine egne produktionslinier og svejsemaskiner,

som man også selv var i stand til at designe og fremstille lokalt. Ydermere lykkedes det i 1985 at forbedre batteriet, så det blev verdens bedste 9 volts batteri med 15% længere levetid end konkurrenten Duracells.

Hovedbestanddelen i det alkaliske batteri er stadig brunsten, grafit og zink, men hvor zinken indgår i en pasta med elektrolyt og stivelsesmiddel. Året efter købte Duracell retten til navnet Hellekens og retten til at bruge tigmærket de næste 10 år. Fabrikken i Thisted skiftede navn til »GN Alkaline Batteries A/S«.

Der var så stor efterspørgsel på 9 volts batteriet, at fabrikken i Thisted blev underleverandør af disse batterier til en lang række andre batteriproducenter, som så forsynede dem

med deres eget mærke. Man arbejdede i perioder i tre-holds skift og med overarbejde for at kunne klare produktionen af de mange batterier, bl.a. et år ved juletid, hvor man indkaldte til overarbejde hver lørdag i december måned. Det blev for meget for kvinderne, som protesterede. Men det lille 9 volts batteri var stærkt efterspurgt. Det blev hovedsageligt brugt i forskellige elektroniske småapparater som fjernstyringen til fjernsynet, der netop i de år var kommet frem. I årene efter kom der ikke færre fjernbetjeninge, brandalarmer, dørklokker, legetøj m.m., som skulle bruge 9 volts batterier.

Salg af know-how, maskiner og til sidst fabrikken

I 1980'erne begyndte Hellesens projektafdeling en ny type arbejde på mere globalt plan. Man projekterede batterifabrikker i afrikanske, arabiske og asiatiske lande. Polen, Senegal, Nigeria New Guinea, Ægypten og Irak var nogle af de lande, hvor man havde gang i projekter, og når en nyopført fabrik var blevet udstyret med maskiner, blev medarbejdere fra fabrikkerne i Køge og i Thisted hyret og sendt ud for at oplære de nyansatte. I 1986 indgik firmaet en aftale med opførelse af batteriproduktioner på to kinesiske fabrikker. I begyndelsen var den produktion, man projekterede i udlandet, meget traditionel og baseret på produktion af de traditionelle brunstens/salmiak batterier. En teknologi man allerede mere eller mindre havde forladt i Danmark, og den meget håndbaserede produktion kunne forholdsvis nemt tilpasses landenes ufaglærte arbejdskraft. Maskiner, råstoffer og know-how sørgede man for i Danmark.

I 1988 indgik firmaet en joint-venture aftale med Sylva Industries i Hongkong, et datterselskab af Gold Peak Groups. Aftalen gik ud på, at fabrikken i Thisted skulle levere know-

how til produktion af et alkalisk 9 volts batteri, mens selskabet i Hongkong skulle stå for salg og markedsføring af batterierne. I 1989 udvidede man derfor fabrikken i Thisted, og samlede alle aktiviteter på fabrikken her.

Hovedselskabet Gold Peak Groups i Hongkong var tilsyneladende meget tilfreds med samarbejdet med firmaet på Tigervej i Thisted, for i 1992 solgte GN sine aktier i Thistedfirmaet til en batteriproducent i Singapore, der er ejet af Gold Peak Industries, Ltd. i Hongkong. I Thisted fortsatte man produktionen af hovedsageligt 9 volts batteriet samt diverse forskellige specielle batterier til militæret og farvandsvæsenet. Desuden leverede man råmateriale til dele af batteriproduktionen i Malaysia samt teknisk support og oplæring af medarbejdere til fabrikker i Malaysia og Polen. En vigtig leverance fra Thistedfabrikken var også maskinudstyr og produktionslinier til batterifremstilling til en fabrik i Malaysia. Medarbejdere fra fabrikken i Thi-

Willy Decker – Hellesens første fabrikschef i Thisted. (Lokalhistorisk Arkiv).

sted blev sendt til den nye fabrikslinie i Malaysia for at oplære de nyansatte. Med udgangen af 2004 stoppede man helt batteriproduktionen i Thisted, og i 2005 blev hele Thistedfabrikkens produktionsudstyr, maskiner, loddemaskiner, produktionsbånd m.m. pakket ned og sendt til Malaysia, tilbage var kun kantine og administrationskontorer. Lager og produktionshaller stod tomme. Medarbejderne måtte søge nyt arbejde. Globaliseringen

var for alvor nået til Tigervej i Thisted. Den arbejdsintensive produktion var flyttet ud, hvor arbejdskraften var billig og rigelig.

Jytte Thorndahl

Født i 1949. Mag. art. og museumsinspektør på Elmuseet, Bjerringbro.

Kilder

Elmuseet fik i 2005 tilbudt de sidste genstande, malerier, buster m.m. der var tilbage på Alkaline Batteries i Thisted samt firmaets avisudklip, laboratoriedagbøger og fotosamling. Materialet befinder sig nu i Elmuseets samling, hvor det er ved at blive registreret. Foråret 2007 åbner en særudstilling om dansk batterifremstilling, specielt Hellekens, på Elmuseet. Erhvervsarkivet i

Århus har firmaets regnskaber, protokoller, brochuremateriale m.m.

Til denne artikel er brugt materiale fra avisudklip, personalebladene Hellekens Nyt og Element samt udaterede maskinskrevne og håndskrevne notater om firmaets historie, som nu befinder sig på Elmuseet, journalsag 2005/46.

Den store betydning for Thy i 1970'erne af de mange nye arbejdspladser for især kvinder er nærmere beskrevet i »Thisted Købstads Historie« bd. 3 (2002). red.

En landsby og dens erhvervsliv

af Frede Rødbro

Med status som stationsby fra begyndelsen af det 20. århundrede og som følge af gode kår for landbruget skabtes der grundlag for nye erhverv og frodig udvikling i landsbyen Østerild. Læge, jordemoder, brugsforening, ny kro. Nye virksomheder og forretninger så dagens lys – mange forsvandt, andre overlevede, og der kom nye til. Landsbyen overlevede trods alt.

Østerild har været beboet i årtusinder. En omstrefende jægerklan fandt ud af, at netop denne ø i stenalderhavet var et fortrinligt sted at slå sig ned. Sporene efter dette urfolk findes flere steder i sognet. Det mest markante vidnesbyrd om de gamles færden er den smukt beliggende højgruppe »Firhøje« ved Hovsørvej. I de senere år har arkæologer fra Thisted Museum udgravet en vikingeboplads beliggende umiddelbart op mod det søndre kirke-dige. Ud over interessante fund af grubehuse og hustomter fra vikingetiden blev der tillige afdækket spor fra den tidlige bondestenalder, ca. 3500 år f. Kr. Ud fra disse fund kan man vel med en vis sandsynlighedsgrad fastslå, at landsbyen Østerild har mindst 5500 år på bagen!

Byens ældste bygning, den romanske kva-derstenskirk, er en af de få kirker i Danmark, hvis opførelse kan tilnærmelsesvis tidsfæstes, idet der ved en restaurering i 1914 blev fundet nogle mønter fra 1160, Valdemar den Stores tid, indmuret forneden i nordsiden af koret. En anden ejendommelighed, der dog ikke forekommer så sjældent ved vore landsbykirker, er tårnets nord- og sydvendte gavle.

Andre seværdige bygninger er Marie Grejsens (Gregersens) hus fra første halvdel af 19. årh. og vandtårnet fra 1904. Marie Gregersens hus, der er opmålt af Nationalmuseet, viser med stråtag, udskud og spinkelt bindingsværk et typisk lille Thyhus. Hun fik sit udkomme

ved at væve for folk (den store væv fyldte næsten det lille hus!), et erhverv, som oftest blev udøvet af enlige kvinder i landsbyerne langt ind i 1900-tallet. Fra vandtårnet blev lokomotiverne på Thisted-Fjerritslev Jernbane tanket op for at vedligeholde vandstanden i dampkedlen på den lange strækning. Banen blev nedlagt i 1969, men vandtårnet er bevaret som byens vartegn, og på en del af det gamle sporlegeme mellem Østerild og Vesløs er der anlagt en særpræget og naturskøn cykelsti.

I gamle dage var egnen plaget af ødelæggende sandflugt, og det var først med anlægget af den ca. 1500 ha store Østerild Klitplantage i 1889, at man fik nogenlunde styr på de »flyvske« jorder. En stor del af plantagen er efterhånden blevet til egentlig skov med et betydeligt indslag af løvtræer. I skoven er der anlagt stier, hvor borgerne kan styrke konditionen eller bare slentre ud ad og beriges af skønne naturoplevelser.

Fra kirkediget fanges blikket af det pulserende liv på primærrute 11, der strejfer byens sydside. Den bagved liggende stilfærdige og stemningsfulde Østerild Fjord med sit rige fugleliv, omgivet af majestætiske rørskove, spejlende Morsøs stejle klinter, danner en fredfyldt kontrast til landevejens evindelige summen.

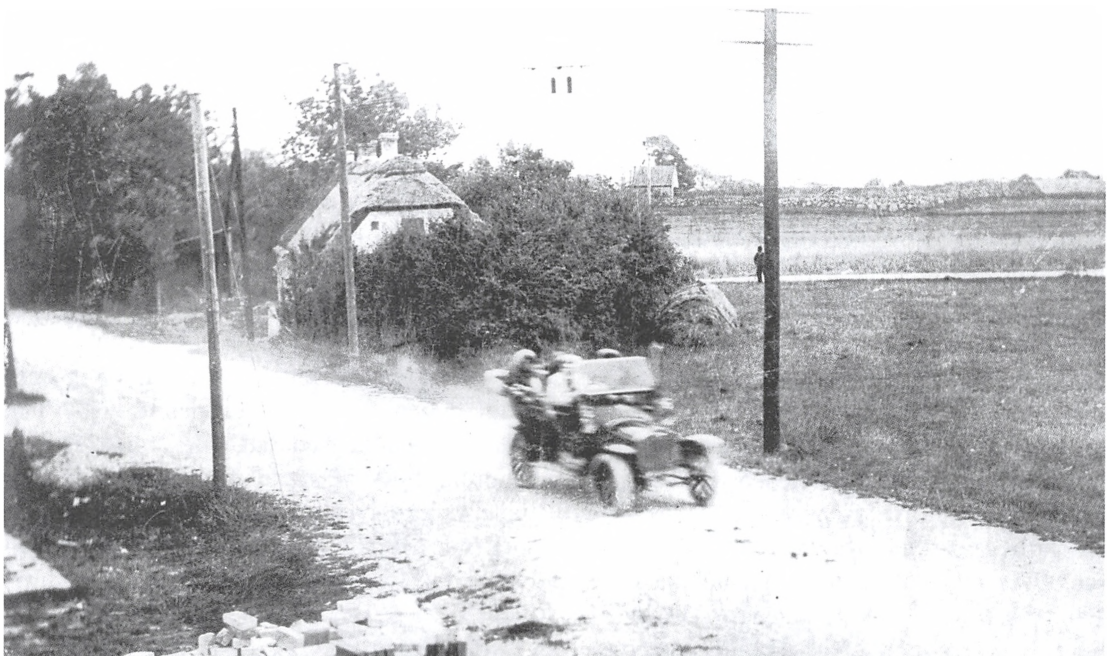
I denne fjord og i den nærliggende Lønnerup Fjord blev der i ældre tid drevet et særdeles givtigt heltfiskeri, som var eksistensgrund-

laget for egnens husmandsfamilier og småkårsfolk i øvrigt. Det var derfor en katastrofe med alvorlige konsekvenser, da Vesterhavet i 1825 gennembrød Aggertangen, hvorved det salte vand trængte ind i Limfjordens mangfoldige vige og nor og fordrev helten. I mange familier bankede nøden på døren og truede med at drive dem fra hus og hjem og ud med tiggerposen. Fra denne triste epoke stammer talemåden: »Æ er fræ Østrild, deswar« (udtales med langt ø og a). Udviklingen har lykkeligtvis elimineret denne sentens – nu siger nogle med optimisme og en kende selvironi: »Jeg er fra Østerild, heldigvis!«.

Landsbyen trives

Med status som stationsby fra begyndelsen af det 20. årh. og som følge af gode kår for landbruget skabtes der grundlag for nye erhverv og en frodig udvikling i byen. Læge, jordemoder,

brugsforening, ny kro – slag i slag gik det. Mange håndværkere og mindre forretningsdrivende etablerede sig, og befolkningstallet steg støt (i 1901 var der 684 indbyggere, i 1955 var tallet 755). Jordemoderen havde nok at se til! Udviklingen støttedes af et blomstrende foreningsliv, hvor bl.a. borgerforeningen gjorde en stor indsats for byens trivsel. Opgangen fremmedes tillige gennem de gode trafikforbindelser gennem byen: Thisted-Fjerritslev Jernbanen og hovedvej 11 fra Frederikshavn til Tønder. Og fra midt i 1930'erne accelererede rutebiltrafikken ad hovedvejen til gavn og glæde for de mange landsbyer langs denne centrale rute. (I 2006 er der ca. 40 daglige rutebilstop i Østerild). I takt med befolkningens væksten voksede behovet for boliger, og de mange håndværksmestre, der havde etableret sig i byen i århundredets første 20 år, havde travle dage. Det er i denne hektiske periode, at Østerild »forvandles« til en landsby i

Første bil gennem Østerild. Murstenene i forgrunden er til Østerild Brugsforening. I baggrunden Hovsørvej - til højre den nuværende P-plads. Omkring 1903.

egentlig forstand. Det forholdt sig nemlig således, at fra gammel tid skelnedes der mellem to områder i sognet, nemlig Vesterby (1608 Vester i By) og Sønderby. Sidstnævnte lokalitet var tættest befolket, for der var og er den bedste jord, de fleste hartkorn. Skellet mellem de to byer følger i grove træk den nuværende Østerild Byvej (tidligere hovedvej 11).

Folketællingen af 1787 registrerer, at der i Vesterby boede 24 familier med ca. 100 personer, medens Sønderby husede 50 familier, hvor der levede godt 200 personer. Stort set alle beboerne ernærede sig ved jordbrug, enten som gårdmænd, husmænd eller lavest i hierarkiet, tyende og inddelere (jordløse lejere). Enkelte husmænd ernærede sig tillige med et af de gamle håndværksfag, f.eks. som tømmermand, skomagere eller smed (fra oldtiden det vigtigste fag i landet). Skoleholderen boede i Vesterby og supplerede sin karrige indtægt med et husmandsbrug. I Sønderby var der to smede, skrædder, skoflikker, tømmermand og en tækker. En husmand havde tillige jobbet som »Byens Faarehyrde«. Af de selvstændige erhverv bemærkes tre daglejere, fire sypiger og to nationalsoldater. Endelig boede der nogle få familier, som nød aftægt eller modtog almisse.

Op gennem tiden formindskedes antallet af familier med dobbelterhverv, og der blev flere selvstændige håndværkere. Vi tager nu et stort skridt frem til begyndelsen af det 20. århundrede, hvor man på postkort, de såkaldte prospekter, ofte betitlet »Parti fra Østerild«, langs Byvejen kun ser brugsforeningen, kroen og enkelte andre bygninger, som oftest kirken og skolen – sidstnævnte fra gammel tid placeret tæt ved kirken. De gamle stednavne, Sønderby og Vesterby, går efterhånden af brug (i nutiden nævnes kun sporadisk Sønderby); nu bruges i alle sammenhænge navnet Østerild, som også er den ældste betegnelse for sognet (1258 Høstroid eller Høstrild).

Opsvinget begyndte sidst i 1890'erne. Af de etablerede virksomheder fra den tid kan nævnes andelsmejeriet på Mejerivej, som i 1896 afløste det privat drevne mejeri i samme gade. En købmandsforretning var blevet opført på Østerild Byvej omkring 1895 af gårdejer Jens Peter Christensen, der senere blev formand for mejeriet, forretningen drives i dag af Rie og Leif Larsen. Malermester Jens Chr. Sørensen nedsatte sig på Porfyrvej. Af hensyn til efterfølgende oversigt anvendes i denne artikel gadenavne, der er blevet benyttet fra 1970.

I perioden 1900-1920 blev der oprettet omkring 15 håndværker- og detailforretninger i Østerild. Af forskellige årsager – omtales senere – er de fleste nu borte, men enkelte nye er dog kommet til. De gode konjunkturer i landbruget bidrog væsentligt til udviklingen inden for handel og håndværk. Det gærede og groede i det lille samfund, og det blev attraktivt at bygge og bo i Østerild – en god og sund udvikling af landsbysamfundet var begyndt.

Østerild Plantage – Skoven

Den helt dominerende arbejdsplads før 1900 var Østerild Plantage, i daglig tale Skoven, hvor 25-30 personer, deraf en del fra Hannæs, havde deres daglige udkomme. Lidt historie må være på sin plads her.

Træplantningen i Thy og Hanherred blev iværksat i slutningen af det 19. århundrede med det formål at sikre klitarealerne mod en opblusning af den ødelæggende sandflugt, som i århundreder havde hærget Jyllands »skulder«. Denne sandflugtskatastrofe kunne have været undgået, hvis befolkningen havde forstået at værne om de prægtige skove, der i middelalderen dækkede området mod nord-vest. Af disse skove er der fundet rester, bl.a. ved Skinnerup og Sjørring. Myndighederne havde kendskab til skovenes misrøgt og udstedte flere forordninger, men de blev ikke re-

Martinus Krügers ejendom (Johs. Krügers far) på Mejerivej. Til højre ses Jens Smeds hus. Længst til højre Anders Tovdals hus.

spekteret; København lå jo så langt borte. Først mod slutningen af 1700-tallet, da landet var begunstiget af en længere fredperiode, var der kræfter og energi til at beskæftige sig mere med indre forhold som f.eks. sandflugtsbekæmpelse. En kgl. resolution af 1779, der alene gjaldt for Thisted Amt, beordrede fredning og beplantning med hjelme og marehalm, og efterhånden lykkedes det at få sandflugten under kontrol.

Af frygt for nedslidning af denne bevoksning ved menneskers og dyrs færdsel – især de store fåreflokke udgjorde en trussel mod vegetationen – blev det påbudt amtmanden »at anstille Forsøg med Skoves Opelskning«, som det hed i den tids embedsmandssprog. Et plantningsforsøg i Tvorup mislykkedes totalt – sandsynligvis på grund af uegnede træsorter. Tanken levede dog videre på egnen, og en snes år senere lykkedes forsøget. Dermed fik Tvorup den første klitplantage i Thy.

I 1880'erne blev Østerild Klit beplantet, efter at der fra indenrigsministeriet var bevilget 46.500 kr., som var den pris, lodsejerne fik for 713 tdr. land. En planteskole blev anlagt, og

arbejdet gik omgående i gang. Det var et strengt job, og kvinder og børn var med fra den første dag. Arbejdsfolkene blev ikke underbetalt. Lønniveauet lå nærmest over det gængse på den tid, og skoven var en god og solid arbejdsplads.

Et eksempel på, hvor små pengene var dengang, ses af Kristian Bertelsens regnskab for april måned, når timelønnen var 17 øre og den daglige arbejdstid 10 timer:

Gravet og rensset til planteskole 4,8 dag á 1,70 kr. = 8,16 kr. Slået, båret og strøet lyng ti dage á 1,70 kr. = 17,00 kr. Planeret og afstukket vej 1,1 dag á 1,70 kr. = 1,87 kr. I alt for april 27,03 kr.

De relativt få arbejdsdage røber, at Kr. Bertelsen havde en ejendom at passe ved siden af arbejdet i skoven. Ligeløn gjaldt (heller) ikke dengang, da Mette K. Larsen kun fik udbetalt 5,61 kr. for fem dages arbejde!

Andelsbevægelse og kro

Andelsbevægelsen trivedes og var over hele landet i stadig udvikling. Overalt oprettedes

der foreninger, og der blev etableret mejerier, slagterier og brugsforeninger – således også i de hastigt voksende stationsbyer på landet.

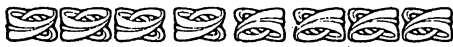
Østerild fik som nævnt sit mejeri i 1896, og nogle år senere, i 1903, fik købmanden en konkurrent, idet der i dette år ved et møde på kroen 27. februar blev oprettet en brugsforening for Østerild og omegn. Hvordan det gik denne forretning, kan man orientere sig udførligt om i afdøde uddeler Niels Jensens artikel i »Historisk Årbog« 1994. Brugsen fik efterhånden et alsidigt varetillbud. Fra begyndelsen forhandlede kolonial og isenkram og senere (efter en tilbygning) manufakturvarer. Også grovvarer, korn og foderstoffer indgik i varesortimentet, idet bestyrelsen i september samme år indmeldte brugsforeningen som lokalforening af Jydsk Andelsselskab for indkøb af Foderstoffer. Den nuværende, særdeles vel fungerende Østerild Lokalforening regner med 1903 som oprettelsesår, selv om de to foreninger havde fælles bestyrelse indtil 1907. I mange år gik det godt for Brugsen, men i 1950'erne begyndte tilbagegangen med afviklingen af manufakturafdelingen. Gradvis gennem årene faldt omsætningen, og der var

ingen støtte at hente hos F.D.B. – tværtimod skubbende de gennem deres prispolitik over for de mindre brugsforeninger til det hældende læs. Efter nogle turbulente år med forskellige tiltag, bl.a. to uddelerskift, så bestyrelsen sig nødsaget til at dreje nøglen om og opløse foreningen; det skete i 1986. I brugsforeningens 83 leveår virkede kun fire uddelere: Chr. Markussen (f.1879-d.1950) 1903-1950, Niels Jensen (f.1923-d.2003) 1950-1984, Jens Nielsen 1984-1985 og Dorte Munkholm Jensen 1985-1986. Bygningerne blev solgt til købmand Henry Bojesen, Hunstrup, som drev forretningen indtil 2005, hvor den blev lukket, da der ikke længere var økonomisk basis for to detailforretninger i Østerild.

En af de ældste, måske den ældste virksomhed i Østerild, er kroen. I 1710 fik herren til Kjølbygård, Enevold Berregaard, efter begæring kgl. privilegeret bevilling til at drive krohold i byen. Som et kuriosum skal her anføres uddrag af denne bevilling: »Vi Friderich dend Fierde af Guds Naade Konge til Danmark ... hermed bevilger og tillader, at Enevold Nielsen Berregaard paa Kiølbyegaard, forige Borgemester udi vor Kiøbstad Thisted, maae udi det

Østerild Kro, opført 1904, fotograferet i 1950'erne. Til højre vognskur og svendeherberg.

Østerild! Østerild!

Lærken,

Støeren,

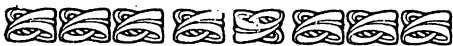
Viben

og mit nye Udvalg i TAPETER er kommen.

Alt MALERARBEJDE udføres solidt og billigt. Stuer tapetseres, Lofter dekoreres, Gulve ferniseres, Vægge marmoreres, Vogne staferes, Biler lakeres.

Stort Udvalg i Lister, Farver, Pensler og meget mere — og en lille Rest af fikse Ideer.

N. C. NIELSEN, Maler.

Min

Uhrmagerforretning

bringes i velvillig Erindring.

Lager af Guld- og Sølvvarer
samt Brilller.

F. E. JENSEN, Østerild.

Telefon 21.

Østerild-annoncer anno 1948, da byen fejrede jubilæum og udgav »Østerild Dagblad«.

Huus han haver ladet opsette ved den alfare Vej,... lade holde Verts og Kroerhuus for de Rej-

sende, og der udi falholde Mad, Øll, Brendevin, Miød og Toback for alle og enhver, som det maatte behøve og begiære«. Der er knyttet betingelser til bevillingen: Thisted Købstads rettigheder må ikke generes, og der må ikke oprettes andre kroer i Østerild Sogn.

Den ovenfor nævnte »alfare Vej« er den nuværende Østerild Byevej, og »huuset« lå på hjørnet af denne vej og Mejerivej. I de følgende knap 200 år blev en væsentlig del af landsbyens handelsliv styret fra kroen, der kunne forsyne sig selv med de mest gængse varer. Ud over fiskerirettighederne, der fulgte med ejendommen, fandtes der bageri og købmandshandel.

Blandt de ca. 25 ejere af Østerild Kro i de knap 300 år, den har eksisteret, er der grund til at nævne Lars Nielsen (1865-1948). Han er en af de mest markante, en af pionererne fra gennembrudsperioden 1900-1920. Allerede som 18-årig fik han den betroede stilling som postkusk på diligenceruten fra Fjerritslev til Thisted med bedested ved Østerild Kro, hvor der blev skiftet heste. Efter at have drevet vognmandsforretning i nogle år, været kromand på Bjerget og drevet en gård i Hjarde-mål erhvervede han i 1899 Østerild Kro. Lars Nielsen så muligheden for en driftig forretning, og i 1904, samme år som Thisted-Fjerritslev-banen åbnede, nedlagde han den gamle kro og lod opføre et nyt domicil på hjørnet af Østerild Byevej og Tårnvej.

Kroens lange og brogede historie vil sprænge rammerne for denne artikel. Interesserede henvises til egnsbogen »Østholmen«, udgivet 1995. En lille bittersød beretning fra gamle dage skal dog anføres her. Chr. Madsen Christensen, der ejede kroen i 1917, solgte spiritus, hvilket var ulovligt, og han blev meldt til politiet. En dag kom politimesteren i Thisted på besøg og bestilte en pilsner, som omgående blev serveret for ham. Politimesteren truede da kromanden med at fratage be-

villingen, hvortil Chr. Madsen tørt replicerede: »Det ka do ett, for a hår ingen!« Den servering kostede kromanden en bøde. I dag drives kroen af Joan og Ivan Lynnerup og beskæftiger 12-15 personer, hvoraf flere på deltid. Med enkelte fornyelser tilpasset nutiden videreføres den kongelige privilegerede kros gode traditioner.

Virksomheder og forretninger - og deres skæbne

Med det nye århundrede indledtes en lang og grøderig periode for landsbyen – som tidligere omtalt bl.a. som følge af jernbanens anlægelse og den almindelige fremgang i samfundet. Mange håndværkere og andre erhvervsdrivende slog sig ned i byen, og der blev bygget som aldrig før. Gadenettet blev udvidet med Porfyrvej (se bykortet), hvis bebyggelse går tilbage til århundredets første 20 år.

Nedennævnte oversigt over handlende og håndværkere gør på ingen måde krav på at være fuldstændig, men langt de fleste er dog medtaget:

Andelsmejeriet »Nordthy«, Mejerivej 50, opr. 1896, nedlagt 1984.

Thisted-Fjerritslev Jernbane, opr. 1904, nedlagt 1969.

Vognmandsforretning Porfyrvej 3, der blev drevet af Niels Pedersen (Post) i 40 år (fra 1902 til 1942). Niels Pedersen brugte heste på den daglige fragttur Østerild-Hovsør-Hov-Thisted, indtil han anskaffede lastbil først i 1920'erne.

Frederik E. Jensen (1880-1979) fra Randrup i Sydthy kom i 1905 til Østerild. Han var en energisk og handlekraftig mand, som i sit lange liv (han blev 99 år) satte sit aftryk på adskillige foretagender i byen. På Østerild Byvej 53 byggede han hus og åbnede en frisør-, samt urmager- og guldsmedeforretning, senere suppleret med lotterikollektion og

håndkøbsudsalg fra Frøstrup Apotek. I samarbejde med fotograf L. H. Gram havde han i nogle år et fotoatelier i lejet lokale hos tørmester Jens Gregersen. Som formand for borgerforeningen finder vi hans navn blandt stifterne af Hunstrup-Østerild Sparekasse i 1919. Håndkøbsudsalget findes nu hos købmand Larsen, og sparekassen lever og trives i bedste velgående.

I 1901 fik Østerild sin bager, da Hans Thomsen opførte bageri, butik og privatbolig på Østerild Byvej 54. Efterfølgende bagermestre: Henry Thomsen, Hans Kurt Nielsen og Jan Andersen. Nu ejes forretningen af Nordthy Biscuits A/S, der har småkagebageri i bageriet og solcenter i privatboligen.

Johannes M. Andersen (1877-1916) hjalp sin far i snedkerværkstedet, inden han i 1901 opførte beboelse og værksted på Østerild Byvej 30. Det var dog ikke som snedker, men som cykelsmed, han tjente til udkommet for

Østerild Lokalforening, oprettet 1903, er et barn af brugsforeningen fra samme år. Vareindleveringen fandt sted fra et lagerrum i brugsen, dernæst fra et pakhuis ved stationen og fra det gamle mejeri i Østerild (billedet), indtil foreningen i 1992 flyttede til det store bygningskompleks på Østerild Byvej. Forretningsfører Erik Jørgensen, ansat 1972, og formanden 1952-88, Arne Overgaard (1920-1996).

Urmager og guldsmed Frederik E. Jensen (1880-1979) og hustru, damefrisør Elna Jensen (1893-1993). Billedet er fra 1976. Han var en virksom mand og bl. a. medstifter af sparekassen.

familien, hvor seks børn voksede op. Andersen skiftede erhverv i 1909, idet han blev politibetjent i Viborg. Da familien flyttede til Viborg, blev ejendommen overtaget af snedkermester Chr. Overgaard Christensen, som drev snedkeri og savmølle til 1967, da forretningen blev nedlagt.

Skræddermester Anton Pedersen havde haft forretning på Bjerget, inden han i 1907 kom til Østerild, hvor han boede til leje på Tårnvej 3. I 1914 etablerede han sig på Porfyurvej 11 med skrædderi og butik. Også denne forretning er forsvundet. Skrædder Pedersen var en udadvendt og begavet mand, der deltog i det offentlige liv. Han var bl.a. medlem af sognerådet.

Omkring 1900 boede skomager Mathiesen i Østerild. Han flyttede senere til Hunstrup og blev efterfulgt af Adolf Marquardsen, der stammede fra Ravsted i Sønderjylland, født 1867. I 1947 overdrog han forretningen til sønnen Simon Marquardsen, som udøvede sit erhverv på Mejerivej 25 til sin død i 1979. Siden har der ingen skomager været i byen.

Jeppe Pedersen, bedre kendt som Jep' Kræn eller Kran (1885-1976), solgte bl.a. lervarer (fineste »Merakik«, som han yndede at sige) fra Niels Jensens pottemagerværksted på Porfyurvej. Jep' var en af de første bilejere i Østerild. Han drev handel over hele Thy og det meste af Han Herred. Altid i godt humør og god for en kvik bemærkning var han en velset gæst overalt.

Murermester Jens Frost Nielsen (1879-1951) boede forskellige steder i byen, inden han i 1939 byggede hus på Byvejen 28, hvor han boede til sin død. Forretningen blev i 1946 overdraget til en søn, Aage Frost, (1914-1992). Far og søn har gennem deres solide håndværksarbejde over et par menneskealdre i høj grad været med til at præge bybilledet i Østerild.

Fra omkring 1876 til 1913 havde Jens Tilsted smedeforretning på Østerild Byvej 87. Han afhændede derefter forretningen til Jens Peter Gadeberg (født i Sennels 1883), som i 1931 solgte til sønnen, Holger Gadeberg. Sammen med smedjen havde Gadeberg et depot for flaskegas, og han fortsatte med denne forretning i en del år, efter at smedjen i 1946 var blevet nedlagt.

Der var oprindeligt to smedeforretninger i byen. På Mejerivej 23 virkede Niels Chr. Nielsen i tidsrummet 1902-1922. Han stammede fra Langhove i Hjardemål Klit og blev derfor, som også senere sønnen, Martin, i daglig tale benævnt som »æ hovsme'« Indtil 1928 blev smedjen drevet af Severin Gregersen. Han solgte til Martin Nielsen, som udover almin-

deligt smedearbejde mestrede specialopgaver som f.eks.kunsthåndværk udførte smedjærnslåger. Med hans død i 1979 forsvandt den sidste »gammeldags« smedeforretning i Østerild.

Malermester Jens Chr. Jensen, født 1880, kom fra Arup i 1903 og byggede hus og værksted på Mejerivej 3; senere flyttede han forretningen til Tårnvej 3. Jens Chr. Jensen gik meget op i bibliotekssagen i byen, og denne interesse gik i arv til hans medhjælper og senere efterfølger som malermester i Østerild, N. C. Nielsen, (1898-1983), der stammede fra Vesløs Huse. Erling Christensen, Østerild, der var udlært hos Nielsen, havde forretningen 1958-1980, og siden har der ikke været selvstændig malerforretning i byen.

J. Chr. Sørensen, født i Sønderby 1866, død i Fjerritslev 1949, havde fra 1894 forretning på Porfyrvej 6. Han var tillige kirkebetjent ved Østerild Kirke.

Arthur Bech (1908-1972) stammede fra Klim Fjordholme. I 1936 nedsatte han sig som tømremester i Østerild på Byvejen 93. På grund af sygdom overdrog Bech i 1970 forretningen til sønnen, Aage Bech, som videreførte det respekterede firma til 1970, hvorefter det blev nedlagt.

Elinstallatør Johs. Larsen (1891-1953) grundlagde sin virksomhed omkring 1920 i lejede lokaler hos tømremester Jens Gregeresen. 1932 flyttede han i nybygget hus på Østerild Byvej 36, hvor han virkede til sin død.

Havland Mølle i Østerild Sogn. På taget møller Jens Pedersen, der var gift med Petrea. Der var 10 børn i ægteskabet. Han blev gift anden gang med Petreas søster, Marie, og fik yderligere fire børn, så slægten er i dag talrigt repræsenteret på egnen. Årstal ukendt.

Østerild omkring 1960. Østerild Byvej adskiller Vesterby og Sønderby. I forgrunden Shell-station ved Jens Kanstrup (nu nedlagt). I midten til højre ældrecentret Solhjem, indviet 1959.

Derefter gik forretningen over til installatør A. P. Jørgensen, som i 1970 solgte til Henning Østergaard (se afsnittet om nuværende virksomheder).

Carl Aage Kusk drev elforretning på Østerild Byvej 56 i perioden 1970-2003. Virksomheden blev købt af Jan Sekkelund, som har etableret sig på Rubinvej 3 under firmanavnet »Østerild El-service«.

På Rubinvej 54 havde Marinus Pedersen mekanikerværksted. Han efterfulgtes i 1950 af Mads Andersen (1929- 2001), der var uddannet som maskinsmed. De første år arbejdede han mest med biler og motorcykler, men efterhånden ændredes forretningen til salg og reparation af landbrugsredskaber og trakto-

rer. Med god hjælp af hustruen, Lisse, drev Mads Andersen en solid forretning, der var kendt viden om.

Træskomager og tobakshandler, senere radio- og TV-reparatør, Chr. Christensen (1908-1975), i daglig tale »æ træskomand«, havde sammen med hustruen, Helga, (hun var damefrisør) forretning på Østerild Byvej 83. Efter Christensens død har der været en nu nedlagt blomsterforretning.

Frisørfaget m/k har til alle tider haft mange udøvere, dog hovedsageligt som et bierhverv (se afsnittet om urmager F. E. Jensen og træskomager Chr. Christensen). I 1970 oprettede Elsebeth Agesen salon på Skifervej 7, hvor den stadig har til huse. Frisørmester Morten

Lyng havde fra 1985 salon på Porfyurvej 5. I 1994 flyttede han forretningen til Granitvej 1, hvor han virkede til 1999, hvorefter han flyttede sin virksomhed til Thisted. Anni Kjeldsen driver nu salonen »Klipoteket« på Granitvej 1. Endvidere er der salon på Villavej 24, der indehaves af Laila Canada, som efter mange år ved faget i USA begyndte i Østerild i 1995.

Mekaniker Jens Kanstrup etablerede sig i 1950 på Østerild Byvej 20 og havde tillige benzinsalg fra Shell. Efter hans død i 1978 blev tankstationen med kiosk drevet af hustruen Agnes til 1996. Fra 1970 og til salget i 2001 var værkstedet forpagtet ud i tre perioder til henholdsvis Svenning Thomsen, Anders Overgaard og Elo Henriksen. Ejendommen blev i 2001 solgt til murermester Peter Christensen, som i 2004 udlejede lokalerne til Fikret Kadic.

I 1984 fik Østerild endnu et autoværksted, idet mekaniker Per Lyng åbnede på adressen Østerild Byvej 91. Han gik over til andet erhverv i 1999 og afhændede forretningen til

Peer Christensen, som nu driver den med hovedvægt på salg af brugte biler.

Andre med andel i byens udvikling

Det vil føre for vidt at berette om alle de nedlagte forretninger, hvad forfatterens viden heller ikke rækker til. Nedennævnte handlende havde naturligvis også andel i byens udvikling:

Østerild Byvej: Shell: benzin, butik og værksted, kiosk v/ Ingeborg Nielsen (»Is-Ingeborg«), systue, mekanikerværksted v/ Robert Pedersen, cykelreparation- og salg v/ Alfred Bjerg Jensen, vognmand Herman Sørensen (hustruen havde Tatol-butik).

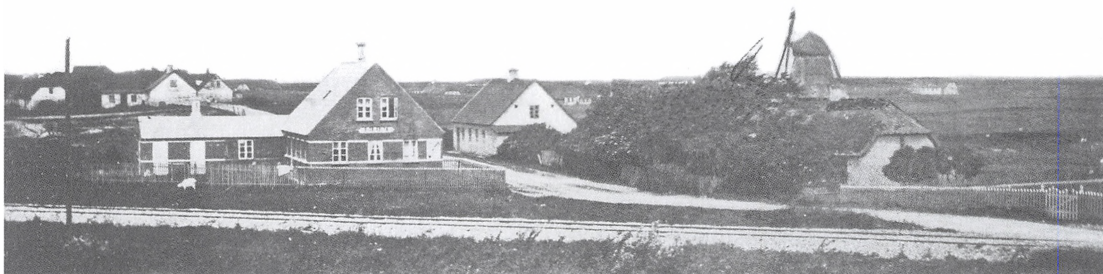
Tårnvej: vognmænd, Oscar Lyng og Karl Justesen, brøudsalg, (senere Magda Kold på Byvejen).

Porfyurvej: blikkenslager Arne Boubjerg, trikotagehandler Else Sunesen, frugtplantage v/ Oskar Jacobsen (senere Petra Jacobsen, som også havde rulleforretning). Ejnar Poul-

Østerild omkring 1900. I forgrunden »æ træskomands« hus, og til højre for dette sandsynligvis den gamle kro, der blev nedrevet og genopført på sin nuværende plads i 1904.

Thisted-Fjerritslev Jernbane anlagt 1904. I baggrunden til venstre andelsmejeriet fra 1896.

sen solgte mælk (fra bil) til byens borgere og drev tillige en lillebilforretning. Kiosk og postekspedition på Byejejen 44 ved Leo og Inger Skalshøj blev nedlagt i 2003.

Omkring 1900 begyndte Marthinus Krüger som murer i Østerild. Familien boede på Mejerivej. Efter hans død i 1938 blev forretningen videreført af sønnen, Johannes Krüger, og sluttelig hans søn, Erik Krüger, i tidsrummet 1965-1982. Andre, nu nedlagte murerforretninger: Henning Hansen, Viggo Bertelsen og Knud J. Jensen.

Overleverne

Tømremester Jens Gregersen (1876-1953) stammede fra Glæde. I samarbejde med murer J. Frost byggede han i »pionertiden«

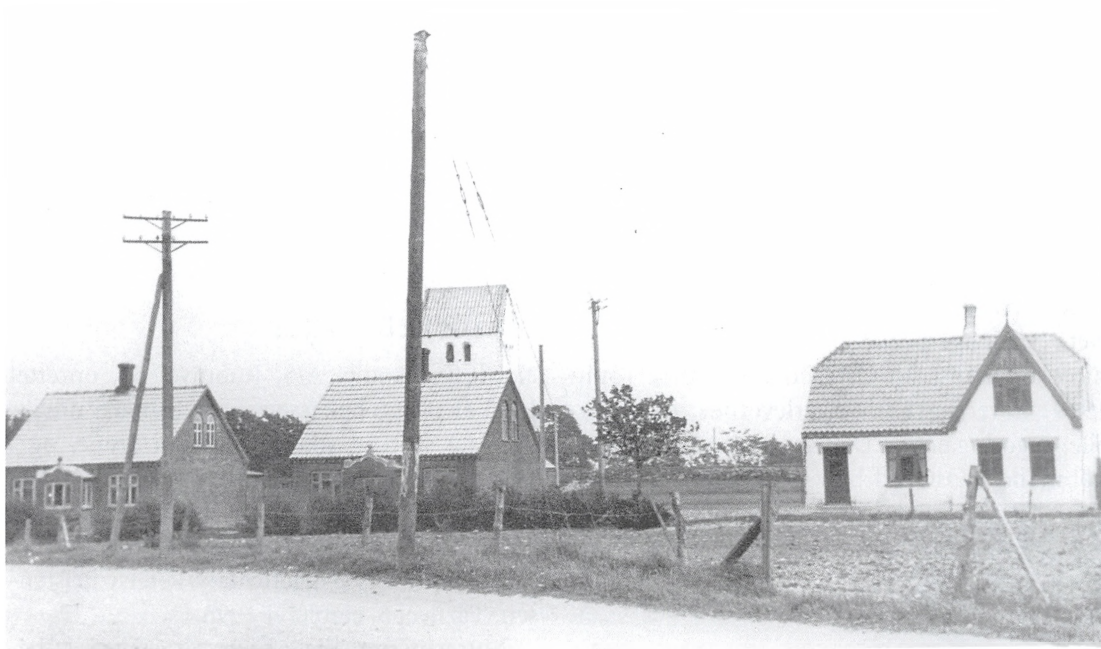
mange huse i landsbyen. Makkerparret stod ligeledes bag opførelsen af byens vartegn – jernbanens vandtårn (1904). Gregersen drev i nogle år et nu nedlagt cementstøberi. Sønnen, Levin Gregersen, overtog virksomheden på Østerild Byevej 61 i 1938 og udvidede den med et savværk. I 1973 solgte han til sin førstemand gennem mange år, Gunnar Larsen, som i 1992 gav tøjlerne videre til sønnen, Lars Kr. Larsen, som driver forretningen i 2006.

På Østerild Byevej 38 har der været forretning i hen ved 100 år. Den første forretning (formodentligt) blev oprettet af Marinus Pedersen, der virkede som smed og mekaniker; han flyttede som nævnt senere til Rubinvej 54. Derefter blev forretningen drevet af Luther Pedersen, Chr. Svendsen, Peter Kirk og fra 1984 af Henrik Jensen, VVS og SOL.

I husmandsstedet til venstre boede Petrea og Lars Kjeldsen Larsen. Skolen er opført 1863 (og kostede 1116 rigsdaler). Østerild Byevej til højre. I baggrunden købmandsforretningen opført omkring 1895 af gårdejer Jens P. Christensen (Klemmensen).

I forgrunden Østerild Byvej. Den åbne mark er nu torv med rutebilholdeplads og grillforretning. Husene i baggrunden ligger langs Porfyrvej. Foto 1910-20.

Brugsforeningen i Østerild er fra 1903. Personerne på billedet er ikke identificeret. Brugsen blev nedlagt i 1986. Lilly og Henry Bojesen drev købmandsforretning på stedet indtil 2005.

Slagtermester Hyldig (1858-1945) åbnede forretning på Mejerivej 2 i 1914, men solgte allerede i 1924. Efter to-tre ejerskifter de følgende år gik den i 1928 over til Viggo Jensen, som i 1971 solgte til sønnen, Jens Christian. Sammen med hustruen, Margot, driver Jens Chr. Jensen stadig Østerild Slagterforretning – de sidste år med hovedvægt på røgeri.

Købmand Leif Larsen, Østerild Kro, bageriet (småkagespeciale), Østerild Lokalforening og Hunstrup-Østerild Sparekasse (opr. 1919) hører også til »overleverne«, og de er alle i god gænge. Den nuværende Merko-købmand i Østerild blev grundlagt i 1895 af

Skomager Adolf Marquardsen (1867-1947) kom til Østerild fra Ravsted i Sønderjylland. Hans hustru var Ane Elvine (1873-1943). Sønnen Simon drev forretningen videre fra 1947 til sin død i 1979. Med ham forsvandt skomagererhvervet i Østerild.

gdr. Jens Peter Christensen (Klemmensen) og har haft følgende indehavere: Niels C. Frost (1863-1910), Aage Frost (1897-1961) og Jørgen Frost (1929-1966). Altså tre generationer! Kaj Nielsen (1935-2003). Leif Larsen overtog forretningen i 1980.

Nyere virksomheder og forretninger

Nordthy Biscuits A/S, Rubinvej 61, oprettet 1965 af Børge Lukassen. Forretningen udviklede sig støt og sikkert gennem årene, og i 1992 opførtes den store lagerbygning ved den østlige indfaldsvej til byen. I dag beskæftiger virksomheden 18-20 medarbejdere.

Peter Murers Byggefirma v/Peter Christensen, Tårnvej 5, etableret 1995.

Murermester Niels Kjær, Krystalvej 2, begyndte i Østerild i 1986. Han flyttede i 2005 til Rubinvej 54, hvor tidligere nu afdøde Mads Andersen havde traktorforretning m.v.

Sidst i rækken af murermestre (foreløbig) noteres Jesper Jensen, Rubinvej 2.

Entreprenør og aut. kloakmester Jørgen Thomsen Aps, Mejerivej 50 (det nedlagte andelsmejeri) etablerede forretning i 1975.

»Butik Bakken«, Aalborgvej 151 v/ Lone Kusk Langballe og Anne Marie Klemmensen, åbnet 1998. Brugskunst m.m. Som følge af stigende arbejdspress og andre omstændigheder blev den ellers velfungerende forretning nedlagt pinsedag 2006.

Svend Aage Futtrup, Østerild Byvej 87, har siden 1958 drevet et alsidigt handelsforetagende i Østerild, bl.a. med salg af sportstøj, reparation af radio- og TV-apparater m.m. For øjeblikket arbejder Futtrup mest med salg og distribution af øl- og sodavandsflasker.

Vognmandsfirmaet Brdr. Poulsen v/ Keld og Kurt Poulsen, Rubinvej 47, blev oprettet i 1973, da brødrene overtog vognmand Valdemar Knudsens forretning.

Post- og dagvognen Thisted-Fjerritslev. Ophold på Østerild Kro. På kuskesejdet Søren P. Frederiksen. Thisted-Fjerritslev Jernbane blev indviet 1904 og overtog dermed gods- og passagerbefordringen på strækningen.

Thisted Trædrejeri drives af Jan Poulsen på Hedevej 2. Firmaet blev etableret i 1991. Året efter indviedes verdens største peberkværn foran værkstedet.

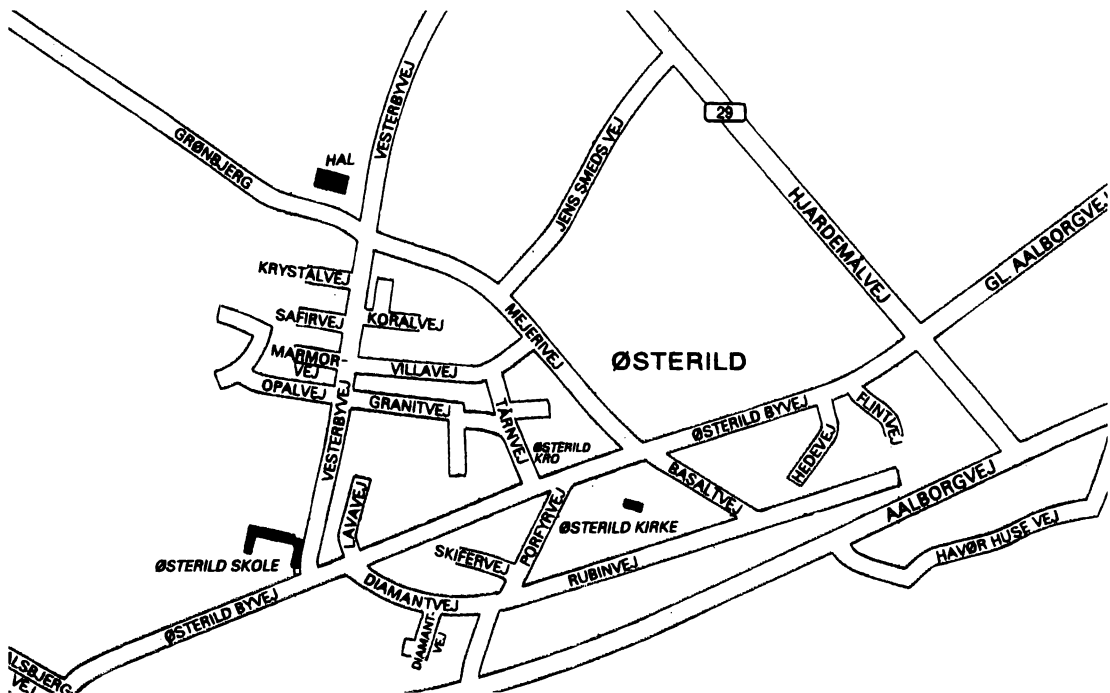
OK Beton A/S Hedevej 6 v/ Ole Winther blev oprettet i 1986 som et af de første firmaer på industrigrundene, der blev anlagt på afdøde Kr. Hedes ejendom.

I 1949 oprettede H. C. Andersen den (vistnok) første dyrlægepraksis i Østerild. Han emigrerede til New Zealand i 1956, og praksis blev overtaget af John Johannesen. Sammen med dyrlægerne fra Vesløs og Nors oprettede Johannesen i 1985 Dyreklinikken Nordthy på Østerild Byvej 72. I dag drives klinikken af

dyrlægerne Lene Thorup og Chr. Sørensen. Canada Insektnet v/ Richard Canada blev grundlagt i Tømmerby for ca. 10 år siden. Virksomheden, der fremstiller insektnet til døre og vinduer, har siden 2003 haft adresse på Østerild Byvej 117.

I 1950'erne havde Else Sunesen trikotageforretning på Porfyrvej 5. Siden denne forretning ophørte har mulighederne for køb af dametøj været ret begrænsede (Brugsen havde dog et mindre udvalg). Med et helt andet varesortiment for damer i alle aldre åbnede Mona Hundebøll på Østerild Byvej 58 i 2000 sin forretning »Butik 58«, hvor der forhandles modetøj og brugskunst.

Gadenavne blev indført i 1970 i forbindelse med oprettelse af Thisted Kommune (storkommunen). Hjarde-målvej fører til Hanstholm og Gl. Ålborgvej til Fjerritslev (Aalborg).

Trange kår – og nye tider

Efterhånden gled de mange små forretninger ud af bybilledet – især i 1960'erne og senere. Der kan påvises flere årsager til denne udvikling, som det vil føre for vidt at behandle udførligt i denne artikel. Det samme mønster gjaldt for øvrigt for de fleste landsbysamfund i Danmark og er vel endnu næppe tilendebragt. Bliver den nye kommuneinddeling dødsstødet for det tusindårige landsbysamfund – eller tør vi håbe på en opblomstring!?

Mange af småhandlerne, de fleste vel, blev simpelthen nedlagt på grund af sygdom eller dødsfald og tillige som følge af udviklingen (i øvrigt et misbrugt udtryk), der gik i retning af større butiksenheder. De fandtes i byerne, aktuelt Thisted, og da landsbyboerne efterhånden blev mere mobile, søgte de ind til købstadens forretninger. Specialbutikkernes

æra i det nære samfund var definitivt forbi; det kan man beklage eller glæde sig over – alt efter temperament. De økonomisk bedre tider blev indledningen til den stadig omsiggribende »smide væk, købe nyt« periode. Eksempelvis: hvem gad (gider) få træsko ombundet ved »æ træskomand«, eller hvem ville længere nøjes med det beskedne vareudbud i Else Sunesens trikotagebutik?

1960'erne blev en fornem opgangstid for landsbyen. Mange så udvej for at flytte i egen bolig, og bl.a. den lave energipris (dengang kostede en tons olie ca. 200 kr.) medførte et bygge-boom, som ikke var oplevet siden 1920'erne. Langs det tidligere jernbaneterræn opførtes i denne periode en hel gade, der meget passende fik navnet Villavej.

1. april 1970 er en skelsættende dato i Østerilds historie. Ifølge med en lille snes andre landkommuner i Thy og på Hannæs blev

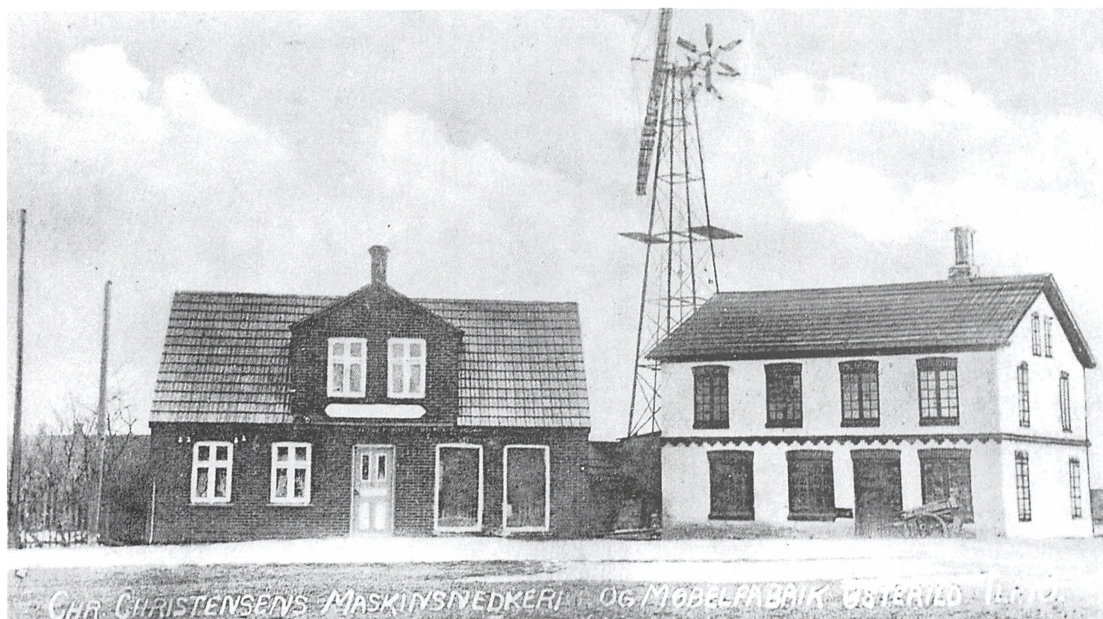
kommunen en integreret del af Thisted Storkommune. »Vise« personer i statsforvaltningen havde fundet ud af, at den ubønhørlige såkaldte »udvikling« (der var den igen!) i samfundet krævede en centraliseret administration i og af kommunerne, og man mente vel egentlig også, at intelligentsiaen i landområderne næppe rakte til at styre egne anliggender. Det ville jo også blive billigere at administrere storkommunen, troede man. Et eksempel fra Hunstrup Kommune beviser det modsatte. Den daværende formand, afdøde provst Georg Langkjer, som var en arg modstander af storkommunen, skriver i egnsbogen »Østholmen«, at den kommunale administration steg til det 50-dobbelte!

Administrationen blev dyrere – javist, men det var vel til at bære, hvis ellers kommunen blev ledet retfærdigt med ligelige vilkår for land- og bybefolkning. Sådan blev det desværre ikke. Købstadens anliggender, især hvad angår anlæggelse af industrigrunde, blev

i høj grad favoriseret, og det forekommer besynderligt, da størstedelen af de 21 byrådsmedlemmer var valgt i landdistrikterne, hvor ca. to tredjedele af kommunens 30.000 indbyggere havde bopæl. Hvem sagde embedsmandsstyre?

Østerild (og Hunstrup) indgik i fællesskabet med ny skole og alderdomshjem, gode veje og en fornuftig udbygningsplan samt lidt under en million i rede penge (det var et stort beløb dengang). Noget for noget er et godt gammelt princip – forvaltningen havde et andet synspunkt. Skolen blev ikke udbygget (selv om den ikke kunne overholde lovens krav), Nordthy Idrætsforening, en af de største i Thy, fik ingen træningshal, kloaksystemet blev ikke ordnet, fortove og gadelys blev kun nødtørftigt reguleret. Og sådan kunne man fortsætte.

Der skulle forløbe hen imod en halv snes år, inden byrådet begyndte at tage landbefolkningens berettigede krav alvorlig. Men da var

Engang var der maskinsnedkeri og møbelfabrik i Østerild. Indehaveren var Chr. Overgaard Christensen 1885-1971. Forretningen nedlagt 1967. Såvel mølle som værksted er revet ned.

markedet for nye industrigrunde tilsyneladende dækket. Der var ikke stor interesse for at bygge i Østerild. Potentielle investorer fik ikke megen hjælp fra forvaltningen. Svaret faldt ofte sådan: Folk vil alligevel bygge og bo i Thisted!

Landsbyen overlevede trods alt, og den gror og trives, hvad de ovenfor nævnte nye virksomheder er et bevis på. Fremtiden for Østerild og andre landsbysamfund under den nye kommunalreform? Kirken og skolen er fra ældgammel tid de solide fundamentet for landsbyens liv og virke – de står der som en garant for en varig placering i det danske landskabsbillede.

Peter Thorup, den gamle åndskæmpe fra Tousig, får det sidste ord i denne beretning med sin følsomme og poetiske hyldest til Østholmen:

*Her rider bondens ranke datter
langs gammelrosa vejrabatter.
De havblå øjne
solblink fra fjorden spejler.
Dybgrønne træer kanter
de brede, lyse vejler.
Solfyldte side enge
er plettet trindt af kvæg,
og aftengløden længe
i staldens hvide væg
kan rødme som den pige mild,
du møder tit i Østerild.*

Frede Rødbrø

Født 1923. Mangeårig lærer ved Østerild Skole og bidrager til flere lokalhistoriske bøger og tidsskrifter.

Artiklens illustrationer findes på Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune og i Lokalsamlingen i Østerild.

Thisted-mel med indbagt musik

af Flemming Skipper

Historien bag Thisted Dampmølle og Richard Hove – og de 98 spor, han har sat sig i den danske musikhistorie, når man slår op på internettet.

Mel og musik. Dampmøller og kritikere. Borger og kunstner. En musikelsker og formidler forud for sin tid, en mand med en stor musikhistorisk viden – som ikke var bleg for at forlade salen midt under en koncert, hvis musikken (eller udførelsen) var under hans niveau.

Sådan var han, Richard Hove (1892-1965), når vi i dag ser ham ud fra de eksisterende kilder. Her fremgår det også, at han i 1942 be-

Richard Hove (1892-1965). Her fotograferet i 1952.

gyndte at studere kinesisk. Sandelig en thybo, der spændte vidt.

»Musik hans ungdoms store lyst. Mel en mere prosaisk livsnødvendighed«.

Sådan blev han karakteriseret i en københavnsk avis, da han i 1952 fyldte 60 år. Thistedboen var en kendt mand også uden for Thy, han blandede sig i debatten om den klassiske musik – *det* havde han gjort i snart 40 år. Han havde i 1930'erne skrevet et anerkendt værk om komponisten J. P. E. Hartmann, H. C. Andersens samtidige, og det havde sammen med komponist-portrætterne – og ofte kontante kommentarer til komponister og musikere – i danske og nordiske musiktidsskrifter skaffet melproducenten i Thisted et vist ry.

Og dét kaldte journalister til fra de store aviser på mærkedagene.

Som her i 1952.

Kombinationen af musik og mel (i nævnte rækkefølge!) hos konsulen (som Hove *også* var!) kunne de ikke stå for.

Og hertil havde Richard Hove denne bemærkning:

»Hvordan tror De egentlig, musikken kunne have skaffet føden til otte børn?«

Den fremsættes ganske nøgternt. Men melstøvet bliver ikke siddende på Hoves bukser. Når kontor og lager lukker, børster han det omhyggeligt af og begiver sig til en anden verden – *musikhistoriens*.

»Han er lige så anerkendt på det felt som på melets«, noterer Berlingske Tidendes Hen-

rik Bonde-Henriksen med henvisning til især medarbejderskabet – af den flittige slags – ved *Nordisk Musiktidskrift* i Stockholm. *Dansk Musiktidskrift* (udgivet af Det Unge Tonekunstnerselskab) har fra starten i 1925 bragt endnu flere artikler fra musikkenderen i Thisted. Dette og andre musiktidskrifter er lagt ud på internettet, og når man i 2006 slår op på Hoves navn i Det virtuelle Musikbibliotek, optræder det ikke færre end 98 gange. Enten med selvstændige artikler eller som gæsteoptrædende hos andre skribenter, der måske ikke er helt enige med thyboen, som ikke altid direkte lagde op til musikalsk slagsmål, men ikke havde noget imod det, når standpunkter i musikopfattelsen eller bestemte komponister skulle forsvares.

På samme måde er han i flere årtier med til at påvirke musiklivet i Thisted via sit ofte stormfulde engagement (repertoire!) i musikforeningen – og som musikkritiker for den konservative Thisted Amts Avis.

Thyboen er desuden et »navn« i dansk musik med foredrag i radioen og en bred kontakthoris til danske komponister; hans korrespondance med dem er i 1952 blevet overdraget til Det Kongelige Bibliotek og dermed eftertidens musikhistorie. Han er denne sjældne blanding af købmand og musikkyndig på højt plan, borger og musisk menneske, der er et af omdrejningspunkterne hos den tyske digter Thomas Mann. Der henvises også i nyere tid til thistedboens musikvidenskabelige arbejder – især i forbindelse med J. P. E. Hartmann. Hoves artikel om komponisten var stadig aktuel i den seneste udgave af storværket *Dansk Biografisk Leksikon* fra 1980. Man kan i 1944 se forfatteren til bogen med gennemgangen af J. P. E. Hartmanns liv og værker fremhævet for »omhyggelighed og ildhu, der gør hans arbejde originalt og værdifuldt«. I forbindelse med en udstilling 2005 på Det Kongelige Bibliotek i 200-året for

Hartmanns fødsel fremhæves Richards Hoves »indsigtsfulde karakteristikker af værkerne«.

En af dem, der var knap så imponeret af thistedboens musikskriverier, var en ung musikusdøvende litterat, Sven Møller Kristensen, senere litteratur-professor, der i 1934 angreb thyboens »subjektive skønsnakkeri« fra den gamle skole, man troede var afdøet ved døden, men genopstår, når Hove skriver fra en musikfest i Oslo: »Som det dæmpede lys, der falder gennem de høje vinduers gamle skønne glasmalerier, sivede klangene ned over os (...) Der var toner af Grieg og Svendsen, som gav anelser om vårluft i birkeskoven og blå himmel efter vintermørke«. Men det er vel i lige så høj grad litteraten som musikeren Sven Møller Kristensen, der er på spil her.

Vi vender tilbage til februar 1952; den københavnske redaktør fra Berlingske Tidende beretter om, hvad han ser under samtalen med dampmøller Hove: »Udsigten fra det lave, langstrakte, rødmalede hus på havnepladsen skæmmes af nogle gevaldige pakhuse og en kulplads, over hvilken en kran er i arbejde. – Der var yndigt her i gamle dage, siger *konsulinden*, og man tror hende gerne. Thisted er jo en nydelig by med solide købstadstraditioner. Netop nu blæser kolde haglbyger ind fra Limfjorden, men for et øjeblik siden havde solen magt og kunne dens spinkle stråler ikke opvarme Jorden, i menneskenes sind tændtes dog en higende længsel efter vår...«, filosoferer redaktøren, der på det nærmeste er på sproglig bølgelængde med dampmølleren: »Man synker atter ned i den bløde, behagelige lænestol og får ild på cigaren. Snart snakker vi dampmølle«.

Så vidt den berlingske avis.

»Et tragisk eksempel«

Vi forlader indtil videre de cigarrygende og vender os mod et andet »vidneudsagn« i for-

søget på at indkredse personen Richard Hove, som han tager sig ud i »det offentlige rum«.

Det er Jørgen Miltersen, tidligere redaktionschef på Thisted Amts Tidende og ligesom Hove med et mangeårigt engageret virke for musikforeningen og kærlighed til musiklivet i det hele taget i Thisted. Han har dog kun kendt Hove periferisk: »Jeg var et par gange inde på dampmøllens kontor, da Thisted Amts Tidende fik kornnoteringer pr. telefon eller hentede dem. Det var mit indtryk, at Richard Hove ofte sad og tænkte på noget helt andet – nemlig musikken. Det var for mig et tragisk eksempel på, at en søn skulle hjem for at gå i faderens fodspor og føre firmaet videre, skønt han havde lyst til noget helt andet«.

Når det gælder Richard Hoves musikalske indsats, husker Jørgen Miltersen først og fremmest en række radioforedrag om glemte værker, som han fik frem i lyset, f. eks. af den tyske komponist Ludwig Spohr. Richard Hove ledsagede sine foredrag med musikalske eksempler på klaver eller flygel.

»I musikforeningen var niveauet for koncerterne ikke på højde med det, Richard Hove som en kapacitet på området var tilfreds med, hvorimod »almindelige medlemmer« var godt nok tilfredse. Under alle omstændigheder endte det med, at den daværende musikforening måtte stoppe i begyndelsen af 1930'erne«, fortæller Jørgen Miltersen, der ved flere lejligheder har beskæftiget sig med musikforeningens historie.

Dette »oprør« mod repertoire-valget gik sig 50 år senere i Thisted Musikforening på en ophedet generalforsamling, der i øvrigt blev starten til dannelsen af en rytmisk musikforening i byen. Og en anden parallel til Richard Hoves kritik kunne man ifølge Jørgen Miltersen opleve i efteråret 2005. Wienertrioen var på besøg i byen og fik ikke ligefrem nogen imødekommende kritik af den lokale avis' anmelder, den professionelle, musikvi-

Richard Hove – i rollen som selvbevidst konfirmand.

denskabeligt uddannede tidligere rektor for Det Jyske Musikkonservatorium i Århus, Henrik Svane, hvorimod en række »almindelige« koncertgæster syntes, at det havde været en glimrende koncert.

Der findes et tredje »vidneudsagn« om dampmøller Hove. Det er i Helge Visby Sørensens bog om øgenavnenes Thisted *Englen fra Sindal Basker Jacob i Æ Kælder*:

»Dampkonsulen og Stjernekipperen var to navne, der var heftet på en af byens erhvervsdrivende, nu og da medlem af byrådet, direktør Hove på dampmøllen. Han var norsk konsul, gik med overrank holdning på gaden og så ikke den jord, han betrødte«.

En særpræget nordvestjyde. Direktør, konsul og musikhistoriker. Sådan blev Richard Hove omtalt i Jyllandsposten, da han fyldte 70 år i 1962. Et udadvendt, men også et til-

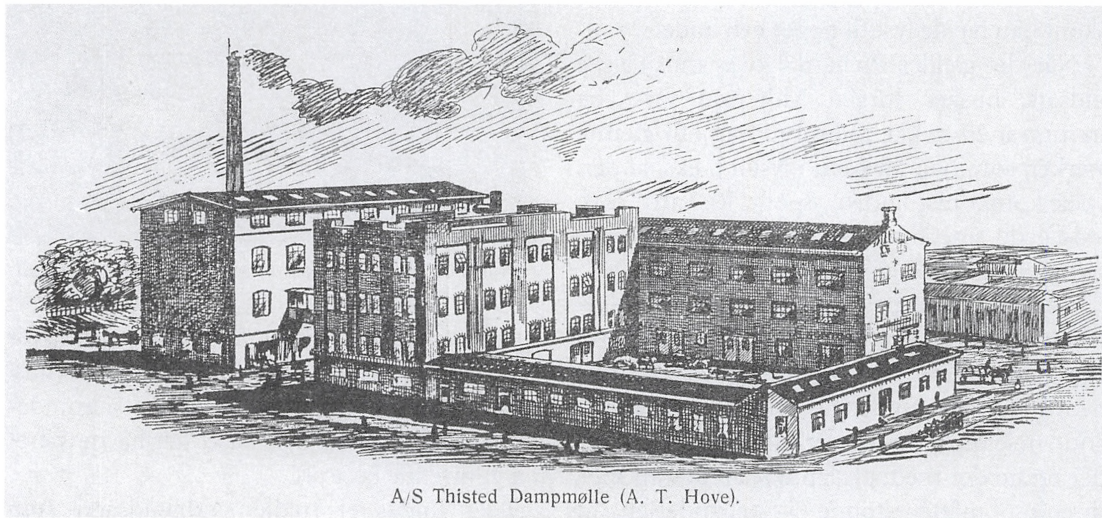
lukket menneske. Sådan som en af kilderne til denne artikel udtrykker det i 2006: »Et interessant menneske – lidt af et mysterium«.

Nu skal det gælde dampmøllen, melets historie i Thisted, men musik har det med at vende tilbage, og det vil den også gøre her.

Fyldte i kvarteret

A/S Thisted Dampmølle var en stor virksomhed og fyldte godt op i kvarteret mellem Strandgade (nuværende Østerbakken) og Munkevej. Sådan som det fremgår af tegningen fra 1916, da Thisted havde 6.857 indbyggere.

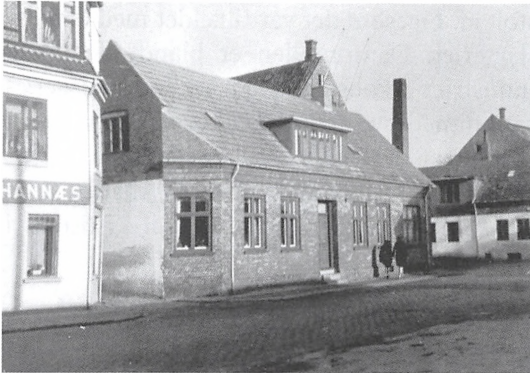
De ældste bygninger blev opført i begyndelsen af 1840'erne af agent Werner, en initiativrig mand, der har sat sig spor flere steder i lokalhistorien. Han var, hvad man i nutiden ville karakterisere som »iværksætter« med mange jern i ilden. I Strandgade med flere store købmandsgårde byggede han et brændevinsbryggeri. Når der blev produceret mest brændevin, blev der dagligt anvendt 25 tdr. kartofler og 2-3 tdr. malt. Kunderne kunne gå ind fra Strandgade og smage på varerne i virksomhedens egen beværtning. I 1856 blev brænderiet udvidet, og der blev oprettet ud-salg forskellige steder i Thisted. Det var i Wer-

A/S Thisted Dampmølle (A. T. Hove).

Øverste billede: Thisted Dampmølle – som virksomheden blev præsenteret i »Jydske Byer« fra 1916. Denne udgave af bogen handlede om Thy. Nederste billede: Dampmølle-grunden ved Østerbakken i 1987.

Strandgade 9 var privatboligen til Thisted Dampmølle. Til venstre købmand Diges ejendom med restaurant Hannæs. Billedet er fra 1947. (I dag er adressen Østerbakken). På det andet billede ses dampmøllens østfløj, den ældste. I baggrunden Arne Smiths fabrik. Til højre Enevoldsens bageri.

ners brænderi, at Thys første dampmaskine blev taget i brug.

Da Werner i 1880 var en gammel mand og havde bygget en gård, Wilhelmsborg, overgik foretagendet til Thisted-købmanden N. C. Kjærgaard, der omdannede brænderiet til dampmølle. Det var netop i denne periode, at drikkevanerne ændrede sig radikalt fra brændevin til bayersk øl. Godt hjulpet af beskatningen. Efter Kjærgaards død i 1892 blev dampmøllen omdannet til et aktieselskab med dampmøller P. C. Bayer som direktør.

Gennem flere årtier havde dampmøllen held med at konkurrere med de vindmøller, der stod på bakkedragene rundt om den lille købstad. En respektabel fabrik med sin magtfulde skorsten, hvor den velpolstrede dampmøller i en årrække residerede i direktørboligen ved Strandgade. Den gamle dampmølle var en god repræsentant for den epoke, hvor købstaden levede af at handle med bønderne og forarbejde de produkter, som de leverede.

I det topografiske værk *Jydske Byer og deres Mænd* – hvis 1916-udgave udelukkende handler om Thisted, Snedsted, Bedsted, Hurup og Vestervig – kan man læse, at virksomheden netop i disse år havde »undergået en del forandringer«. Der var bygget både til og om ved

lager og kontorlokaler, »så den nu fremtræder i en delvis moderniseret skikkelse«.

Det fremgår ikke, hvor mange der var ansat, arbejderne er underligt fraværende i alt, hvad der skrives om dampmøllen gennem tiden, men direktørernes navne kender vi som regel.

I 1904 blev Anders Tøfting Hove leder af dampmøllen. Han blev i 1933 afløst af sønnen, Richard Hove. Det er ham, der i slutningen af 1950'erne kommer til at lukke og slukke.

Endnu ind i 1960'erne bliver dele af den gamle dampmølle anvendt til andre formål, men får derefter lov til at forfalde. Naboen, Arne Smith og hans tricotagevirksomhed Smithson, bredte sig på dampmølle-grunden.

Tiden var blevet en anden for dampmøllerne rundt i landet. Den samme nye tid med opkøb og fusioner, der også senere indhentede Arne Smiths virksomhed. Men en af dampmølle-bygningerne – ud mod Østerbakken – bar trofast på sit navn: *A/S THISTED DAMPMØLLE*. Det kunne denne nye tids tand alligevel ikke få has på.

I midten af 1980'erne kom den sidste rest af dampmøllens bygninger i fokus i forbindelse med den omfattende byfornyelse i Thisted.

En pensionskasse fostrede en plan om at opføre boliger mellem Munkevej og Østerbakken. Der blev udarbejdet forslag til lokalplan for området, men den nåede aldrig helt op af skuffen og til virkeligheden. Efter nedrivningen af den sidste del af dampmøllen lå grunden hen som en byggetomt en del år. Men lige ved siden af genopstod dampmøllen godt hundrede år efter sin første fødsel i form af et »forlystelsesmekka« – som det blev proklameret – og med navnet *Dampmøllen*. Musikken – og »spritte« – var på sin vis vendt tilbage til stedet, til matriklen, så helt ved siden af er det jo ikke.

Men der var engang, da det var andre toner, der lød fra kvarteret, og hvor en mild duft fra dampmøllen kunne blande sig med den mere ubestemte, knap så milde, der skulle komme med anlæggelse af en nabovirksomhed i 1930'erne: slagteriet!

Men det lugtede alt sammen af travlhed og af penge; det vidste man jo, hvad var. Og Thisted Dampmølle var en virksomhed, byen var

stolt af. Ligesom det var tilfældet med andelslagteriet. Dampmøllen er blandt de første industrier i købstaden. En ny industri-generation med nye arbejdspladser stod for tur og realiseres i det små i 1960'erne og får for alvor fart på med egnsudvikling og de mange store virksomheder, der kommer til Thisted i 1970'erne.

De indbudte

Thisted Dampmølle har ikke efterladt de store spor i de lokale arkiver, men takket være flittige lokalhistorikers noteringer af, hvad der rørte sig i byen, og hvad man kunne læse sig til i aviserne, er det trods alt muligt at stykke et nogenlunde billede sammen. Med bygninger, ude og inde, de moderne maskiner, dampmøllerne på stedet. Alt sammen udtryk for fremskridt og de nye tider – *industrialiseringen*. Det er et materiale, der i dag befinder sig på Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Thisted Dampmøllens lastbil med melsække ca. 1922. Chaufføren til højre er Anton Jensen. Den anden person er ikke identificeret.

Således hedder det i en reportage i Thisted Amts Tidende efter en ombygning allerede i 1894, da dampmøller Bayer fra Århus var kommet til byen:

»For en Kreds af Byens Handlende, Bagere, enkelte Indbudne samt Pressen er Dampmøllen blevet indviet og forevist i fuld Virksomhed. Vi ledsager denne med vore bedste Ønsker, at den nye Industri i vor By maa finde Tilslutning fra alle Sider, da Thisted Dampmølle sikkert vil kunde tage Konkurrencen op for alle Melsorters vedkommende med de Møller fra andre Steder, der hidtil har haft et stort Marked her«.

Det var ved samme lejlighed, at en dampmøller fra København udtalte, at Thisted Dampmølle »i et og alt« var forsynet med det nyeste og allerbedste på dampmølleindustriens område.

Og det gjaldt ikke mindst hovedkraften: Dampmaskinen! 30 hestes kraft i »et smukt hvælvet Rum«.

Maskinen var billig i drift i forhold til de gamle kulslugere:

»Kondensatoren forbruger 100 Tdr. Vand i Timen; denne Mængde af Vand er det lykkes at tilvejebringe ved Boring i Dampmøllens Gaard. Hvis det ikke havde været muligt, vilde Ejeren være nødsaget til at have lagt en Ledning ud til Havnen og hentet Vandet herfra«, beretter avisens udsendte.

Vi springer frem til 1952. Timeglasset er så småt ved at løbe ud for Thisted Dampmølle og dermed Thistedts tidligste industri. Richard Hove har som nævnt besøg af Berlingske Tidende.

»Tiden er ikke gunstig for de små i vores branche«, sukker konsulen. Han stryger sig gennem den hvide strittende hårmanke, og blikket bag brillerglasset er sørgmodigt. »Der er almindelig bevægelse i retning af koncentration af større enheder. Det forstår De, når De hører, at min nærmeste konkurrent på

vestkysten – i Esbjerg – producerer 1000 sække mel pr. dag, jeg 100, og arbejdskraften begge steder er praktisk talt den samme. En mølle anvender kun et par mand til selve fremstillingen. Det er udleveringen, der behøver folk«.

Richard Hoves sidste udtalelser i Berlingske Tidende i 1952 handler om forholdet mellem mel og musik – hvordan det alt sammen hænger sammen, når man nu er både møller og musikkyndig:

»Dansk musik er i forhold til verdensmusikken som den lille bedrift over for den store. Vi må ikke få den indstilling, at alt, hvad der kommer udefra, er fint og bør foretrækkes. Det gælder også mel. Vore hjemlige produkter er 1. classes. Husk det, næste gang, De køber en pose amerikansk hos Deres købmand!«

Richard Hove erklærede engang, at mennesker har svært ved at følge med i mere end sin egen generations musik. Så fra sin himmel vil han nok ikke kunne bifalde de toner, der i dag lyder fra Dampmøllen. På den anden side kan man ikke udelukke, at han vil føle sig lidt smigret over, at musikken – trods alt – er vendt tilbage.

Dagligdag og sommerture

Helge Hjortdal (f. 1927), tidligere direktør for Folketinget, husker både dampmøllen og Richard Hove, der spillede »en vis rolle« i barndommens oplevelser og erindringer. Thisted Dampmølle var hans fars arbejdsplads fra 1914, og det er hans opfattelse, at faderen (Niels Hjortdal) befandt sig godt i det daglige samarbejde med Hove:

»Min far var stiltfærdig og rolig, havde et godt overblik over de arbejdsopgaver, der skulle løses med pen og telefon, inden de kunne komme ud til møllersvendene. Jeg har aldrig hørt om problemer i samarbejdet. Det gik i mange år godt for dampmøllen, hvis

Niels Hjortdal (1893-1964). Arbejdede fra 1914 på dampmøllens kontor. Her fotograferet omkring 1930.

melprodukter fandt afsætning i landsdelen. Dampmøllens arbejdere havde ry for stor faglig dygtighed. Jeg mindes ikke en modfalden far dengang med bekymringer om arbejdsplads og omsætning. Han drog stille og roligt af sted om morgenen – til fods – kom hjem kl. 12.30 til middag og en halv times middagslur på sofaen og så en afsluttende runde på kontoret fra kl. 14-18. Jeg tror, at Hove og min far havde et samarbejde med gensidig respekt. Jeg har senere forstået, at min far sørgede for, at arbejdsklimaet hos møllersvendene – der var 12-15 dengang – var godt, og han havde stor sympati og respekt hos dem. Det hørte jeg på de årlige sommerture for personalet. De takkede ham for varetagelse af deres løn- og arbejdsvilkår – og for hans hjælp og rådgivning, når vanskelige situationer opstod i deres liv uden for dampmøllen. Jeg tror ikke, Hove havde personligt indtryk

af eller direkte forbindelser til møllersvendene, men han agtede deres indsats, det er der ikke tvivl om«, mener Helge Hjortdal.

Sommerturene havde en særlig plads i de ansattes bevidsthed. For til denne oplevelse blev dampmøllens lastbil udstyret med bænk, stole, presenninger, blomster og flag. Alt arrangeret under dampmøllens chauffør Søren Niensens ledelse. Det skulle se ordentligt ud, være festligt og opstillet, så der ikke var risiko »for liv og lemmer«, som han myndigt og ansvarsbevidst proklamerede. Richard Hove deltog ikke i sommerturen – det var kun for »personalet«.

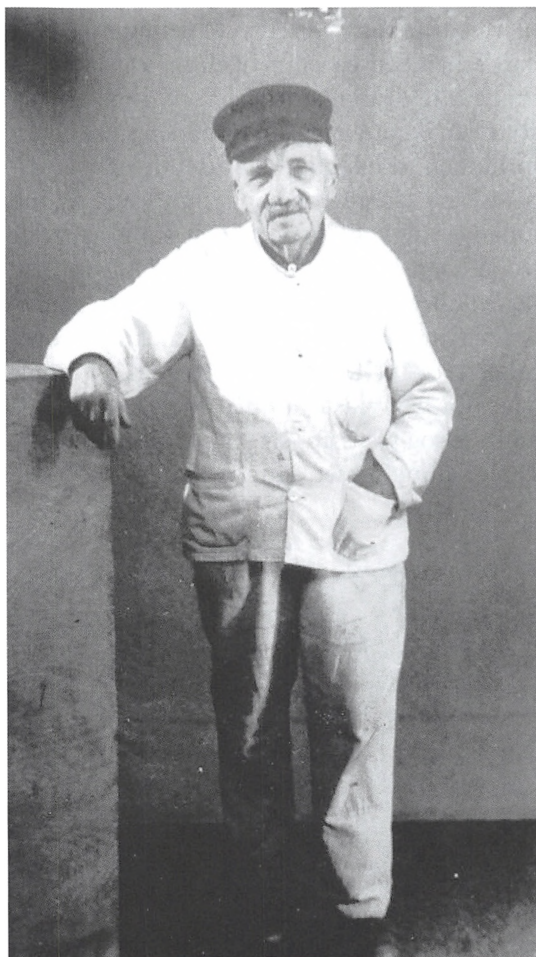
Helge Hjortdal: »Så skete det! Møllermesteren, møllersvendene og bogholderen, alle med ægtefælle og børn i skolealderen, drog af sted med højt humør, med pakkenelliker og proviant til dagens forbrug, regntøj til det vejr, som vi ønskede ville udeblive, med hatte og huer til at beskytte hår og isse hos de lystige passagerer. Fra disse ture i 1930'erne husker jeg møllermestrene Niels Tousig og Niels Kjeldsen, svendene Karl Nielsen, Harald Højbjerg, Anton Jensen, Kasper Olsen og P. Østergaard, chaufføren Søren Nielsen og ikke at forglemme »Gamle Chr. Dragsbæk«, som kiggede ind på møllen så godt som hver dag. Han var for længst ophørt som aktiv og var nok omkring 85 år, men levede stadig i praksis op til sin »forpligtelse« om at bære en 25 pund hvid pose med mel op til min mor på Mirabellevej, når »tiden var inde« ... Vi fulgte en nøje fastlagt rute for turen og standsede ved et hyggeligt sted – ofte Vesterhavets klitter, en svalende plantage med læ, et populært kaffested, ved isboder eller et interessant byggeri. Vi spiste de medbragte madpakker, drak rød og gul sodavand – de voksne kaffe, en øl og en enkelt snaps! Vi oplevede at se Hanstholms ufærdige havn og Oddesundbroen under det afsluttende arbejde. Herlige og festlige oplevelser for os børn! Og ikke noget for

Richard Hove! Han ville ikke passe ind i selskabet, hvad han selv var klar over. Han fandt en undskyldning af mere permanent karakter: Han kunne ikke komme op på lastbilens lad – og ned igen!«

Helge Hjortdals far fik under ansættelsen på Thisted Dampmølle flere tilbud om stillinger i »det offentlige« og i andre private foretagender, men han sagde nej tak, for han befandt sig godt, hvor han var. Og han følte en særlig solidaritet over for en arbejdsplads, der frembragte gode melprodukter fremstillet af landsdelens egne kornsorter. Han havde desuden gode kontakter til de mange kunder rundt omkring i Thy: Bagere, købmænd, brugsforeninger, kroer m.fl.

»Richard Hove og min far havde et fælles kontor, mens et andet kontor var reserveret direktøren. Engang i min sommerferie fra kostskolen i Birkerød skulle jeg hente »forstærkning« hos min far på kontoret. Under krigen var det jo med at slå til, mens varen var der – og der var altså et par bukser i Engelsk Beklædning, som passede mig, de skulle hentes og betales straks – der var mange interesserede. Hove var i »snakkehjørnet« og pegede på, at han havde et privilegium som direktør: Han kunne lukke sig selv inde på kontoret og gøre lige, hvad der passede ham! Og det var nok mere musikken end melet, han lod tankerne beskæftige sig med for »lukkede døre«. Det havde utvivlsomt været en stor skuffelse for ham, at han ikke fik lejlighed til at gennemføre et studium af dét, der virkelig havde hans interesse, og hvor han besad stor viden og medfødt talent. Kammermusik, opera, litteratur, musikhistorie og samværet med interessante kulturpersonligheder var noget, der havde stor betydning for Hove, og hvor han var højt respekteret. En af hans venner fra dén periode traf jeg tilfældigt, da jeg var kostskoledreng i Birkerød. Det var H. C. Andersen-eksperthen, dr. phil. Helge Topsøe Jensen, der

sagde til mig, da han hørte, jeg var fra Thisted og kendte Richard Hove: »Han var min gode ven i litteratur og musik i mine unge år, men desværre er denne kulturpersonlighed gledet ud af mit liv. Vi ses yderst sjældent nu. Han måtte prioritere sine mange børn højere. Og det var selvfølgelig rigtigt af ham«.

»Gamle Chr. Dragsbæk« som Helge Hjortdal fortæller om. Billedet var udstillet i fotograf Scharlings vindue. Bag på billedet er noteret: »Christian Peter Dragsbæk, f. 2.3. 1868, d. 27.10. 1960. Kom til dampmøllen i 1926. Fra han var 14 sejlede han i 37 år«.

Fra »privaten«

Et af børnene, Steffen Hove (f. 1924), tidligere boghandler, har denne erindring om faderen i 1930-40'erne:

»Fra »privaten« kunne vi på den anden side af gården se far stå ved sin høje skrivepult, hvis han da ikke sad inde på sit eget kontor, hvor han læste avisen eller skrev brev til et barn, som var flyttet hjemmefra, eller han arbejdede på en artikel om musik. Han skulle ofte til møde, for han sad i mange bestyrelser, og ofte blev aftensmaden spist i hast, fordi han skulle til byrådsmøde. Hans arbejdsevne var stor, og han kunne sætte sig ind i mange ting, også på områder som man ville tro lå langt fra hans interesser. Men som han sagde: alt er spændende, bare man beskæftiger sig intensivt med det. Han kunne også roligt rejse til København til møder i nogle dage, for han vidste, at med Niels Hjortdal på kontoret og Niels Tousig som mester i møllen, så blev alting passet, som det skulle.

Og hele tiden var der musikken. Var der 10 minutter før maden var klar – ja, så sad han ved klaveret. Han havde vel håbet, at alle hans børn ville blive gode amatørmusikere som han selv, men nogle kom aldrig i gang, andre faldt fra efter kortere eller længere tid. Kun min søster Rigmor blev ved, og hun kom selv til at undervise. Men vi blev alle glade lyttere. Vi voksede op i en tid, da radioens torsdagskoncerter og søndag-morgen-koncerter stort set var eneste mulighed for at lære den klassiske musik at kende. Men hos os fik vi også den levende musik, idet der om vinteren ofte blev spillet kammermusik hjemme i spisestuen. Far fik samlet en kvartet eller kvintet, alt efter hvem der kunne komme. Det var barber Hansen, snedker Mikkelsen, læge Prior Larsen, Christensen fra »Musikhuset« og – ja jeg har selv et par gange medvirket som 2. bratsch. Der blev min kærlighed til kammermusikken grundlagt. I et par år spillede far og jeg sammen næsten hver aften mellem 7 og 8. Han var en fantastisk ledsager«.

Dampmøllens medarbejdere – med familie – på sommerudflugt til vestkysten i 1930'erne. Det er Niels Hjortdal yderst til venstre.

Idyllisk vinterbillede fra Munkevej omkring 1917 – med dampmøllen og dens rygende skorsten i baggrunden.

Richard Hove var aktiv organisationsmand med utallige tillidshverv. I årene 1937-43 var han i byrådet, valgt af De konservative. Han var i nogle år medlem af Sammenslutningen af danske Handelmøller, formand for Thisted Handelsstandsforening 1946-49, formand for Thisted Elektricitetsværk 1942-62, 1950-62 formand for Thisted Amts Elektricitetsforsyning, 1958-61 formand for Nordjyllands Elektricitetsforsyning. 1939-52 var han næstformand for museet i Thisted, 1945-55 formand for Centralbiblioteket. Han var blandt stifterne af Foreningen Norden i Thisted, en af de første i landet, fra 1938 til 1952 foreningens sekretær, og han var virksom for at få etableret venskabsby-forbindelserne.

Op det var ham, der i majdagene i 1945 fik dirigeret et dansk skib med levnedsmiddellager fra Thisted til Skien i Norge – en gave som nordmændene kvitterede for ved at returnere fartøjet lastet til rælingen med norgessalpeter. For – som Skiens borgmester udtrykte sig – »nok er vi sultne, men vi er ikke fattige«.

Ligesom Berlingske Tidende aflagde besøg hos Richard Hove på 60 års dagen i 1952, lagde Thisted Amts Avis vejen forbi dampmøllerenes kontor og den udsendte kan rapporter fra skrivebordets skuffer, hvor der befandt sig »tusinder af kinesiske stileøvelser, prentet med sorte tuschtegn«. Et andet eksempel på at dampmølleren var forud for sin tid. Han var i 1942 begyndt at læse kinesisk. »Et meget vanskeligt, men interessant studium«. Han fik hjælp af missionær Bogø, som under krigen var hjemme fra Manchuriet, hvor han i 27 år havde ledet KFUM-missionen i Mukden: »Nu er jeg holdt op«, fortæller Richard Hove. »Men skulle jeg råde en ung handelsmand eller tekniker, ville det blive at lære kinesisk. Der lever en halv milliard mennesker i Kina. Og som udviklingen er, kommer de til at spille en stadig større rolle«.

Op så var der Thisted Musikforening, som Richard Hove blev både formand og kasserer for. Det var i 1920'erne og 30'erne. Gennem

alle årene gjorde han sit til at bevæge musikken og dens forvaltere i byen i den rigtige retning – *hans retning!*

Richard Hove havde studeret musik i de unge dage, komponere lod han andre om, her så han tidligt sin begrænsning, dirigentvirksomhed er det til gengæld blevet til. Og til lyrik, digte, i tidsskriftet *Klinte*, der i dag lever videre under navnet *Hvedekorn* og fortsat er et forum for debuterende digtere. Mange »store« digtere har slået de første folder her – og altså også en ung mand, der endte som møller i Thisted. Det blev ved digtene her, Hove erklærede senere, at verden var blevet en mislykket digter fattigere.

Sådan så en anden thybo, Bertel Budtz Müller, ikke på det i 1922. I bogen *Thyboer* finder man et portræt af den unge Hove, der »tilbragte et par studieaar i København med at drømme og digte, inden han vendte tilbage til Thy som en fin, men træt lyriker, med en viden og en læsning, der var enorm, og en uud-

Den unge Richard Hove med den spidse pen, der i anmeldelser i den lokale konservative avis forsøgte at rokke ved de herskende musiktilstande i den lille købstad Thisted med den store musikaktivitet.

slukkelig trang efter skønhed og kunst, der, da han blev tidlig gift med den rette, slog ind paa det abstrakte og det nydende«. Var blevet »musikidiot« (Budtz Müllers udtryk) og »derved døde en betydelig lyriker for Danmark«. Budtz Müller rapporterer fra tidsskrifter og snævre litterære kredse i hovedstaden, at Richard Hove nævnes med »andagt – og det er at haabe, at han maa møde det springende punkt, der paany vækker den ydende kunstner i ham«.

»Hvilke aftener i operaen!«

I det jyske var Richard Hove i 1920 blevet opfordret til at overtage dirigentstokken i Aalborg Amatørorkester. Det blev dog for besværligt en gang om ugen at rejse frem og tilbage med Fjerritslev-toget, »et sandt mareid«, men det var herligt, så længe det varede: »En professionel opgave som Tannhäuser turde vi ikke binde an med. Vi valgte danske opgaver. Hartmanns første symfoni fra 1836 f.eks. Den var såmænd svær nok. Jeg var nødsaget til at bearbejde den, kom derved ind på en gennemgang af Hartmanns værker og skrev sluttelig en bog om ham. Siden har jeg i høj grad beskæftiget mig med dansk musik. Den nutidige danske musik er efterhånden blevet min hovedinteresse«, fortalte han i 1952.

Richard Hove havde tidligt vist tegn på musikalske evner og fik som barn undervisning i klaverspil, senere musikteori og orgelspil hos Emil Fritch, organist i byen og komponist. Næste station var latinskolen i Aalborg. Og ikke nogen succes for den unge thistedbo, der var mere interesseret i at skrive digte og spille klaver. Lektierne kom i tredje række. Med andre ord – han blev bortvist i utide! Det blev derfor i København, han blev student i 1909. Han så en fremtid enten som journalist eller højskolelærer. Han havde skrevet den første musikanmeldelse i Aalborg

Symfoniorkester i Thisted anno 1912. Bagest fra venstre: Christensen, uidentificeret, Albert Hansen, barbermester, Johs. Kirkegaard, smed, Jensen, overpakkemester, C. Jørgensen, Richard Hove, en aalborgenser, Poul Holst, Axel Thygesen, fotograf, Herbert Vestergaard, Skov Sørensen, lærer, P. L. Hald, lærer, museumsinspektør, Rasmussen og Fritsch, søn af organist Emil Fritsch. Forreste række: Niels Grønkjær, lærer, overbibliotekar, Tønnesen, farmaceut, Toft, manufakturhandler, Emil Fritsch, organist, Chr. Ryming, musikdirektør, Frederik Michelsen, snedkermester og Chr. Sørensen, restauratør.

Stiftstidende. »Noget med musik« skulle det under alle omstændigheder være! Det var faderen, dampmølleren i Thisted, ikke ubetinget enig i.

»En musiker skal have særlige evner for et enkelt instrument. Det havde jeg ikke. Jeg ville studere musikvidenskab, og det var der dengang ingen mulighed for i København. Mine samtidige drog alle til udlandet, men min far ville imidlertid ikke finansiere et sådant foretagende, og jeg blev pænt i Kongens By. Gennem tre år spillede jeg klaver hos Victor Schiølers mor og lærte musikteori hos hans onkel, kapelmester ved Folketeatret, Axel Schiøler«.

Det havde Richard Hoves far heller ikke lyst til at støtte økonomisk, så Hove måtte tjene til dagen og vejen ved at undervise »dumme unger«, som han udtrykte det langt senere. Det

har ikke været den store succes. »Til sidst blev jeg træt af det hele og vendte hjem til møllen, gik i lære, og så var min bane afstukket. Halvandet år var jeg i Hamburg som led i uddannelsen. Dejlig tid. Hver aften. Jeg hørte en hel del af den musik, der ikke blev spillet i Danmark på dette tidspunkt. Mahler, Bruckner, Richard Strauss. Hvilke aftener i operaen! Hamburg indtog en central plads i tysk musikliv. Sikke symfonier og herlig kammermusik«.

Når man læser, hvad Richard Hove har sagt i avisinterviews, og hvad han har skrevet om musik og musikere, så er man ikke i tvivl om, at han levede om ikke *af* så *for* den klassiske musik, der er i stand til at gribe så stærkt om menneskets følelser og bringe det ud i områder, hvor det måske ikke har været før. *Sådan* oplevede han musikken! Men på den anden

»Noget Andet var, at Hr. Borwick i sig selv ikke rummede nogen Nyhed (..) et Normalprogram med en lidt vel langstrakt Indledning (..) og da Hr. Borwick kom til Beethoven, slog han ikke rigtig til længere. Bevares, alt var i Orden, Noderne kom alle sammen i den rigtige Orden, og Pianisten fnøs passioneret paa de afgørende Steder – som sig hør og bør – men alligevel ...«

*Richard Hove i anmeldelse 1921
i Thisted Amts Avis*

side så han ikke nogen konflikt mellem populært sagt mel og musik. »Mel er skam også spændende!« Han var ikke ked af det borgerlige erhverv. »Det er væsentligt at være med til at give mennesket det daglige brød«, som han prosaisk udtrykte det.

Musikforeningen i Thisted

I 2001 var det 100 år siden, Thisted fik en musikforening. Der har været pauser på en halv snes år, da det kneb med tilslutningen. Højdepunktet blev nået i de 25 år, lægefruen Inger Tolderlund (hun var med fra begyndelsen) var den drivende kraft for den første musikforening – landinspektøren Poul Boe for den anden. Han var formand fra 1945 til 1988. I hans tid nåede medlemstallet op på over tusinde, og Thisted blev af daværende Statsradiofonien udnævnt til *Musikkens By*. Jo, Thisted var berømt over det ganske land!

Det gik godt for musikforeningen i de første år – indtil mislyde begyndte at dukke op. I hvert fald andre toner. I 1917 blev en ung mand, der havde studeret musik i København og Hamburg og med et alsidigt musikkendskab og indsigt i musikkens veje, valgt ind i bestyrelsen. Det var tredje gang, han stillede op – de to foregående år var han

kun nået frem til suppleantpladsen. Det var Richard Hove, fuldmægtigen og sønnen af Thistedes dampmøller. Han var kommet tilbage til Thisted i 1912 og straks aktiv i byens musikliv. Han hjalp musikdirektør Petersen med at organisere et orkester. Thisted Orkesterforening gav koncerter for fulde huse i flere byer. Sammen med blandt andre senere musikdirektør Chr. Ryming gennemspillede og tilegnede han sig, hvad der kunne skaffes af kammermusik-litteratur.

Da Richard Hove imidlertid ikke kunne få sine ønsker om nye kunstnere og et andet repertoire end det »sikre« og tidligere prøvede ved koncerterne igennem i bestyrelsen, trak han sig ud i løbet af få år. Allerede mens han sad i bestyrelsen var han blevet anmelder, musikkritiker ved den konservative Thisted Amts Avis, og fra denne position kunne han nu for alvor søge at rokke ved de herskende på musikbjerget i byen.

Han havde, hvad der blev karakteriseret som »en spids pen«. Og hans anmeldelse af en koncert fik i september 1920 en koncertgænger til at beklage anmelderens »platte og usømmelige sprog«. Hans anmeldelser – hans »ubillige og uciviliserede kritikker« – fremkaldte reaktioner fra musikforeningen, der ville gøre offentligheden opmærksom på, at de nu også havde ført til problemer med at få kunstnere til byen, når de kunne risikere en sådan omgang i amtsavisens spalter bagefter. Og avisens redaktion følte sig foranlediget til at gentage – »for en god ordens skyld« – at anmeldelserne stod for »hr. Hoves egen regning«. Både form og indhold.

Den måde, Richard Hove førte sig frem på, var ikke den højt respekterede Ingeborg Tolderlunds kop the. Høj standard i musikforeningen skulle give medlemmerne mulighed for at lytte til og lære af den store kunst. Så vidt var de enige. Fru Tolderlund søgte at nå dette ved at skaffe de gode, kendte kunstnere

Richard Hove ved orglet i Igaliko Kirke, en lille grønlandsk bygd i Julianehåb Fjorden, 1959. Elise og Richard Hove var på Grønland for at besøge datteren Rigmor og hendes mand Jørgen Madsen, som var elværksbestyrer i Julianehåb.

med deres standardprogrammer, som medlemmerne så gerne ville høre igen.

Det var her, Richard Hove ville væk fra, hvad han opfattede som »den pæne musiksmag«. Han ville bestille kunstnerne til at spille specielle værker. Værker, der ikke var hørt før, nye værker og de forsømte værker af danske komponister. Den musik, der blev spillet i musikforeningen, skulle ikke mindst afspejle den nutid, de blev fremført i og ikke i så høj grad, som det var tilfældet, læne sig op ad fortiden, op ad traditionen.

Man kan beskrive forholdene i og omkring det klassiske »musikmiljø« i Thisted som »stridigheder« i en forening. Om end på et højere niveau. Man kan også opfatte dem som en slags »kulturkamp« i en lille købstad langt fra alfarvej i første halvdel af det forrige århundrede. Og man kan sætte denne kamp om musikken – om ny og gammel musik, om den gode eller dårlige »smag«, om det umiddelbart forståelige og det »uforståelige« – i en større sammenhæng og fra denne vinkel folde en utraditionel »købstadshistorie« ud. Det er det sidste, Jette Thagaard Jacobsen gør i bo-

gen *Musik i Thisted* fra 1984. Det er en redigeret udgave af en specialeafhandling til musikvidenskabelig hovedfagseksamen ved Aarhus Universitet. Hovedvægten er lagt på Thistedes første musikforening 1901-1932. Og med Richard Hove som en af hoveddaktørerne. Hun citerer hans anmeldelse i 1922 af en violin-koncert. Samme aften optrådte et otte-årigt vidunderbarn med en barnecello. Publikum tog barnet til sig, mens amtsavisens anmelder tørt noterer, at det var en »trist aften med et ligegyldigt programvalg – salonmusik«. Og vidunderbarnet gav ham »en blandet følelse af medlidenhed og ubehag – cirkus«.

Richard Hove vendte senere tilbage til bestyrelsen – nu som kasserer. I 1925 indtog han formandsposten.

»Det var lykkedes den ihærdige Richard Hove, stærkt sekunderet af byens nye, unge organist Georg Fjeldrad, at rokke ved en institution og udmanøvrere en formand, der havde tegnet institutionen i 25 år. Det må dog erindres, at fru Tolderlund i 1925 var 78 år gammel«. (Jette Thagaard Jacobsen).

«(..) Stemme, Foredrag og ikke mindst Mimik var pragtfulde (..) Publikum var henrykt, men ... hvorfor stiger Bifaldet til Ekstase over en rædsel som arien af Rigoletto. Den har saa lidt med Musik at gøre, at end ikke en fjern Fremtid vil anbringe den i Circus. Alle disse Løb, Triller og Hyl er jo lige blottede for sund Musik som Eventyrkejseren var for Klæder. Det er knusende svært og blev aldeles lammende flot udført (..) Publikum kan høre, det er svært, og klapper, ganske som det klapper efter Akrobatens dobbelte Slutsaltomortale (..) hun har virkelig ikke behov at vise os, at hun ogsaa kan danse på slap Linie ...»

*Richard Hove i anmeldelse 1922
i Thisted Amts Avis*

Sølvbryllup i Hove-familien. Thisted 1942. Stående: Jørgen, Anders, Bodil, Steffen. Siddende: Rigmor, Elise f. Schiøler, Richard Hove, Esben, Lis og Vibeke.

Da Richard Hove kom til magten

Richard Hove havde kæmpet med »en spids pen« på mange fronter, og det er en kamp, der kan følges gennem anmeldelser og avis-polemik med et ordvalg, der er en sjældenhed anno 2006 – når det gælder musik. Mere kultiverede vendinger finder vi i musikforeningens protokoller, hvor tingene ikke siges så direkte.

Og dampmølleren *har* været en svær dans-partner.

I handling tyede han også uden for traditionens brede vej. På generalforsamlingen i 1923 spurgte skoleinspektør Larsen bestyrelsen, om den havde truffet foranstaltninger til, at koncerterne kunne forløbe i ro og uden hviskende tale i salen. Fru Tolderlund svarede, at hvis nogen mente sig berettiget »til at hvi-

ske, som de har lyst, må det være nogen, der ikke har begreb om musik og tonekunst«.

Var det Richard Hove, der blev hentydet til? Sikkert! Han var i hvert fald kendt for sin usædvanlige optræden. Når han under en koncert blev utilfreds med kunstnerne – eller programmet i det hele taget – lod han de omkringsiddende vide det, uden at han fandt anledning til at dæmpe stemmen. Og hvis koncerten var underlødige – altså i *hans* øren – rejste han sig og gik. Endnu før kunstnerne havde gjort deres arbejde færdig. Hjem til regnskaberne på dampmøllen. Eller en ny artikel om musik for musikere, der vidste, hvad det drejede sig om.

Da Thisted Musikforenings historie blev skrevet ved 100 års jubilæet i 2001, fremgik det, at »den spidse pen« og Richard Hoves musikalske linje medvirkede til, at det begyndte at gå tilbage for foreningen. På et be-

styrelsesmøde i 1932 blev medlemstallet opgjort til 80 – kassebeholdningen til 150 kr. Efter en koncert i marts 1932 i Thisted Håndværkerforenings store sal, i dag Thisted Musikteater, blev der holdt ekstraordinær generalforsamling på Hotel Aalborg. »Det vedtoges uden nogen stemme derimod at ophæve musikforeningen«, meddeler protokollen kort og godt. I godt en halv snes år var der ingen musikforenings-koncerter i Thisted. Så blev der igen taget et initiativ, og det var igen en kvinde, der gik i spidsen: Fru skoleinspektør Edith Larsen med bistand af musiklærer Ellen Sørensen, organist Aksel Munk og købmand Peter Jensen.

Richard Hove havde som ny formand i 1925 lagt ny linje for fremtiden. Der ville blive lagt vægt på de store klassiske værker, som havde udvikling i sig og pegede frem mod det nye, de sjældne og mærkelige værker. Væk med de populære gengangere – dem kunne den nye radio passende tage sig af! Det nationale skulle frem. De nye stilstrømninger havde også fundet udtryk hos danske komponister. »Det var blot vort sædvanlige snobberi for alt, hvad der var udenlandsk, der betingede, at dansk musik var ukendt land for almindelige koncertgængere«, erklærede en selvsikker musikforeningsformand. Det store mål var det samtidige – man måtte gå ud fra, at de nulevende komponister var dem, der var i kontakt med livet og dets problemer. Det behøvede ikke at være svær musik, det gjaldt blot om at bekæmpe fordomme – ja, netop: lytte fordomsfrit!

Det var nye toner, der var blot ikke så mange som tidligere, der ville eller var i stand til at opfange dem, ikke alle i Thisted havde stillet ind på »det nye« – hvor blev al »den dejlige musik« af? Der kom færre til koncerterne, foreningens økonomi blev ringere og dermed dens manøvre muligheder i forhold til kunstnerne. Medlemstallet i musikforenin-

gen faldt med den nævnte fatale udgang: Nedlæggelse af musikforeningen!

Det havde ikke hjulpet, at den tidligere så bidske musikkritiker Richard Hove nu var blevet leverandør af artikler forud for koncerterne med indgående beskrivelser af værker og kunstnere og opfordringer til thistedboerne om at troppe op – så de ikke risikerede at gå glip af stor og vedkommende musik. Thistedboerne var åbenbart ikke bange for at gå glip af noget.

På generalforsamlingen i 1929 spurgte skoleinspektør Larsen om foreningens programmer »muligvis lagdes lidt for højt. Man må regne med os, som er umusikalske, og som udgør flertallet«, som han bemærkede.

Richard Hove var for tidligt ude. De gamle populær-programmer, som havde præget Thisted Musikforening, tilhørte en borgerlig kultur, der gik under med Første Verdenskrig. Efter hans opfattelse var det nødvendigt også at få tidens egen musik til at leve. Det skulle ske gennem en lempelig introduktion af »overgangskunstnere«, hvis arbejder forklarer og forbereder til mødet med de virkelige modernister, som man i Thisted dog ikke turde give sig i kast med – endnu.

»Først langt senere kom den intellektuelle elite, der skulle værdsætte netop den koncertform, Richard Hove så som det ideale« (Jette Thagaard Jacobsen).

Richard Hove er en af musikkens pionerer i Thisted, han har sat sit tydelige præg her som inden for de andre områder i det offentlige liv, han var engageret i næsten helt op til sin død i 1965. Det gælder således også den mangeårige kamp for en moderne fiskerihavn og -by i Hanstholm, der først blev en realitet efter hans død. Han var medforfatter til bogen *Hanstholm Havn – porten til et større Danmark*. (1946). I øvrigt med en forside-tegning af sønnen Jørgen Hove, der i 1943 debuterede som maler med en udstilling i Thisted.

– og det daglige søbad

Sønnen Steffen Hove tegner 2006 dette billede af faderen fra bohème til borger:

»Når jeg tænker tilbage på min far i 1930-40'erne, så ser jeg ham gerne gå hen over havnen en sommerdag, med raske skridt, sving i spadserestokken, flad stråhat på hovedet, et håndklæde over skulderen, rank i ryggen, med blikket opad for at aflæse, hvad himlen kan fortælle om vind og vejr. Klokkeren er godt 11, og han skal nå sit daglige søbad før middag. Forbi gasværket og elværket, op ad stien til den øvre strandsti langs Søndre Kirkegård, krydser jernbanesporene, kommer ned på den nedre strandsti – og dér er så broen ud til badehuset, hvor byens herrer bader på dette tidspunkt; damerne har nogle timer om eftermiddagen. Man køber et sæsonkort, for sig selv eller for familien, der er en opsynsmand, som sidder i en lille kabine. Man bader nøgen, springer i vandet eller som far, går baglæns ned ad trappen og udstøder lyde alt efter vandets temperatur og svømmer så en god tur. Klokkeren 12 er han hjemme til middag.

Det er mærkeligt at tænke på, at far ikke var helt nem at styre som ungt menneske, for han blev senere både arbejdsom og pligtopfyldende. Far var godt begavet og skulle tage en studentereksamen, så han blev sendt til Aalborg, som dengang var det nærmeste sted, og her kom han til at gå i skole med nogle af

pastor Schiølers sønner. En spillede cello og en anden violin, og far var god på klaveret, så de dannede en trio. Far kom meget i præstehjemmet i Helligåndshuset – og der var så også den yndige datter Elise, som kom til at optage hans tanker så meget, at det gik ud over skolelektierne. Han skrev digte til Elise og glemte alt andet. Det endte med, at han blev bortvist fra skolen, men en eksamen skulle han have, og det blev fra et kursus i København. Han fik smag for København og dens fristelser, som han nød under dække af musikstudier, men det gik ikke i længden. Bedstefar ville ikke blive ved med at finansiere hans bohémeliv, og han blev kaldt hjem for at lære noget om forretninger og livets realiteter. Elise har også stillet sine betingelser, og hende ville han have, så der var kun vejen til at blive en god borger«, fortæller Steffen Hove.

Med Richard Hove afsluttedes et kapitel af Thisted Købstads historie i det 20. århundrede. En mand gik ind i sin tid med betydelig arbejdsevne og tilsvarende engagement. Formåede at sætte spor, der endnu ikke er visket ud. Kedeligt havde det ikke været. Heller ikke for omgivelserne.

Flemming Skipper

Født 1939. Journalist 1955-1995. Forfatter og medforfatter til flere lokalhistoriske bøger.

Kildehenvisning

Jette Thagaard Jacobsen: Musik i Thisted. Eget forlag. 1984.

Richard Hove: J. P. E. Hartmann. Det Unge Tonekunstnerselskab. Dansk Musiktidsskrift. København 1934.

Musikhistorisk Museum. www.musikhistoriskmuseum.dk

Det Virtuelle Musikbibliotek. www.def-musikportal.dk

Kjeld Jensen, Richard Hove og P. Munk Madsen: Hanstholm Havn, Porten til et større Danmark. Hvor-

for den bør fuldføres. Hanstholm-udvalget 1946.

Helge Visby Sørensen: Englen fra Sindal Basker Jakob I Æ Kælder. Wøldike 1980.

Jydske Byer og deres Mænd. Thisted By/Amt. Nationalforlaget. 1916.

Tekst og billeder om dampmøller og musikhistoriker m.m. Richard Hove og om Thisted Musikforening på Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Billeder fra Steffen Hoves familiearkiv.

Bertel Budtz Müller: Thyboer. Klintes Forlag 1922.

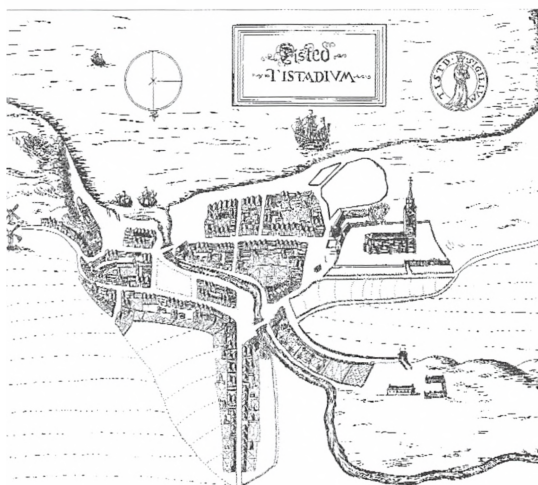

Nørregade i Thisted

af Svend Sørensen

En uge i november 2004 satte Thisted Dagblad fokus på Nørregade. I den forbindelse blev museet bedt om at skrive om Nørregades historie. Disse historiske artikler affødte flere henvendelser fra folk med tilknytning til gaden, og det førte til nye avisartikler, alle med afsæt i 1900-tallet. Det er en bearbejdning af disse artikler, der udgør hovedparten af nedenstående historiske redegørelse om mennesker og næringsliv i Nørregade.

Engang brugte man ikke gadenavne for at oplyse, hvor folk boede i Thisted. Man sagde eller skrev, at folk boede »ved kirken«, »sønder i byen«, »ved stranden« eller lignende. Nørregade og Storegade er de to første gadenavne, som dukker op i kirkeregnskaberne i slutningen af 1500-tallet. Det er også de to mest markante gader på Resens kort 100 år senere.

Det ældste kort over Thisted er et byprospekt i Peder Hansen Resens atlas fra 1677. På dette tidspunkt havde han i 10 år arbejdet med at indsamle oplysninger om købstæder, herreder og sogne. Udformningen af de enkelte bygninger skal ikke opfattes alt for konkret. Som det ses nederst, er Nørregade den eneste gade, der markant rager ud fra bymidten.

Den enevældige konge indførte toldgrænser omkring alle købstæder som en permanent ordning i 1671. Der skulle svares afgift af alle varer, som byen fik tilført til forbrug. Afgifterne blev opkrævet af toldbetjente ved toldbommene, hvor de havde et lille hus at opholde sig i, et såkaldt bomhus. For enden af Nørregade lå der et bomhus, omtrent hvor Kastet støder til. Navnet »Kastet« hentyder i øvrigt til den vold, der var »kastet« for at afgrænse købstaden. Toldgrænserne blev ophævet midt i 1800-tallet.

Indtil Thisted fik havn i 1840, var skudefarten af stor betydning for egnen. Fra vestkysten sejlede man landbrugsprodukter, især korn, til Norge. Her hentede man støbejern og tømmer til det træfattige Thy. Klitmøller og Vigsø var de vigtigste ladepladser, og det skabte trafik ind gennem Nørregade, hvor der faldt en del handel af.

Efter havnens anlæggelse flyttede denne skibshandel til købstaden, og det var medvirkende til, at indbyggertallet steg, også i Nørregade, hvor baghusene blev fyldt op med familier. Ved folketællingen i 1880 boede der 500 mennesker i Nørregade. Det svarede til 12 procent af hele byens befolkning!

To huse med historie

Thistedes ældste hus. Det skudsmål kan man

læse om Nørregade 24, der i den forbindelse dateres til sidst i 1700-tallet. I 1924 skrev museumsleder P. L. Hald om Nørregade 24: »Ganske vist er dets ydre moderniseret og bindingsværket fjernet, men inde i huset ses det endnu.«

I forbindelse med bysaneringen for nogle år siden blev hele huset fornyet fra grunden. Udseendet blev imidlertid bevaret til punkt og prikke, så i dag kan Nørregade 24 med rette betegnes om et nyt gammelt hus. Nørregade var især berørt af anden etape af bysaneringen, der blev godkendt i 1982 og afsluttet i 1991.

Tidligere blev Nørregade 24 betegnet som »Skårups hus«, fordi huset i mange år var ejet af klejnsmed Anders Nielsen Skaarup (født 1787). Han var ud af en gammel håndværkerslægt, som i lang tid holdt til i Nørregade. Senere var huset i en årrække beboet af murer Kiel Andersen.

Købmand Momtofts forretning i Nørregade 34 er især kendt, fordi der i vinduet stod en hest, som nu er udstillet på museet. Gudich Momtoft, hvis navn fortsat knytter sig til adressen, blev født i Hørdum 1798. Da faderen døde året efter, giftede moderen sig igen og flyttede til Klitmøller. Gudich kom 12 år gammel i købmandslære i Thisted, hvor han også blev konfirmeret. Efter syv års læretid fortsatte han i samme forretning, indtil han blev selvstændig i 1825. Han havde først forretning ved Nørrebom, men flyttede senere til Nørregade 34. Hans tilknytningen til Klitmøller gav ham mange mølboer som kunder, når de havde ærinde i Thisted. Momtoft oparbejdede en god forretning og blev en anset mand. 1832-33 var han således kæmner i Thisted.

I 1855 blev købmand Momtoft enkemand, og han fik Cathrine Kirchhoff som husholder. Hun førte forretningen videre efter hans død i 1878. Allerede på dette tidspunkt stod den

Nørregade på et postkort fra begyndelsen af 1900-tallet. Til højre ses nr. 24 med vandpumpen foran. Indtil byen fik kommunalt vandværk i 1906, var der flere steder i byen opstillet sådanne, offentlige vandpumper. De var bl.a. beregnet til brandvæsenet, men blev også benyttet af folk, der ikke selv havde brønd.

Momtofts forretning ligger til højre. Til venstre er sadelmager Jørgensens skilt forsynet med en hånd, der peger ind i gården. Under arkiveringen er billedet blevet forsynet med årstallet 1920, men det må snarere dateres til 1930 ud fra sadelmager Jørgensens ophold i Nørregade.

hvide hest i vinduet til højre for døren. Den var ikke til salg, men havde samme funktion som et udhængsskilt. Børnene kunne sendes et ærinde hen i butikken med den hvide hest.

I 1907 blev forretningen overtaget af Nicoline Petersen. Da hun døde i 1944, kom den hvide hest på museum, hvor P. L. Hald skrev i protokollen: »Den hvide hest har i mindst 70 år stået i vinduet i den lille butik, Nørregade 34, og den har været som et slags vartegn for Nørregade. Mangfoldige gamle Thistedboer fra andre egne mindes den og spørger efter den, når de møder folk fra Thisted. Forretningens skilt »Momtofts Efterfølger« er også skænket museet.»

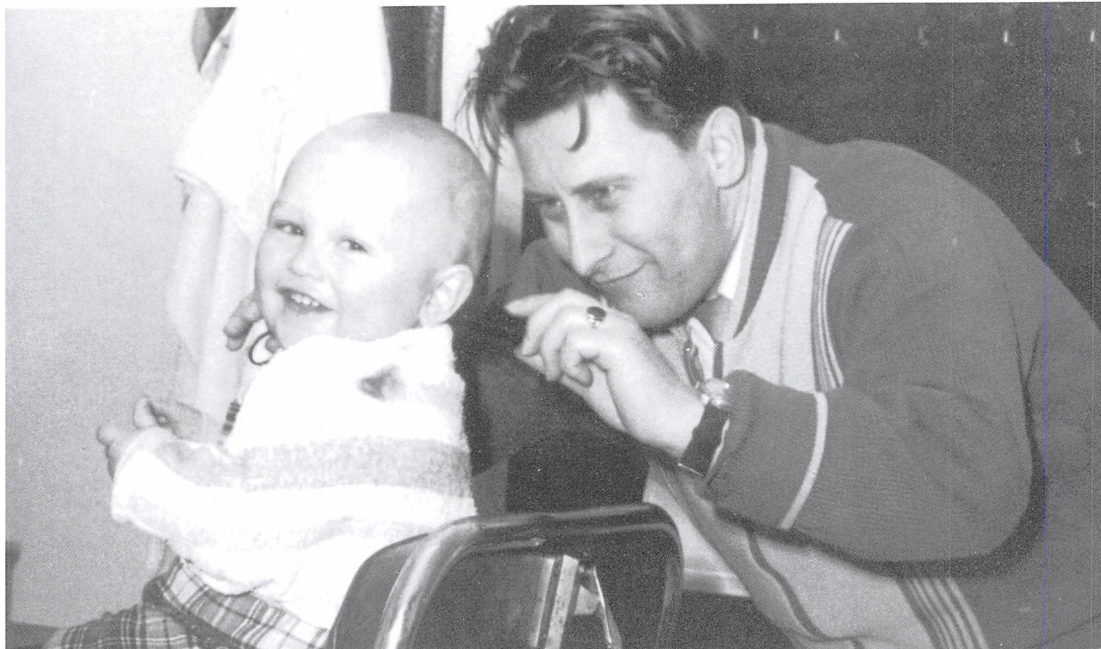
Senere havde Vera Larsen slikbutik i nr. 34. Hendes mand Harry var også i branchen, idet han kørte ud med is for mejeriet Pasteur. Bør-

nene kunne desuden købe slik i »Den blå butik« på hjørnet ved Nørregade 7, hvor indehaveren var en bror til slagter Hyldig i nr. 23.

Et strejftog i gaden

Mangfoldigheden i gadebilledet gav sig udtryk i et stort antal næringsdrivende. Nogle af dem vil senere få en nærmere omtale. Med mindre man slår ned på en bestemt dag et givent år, så kan man ikke sætte nøjagtige tal på antallet af forretninger og virksomheder. Det er imidlertid heller ikke hensigten her at give en fuldstændig registrering af disse forhold, men vi kan konstatere, at der i årtierne hen over midten af 1900-tallet var en utrolig aktivitet i Nørregade.

1960-80 drev Jan Jensen salon i Nørregade 7. Her er det sønnen Henning, der får sin første klipping i 1962.

Hvis man skal give et signalement uden at sætte et bestemt årstal på, kan det nævnes, at der som regel var to slagtere, to bagere og ikke mindre end tre-fire købmænd. Variationen i vareudbudet spændte vidt; der var mælkeudsalg, grønthandel, slikbutik og cigarhandel. Vognmænd og håndværkere som tømrer og murer rådede gaden også over. Fodtøjet blev repareret hos træskomand eller skomager, og tøjet kunne man få både vasket og rullet. I nr. 20 har været et øldepot, og helt inde ved Nytorv lå Grand Hotel og Landmandshjemmet på hver side af gaden.

Nørregade havde en damefrisør og to herrefrisører. Bramwell Nielsen var udlært hos frisør Falkenberg på Nytorv og drev salon i Nørregade 27 fra 1949 og indtil omkring 1970, da han flyttede til Lilletorv. Der var også herrefrisøren i Nørregade 7, hvor Harry Kragh havde overtaget salonen efter Hother Nørskov. De sidste lokker blev klippede på adressen i 1980 af Jan Jensen.

Bramwell havde mange talenter. Han tog ud i forsamlingshuse og skoler og optrådte som tryllekunstner. Han medvirkede i dilettantforestillinger – reparere ure og binde bøger ind kunne han også. Mange husker sikkert hans sjove opslag på væggene: »I dag kontant – i morgen kredit« og »Gratis klipping af overskæg«. I det sidste tilfælde var de to sidste ord skrevet med meget små bogstaver! Hother Nørskov, der senere flyttede til Hurup, kunne også det med slagord: »Hvorfor ligne en urskov, når der er en Nørskov!«

Nørregade havde en skrædder og noget så fornemt som en hatteforretning. Sidstnævnte i Nørregade 18, der huskes for det særprægede, runde vindue. Indehaveren var Olga Fredskilde Krogh, der i avisen blev betegnet som »modehandlerinde«. Hun var datter af smed Fredskilde, der havde smedje på Kastet (nr. 3), hvor meget af hans tid gik med at sko heste. Vognmanden i Nørregade, P. S. Krogh, der var hans bror, sled mange hestesko – eller

hans heste gjorde i det mindste. Selv om postadressen var Kastet, så var smedjen en del af miljøet i Nørregade. Den sidste smed på Kastet var Søren Kristensen, der tog smedjen i besiddelse i 1946.

Olga Fredskilde Krogh var 33 år, da hun mistede sin far i 1936. Som enearving overtog hun huset på Kastet, men drev fortsat forretningen i Nørregade 18. Hun blev boende på Kastet indtil sin død i 1986. Fra forretningen er der bevaret en regnskabsbog fra tiden 1931-44. I 1936 blev der således solgt varer for 9.000 kr. Pinselørdag havde årets bedste salg med en omsætning på 191 kr.

Lidt længere inde mod byen ligger Nørregade 14, der blev opført som købmandsgård 1840. Den blev i 1889 overtaget af Chr. Sørensen, grundlæggeren af Chr. Sørensens Tømmerhandel. Han var nogle år forinden startet som høker på den anden side af Nørregade. Efter få år flyttede han med familien til Alléstræde 3, hvor han allerede havde etableret tømmerhandel. Han ejede dog fortsat Nørregade 14, som blev lejet ud.

Fra omkring 1930 og 30 år frem var det Frederik Christensens kraftige skikkelse, der stod bag disken i Nørregade 14. I 1962 blev forretningen udlejet til Tage Thomsen, der flyttede sin frugt- og grønthandel hertil fra Nørregade 19. Navnet Pomona blev bevaret og kom også til at omfatte kolonialhandel. Fra 1976 til 78 blev der solgt sportsartikler, hvorefter forretningen blev indrettet til beboelse.

Kr. Vang Kristensen i Nørregade 17 indsamlede huder til firmaet Laurits Jensen i Århus, hvor selve garvningen foregik. I Nørregade blev huderne lagt i høje stabler med salt mellem hvert skind. Der var så stor lagerplads, at det kunne tage flere dage at køre huderne på stationen og få dem lastet i jernbanevogne. I slutningen af 50'erne var der seks mand beskæftiget. To arbejdede på lageret, og

28/9	1/2 i Kaffe	4/20
	5 00 St Melis	3/75
	4 00 Mayon	6 08
	2 00 Smør	8/10
	17 h Færdelb	80
	5 00 Mel	3/75
	2 9 20	30
	6 00 Blaa	14/10
	2 00 Blaan	1/50
	3 00 Olan 1/35	4/05
12/10	1 i Kaffe	8/10
	5 i St Melis	3/75
	5 i Mel	3/70

Så billigt var det i 1962! Kontrabog fra Pomona i Nørregade.

to biler kørte rundt i et stort område efter huder. De største afhentningssteder var kreatur-slagterierne i Fjerritslev, Thisted, Hurup og Nykøbing. Man kom dog også hos slagtere og private. Bilerne var forsynet med tønder, så der kunne medtages ben til kød- og benmelsfabrikken i Vildsund. Landmænd kom også ind i Nørregade med f.eks. fåreskind, som de ønskede retur efter endt behandling.

Liv i gaden

Livet i gaden blev ikke mindst skabt af børnene. Man tror næsten ikke sine egne ører, når man hører, at der i samme hus var 45 børn! Det var ganske vist i Nørregades største ejendom, som har to opgange (nr. 45 og nr. 47). Men i dette bygningskompleks var der 45

børn, da Ella Munk flyttede ind i 1955. I dag er der ikke flere børn i hele gaden, end at de kan tælles på én hånd.

Ella Munk blev født i 1931 på første sal i nr. 37. I femårsalderen flyttede hun med sine forældre til Østergade og kort tid efter til Østerbakken. Efter at være vendt tilbage blev hun gift med Erhardt Christensen, og de købte i 1958 Nørregade 48 af savskærer Erling Larsen for 27.500 kr. Hun bor fortsat i huset, det sidste inden Kastet.

Indtil Ella Munk fik sit første barn i 1963, arbejdede hun på uldspinderiet. Derefter blev hun hjemmegående, som det endnu var almindeligt for mange husmødre med børn. Og børnene havde altid nogen at lege med. Men de holdt sig i egen boldgade – børnene i Nørregade legede for eksempel ikke med dem fra Grønningen. Børnene havde deres egen legeplads, der lå på vej ned til kolonihaverne på »Amager«. Man gik ned ved nr. 31, der af samme grund blev kaldt »Amagergård«. Her havde Karen Godtfredsen rulleforretning.

Trafikken i Nørregade var i mange år meget intens. I slutningen af 1970'erne ledte den nye vej over engen en del af trafikken uden om Nørregade, og i 1980 forsøgte man at ensrette gaden, så man kun måtte køre ud fra byen. Den blev dog samme år åbnet igen for trafik i begge retninger, bl.a. som følge af en protest fra forretningsfolk i byen. I forhold til det store antal børn og biler så er der ikke sket mange ulykker, mener Ella Munk. Børnene var gode til at holde sig på fortovet, og de var vokset op med at skulle se sig for, når de gik over gaden.

Som hjemmegående husmor kunne Ella Munk gå sammen med andre og få en tår formiddagskaffe, men ellers løb man ikke hinanden på dørene i Nørregade. Ella og Erhardt kom kun fast sammen med en anden familie i gaden. Alle kendte hinanden, og der var et sammenhold, der gjorde, at man ikke snakkede ondt om hinanden.

Kontakten med gadens beboere fik Ella, når hun faldt i snak med folk på vejen ned til ko-

Da der var heste i Nørregade! Hestehandler Kjær holder foran sit hjem, Nørregade 12, hvor fru Kjær står i døren.

lonihaven. Desuden havde hun sin egen lille torveplads ved gavlen af huset ud mod Kastet, hvor Nørregade 50 havde ligget med fru Nørregaards mælkeudsalg. På bænken ved gavlen af huset har Ella truffet mange af gadens sære eksistenser. »Originalerne, det var egentlig dem, jeg bedst kunne lide,« siger hun.

Ovre på det andet hjørne ved Kastet ligger nr. 52, der er opført af materialer fra en gammel toldbygning på havnen. Fra huset husker Ella især »Skipper« Pedersen, der sleb knive og klinkede porcelæn. Øgenavne var i øvrigt en selvfølgelig ting i Nørregade. Som eksempel nævner hun Thomas »Styvben« (Nielsen), der havde tobaksforretning på hjørnet ind til Markstræde. Ejner »Snus« var et andet øgenavn. Han luftede bager Christensens hunde hver formiddag, og så fik han selvfølgelig kaffe og nybagt brød. Ikke så sjældent vendte han også tilbage til middagsmaden.

Hos købmand Jens Jensen i nr. 43 kom Ella også. Men det var mest betrygshandel, for hun handlede i Arbejderforeningen. Af samme grund kunne købmanden godt komme med en »spids« bemærkning. Han lejede vaskemaskine ud, og Ellas mor oplevede engang, at hun ikke kunne leje den, fordi den var beregnet til de »faste« kunder!

Bager Christensens kone, Anna, kan bekræfte Ella i, at børnene prægede Nørregade. Hvis folk ingen penge havde, var det ofte børnene, der blev sendt til bageren. Uden penge kunne de ikke få alt det ønskede, men det var en gylden regel, at børn ikke forlod butikken uden rugbrød. Ingen skulle gå sultne i seng, hvis det stod til bager Christensen. Kredit blev der også givet. Anna kan berette om en kone, der kom prompte hver måned og betalte sin regning. Samme dag vendte hun imidlertid som regel tilbage for at låne penge af Annas private pung.

Trange kår, det var der i Nørregade, ofte med 7-8 mennesker i en toværelses lejlighed.

Men så hændte det, at der blev sat et langt bord op i gården, og folk slog sig sammen og havde det noget så skønt, fortæller Anna. En kom med sild, en anden med øl osv. Sådan var Nørregade også!

Købmand P. O. Poulsen

Købmand P. O. Poulsen købte Nørregade 11 i 1911. Han blev født 1870 i Tømmerby, hvor faderen var købmand. Skolegangen rakte ud over den stråttækte, idet han fik lov til at gå til sprogundervisning på Selbjerggård, hvor man havde privatlærer. Disse kundskaber fik han brug for, da han som voksen opholdt sig i England en overgang. Jo, P. O. Poulsen var en driftig mand i en tid, som man dengang kaldte ny og moderne.

Karrieren som handelsmand begyndte i faderens forretning og fortsatte i Aalborg, Varde og Esbjerg. I Varde traf Poul Otto sin kommende livsledsager, Henriette, og år 1900 slog de sig ned som forretningsfolk i Nørregade, i første omgang helt inde ved Nytorv.

I Nørregade 11 rørte der sig et liv, som man tidligere så det i de gamle købmandsgårde. I pakhuset i gården var der indrettet hestestald, hvor kunderne fra oplandet kunne opstalde deres heste. Inde i »landbostuen« blev de trakteret, mens deres ordrer blev ekspederet. Når det var markedsdag, var der kaffe på kanden hele dagen.

P. O. Poulsen solgte alt fra landbrugsmaskiner og klædestof til spegesild, tjære og kolonialvarer. Omsætningen var stigende, og på havnen i Thisted oprettede P. O. Poulsen en afdeling med kul og grovvarer. Denne aktivitet blev i 1922 et selvstændigt aktieselskab under navnet »P. O. Poulsen A/S«. Som direktør fik selskabet midt i 30'erne Aksel Mikkelsen, der var Thistedes borgmester 1954-70.

Ved P. O. Poulsens død i sommeren 1935 betegnes han i avisen som »anset og afholdt«.

Købmand P. O. Poulsen 1870-1935.

Forretningen havde han drevet op til et »betydeligt omfang«. Det nævnes også, at han havde været formand for Handelsstandsforeningen, og i en lang årrække var han formand for Handelsskoleudvalget.

Efter P. O. Poulsens død overtog sønnen Poul Jensen Poulsen ledelsen af forretningen. Han havde fået en handelsuddannelse i aktieselskabet på havnen. Senere fik han plads i en bank i Esbjerg og havde også en tid ansættelse i et kulfirma i den engelske by Hull. I 1943 blev han gift med Lis, der var datter af vognmand I. A. Jensen på Grydetorv. Hun blev udlært som modist hos frk. Rask i Torvegade og kom derefter i forretningen hos Olga Fredskilde.

Ægteparret fortsatte Nørregade 11 som et driftigt handelshus. Der blev bygget nyt pakhus i 1947, og få år senere blev der indsat større butiksvinduer. Pakhuset blev bygget med hestestald, selv om det var på retur med hestekøretøjer fra oplandet. Til gengæld kom firmaets lastbil langt omkring. Der var land-

ture nord ud ad byen helt til Vester Vandet og Ræhr. Anders Skriver sad i mange år bag rattet på disse ture. Han kom også rundt i Thisted med varer, men en overgang klarede en bydreng de mindre udbringninger.

Foruden forretningen var der i gadeplan køkken og spisestue. På 1. sal var der to stuer, soveværelse og badeværelse. De fire værelser på 2. sal blev bl.a. benyttet af de to kommis'er, som i mange år var en fast bestanddel af husholdet. Med fire døtre i ægteskabet havde familien imidlertid ingen problemer med at udnytte pladsen.

I huset var der nok at se til. Der skulle tændes op fem steder, og der var mange munde at mætte. I nogle år havde Lis Poulsen en formiddagspige til hjælp i husholdningen. I butikken var det på den tid, da sirup blev tappet på flasker, og det var almindeligt at købe et kvart pund kaffe. Mange kolonialvarer blev opbevaret i skuffer og vejlet op i poser, mens kunden så til. Hvis en skuffe højlydt klagede sig over for snævre livsbetingelser, blev der sendt bud efter snedker Mikkelsen henne i Nørregade 5.

Gården til Nørregade 11.

Efterhånden gik udviklingen mod færre ansatte, og Lis blev fast medhjælp i butikken. Der var en vis hygge ved det, og der var meget mere kontakt med kunderne, fortæller hun. Der var mange besøg af folk fra Nordthy Strømforsyning, som boede nabo til forretningen. Lis Poulsen kan endnu huske, hvem der kom ind efter en pakke Everton tobak, en pakke Folio cerutter eller måske bare en æske Läkerol til halsen.

Efterhånden blev der mindre og mindre landhandel. De store grovvarerelskaber satte sig på handelen med kunstgødning, og mange kunder søgte de nye selvbetjeningsbutikker. Butiksdød blev et udbredt fænomen i 70'erne, og i 1976 lukkede Nørregades største forretning. Butiksløkalerne blev herefter lejet ud, og i dag benyttes de af »Sudan Genbrug«. Et par år efter sin mands død i 1989 solgte Lis Poulsen Nørregade 11 til en datter og svigersøn, men hun bor fortsat i huset.

Familien Poulsen havde tæt kontakt til bager Larsen inde i nummer 9. Bagerforretningen her blev grundlagt allerede i 1890 af Anders C. Dragsbeck, der stammede fra Klitmøller. Selv om de boede dør om dør, var bager Larsens datter på ferie hos købmand Poulsen. Bedre udtryk for godt naboskab kan vel næppe tænkes. Lis Poulsen mindes især, når der skulle bages til jul. Så lavede hun dej til småkager hjemmefra og gik så sammen med to af hestehandler Søren Kjærs døtre ind i bageriet. Mens bageren fik sin middagssøvn, blev småkagerne formet på pladerne. Når de var færdige, kom bager Larsen og satte pladerne i ovnen. Efter bagningen stod fru Larsen med det store kolde bord, hvor familierne samlede sig. »Jeg mindes det hvert år, når det bliver jul,« siger Lis Poulsen.

Træskomanden

Nørregade 21. Det var her, træskomanden

Martin Christensen kløver brænde, sikkert engang i 1950'erne. Det foregik i gården, der havde forbindelse til gaden med en smøge, der var så smal, at rullevoognen måtte bæres på siden for at kunne passere.

boede – flere efter hinanden. I 1925 overtog Martin Christensen træskoværkstedet efter Nicolaj Hove, og han solgte træsko i Nørregade indtil omkring 1960. Han blev Nørregades sidste træskomand.

Martin Christensen stammede fra Himmerland, hvor faderen var lærer, da Martin kom til verden i 1881. På et tidspunkt bosatte faderen sig i Næstrup, hvor han fik Marie Immersen fra Skjoldborg som husbestyrerinde. Resultatet blev, at hun fik et godt øje til Martin, der dengang kørte rutebilen Thisted-Jegindø. De blev gift 1925 og slog sig ned i Nørregade, hvor de året efter fik deres eneste søn, Christian.

Med eller uden næse

Allerede i 1500-tallet var træsko udbredt som fodtøj og blev solgt på markeder. Fremstillingen af træsko blev ikke betragtet som et regulært håndværk, og træskomagere var ikke organiseret i lav som de fleste andre håndværkere. Derfor kunne enhver frit slå sig ned som træskomager.

Oprindeligt var træsko udelukkende af træ. Den almindeligste type var næsetræsko – børn forbinder dem med nissetræsko, men fagligt betegnes de som bazartræsko. Under påvirkning af fabriksfremstillet læderfodtøj begyndte træskomageren i slutningen af 1800-tallet også at bruge læder, idet kanten over vristen blev polstret med læder. De spidse træsko blev snart fortrængt af »franske træsko«, hvor overdelen udelukkende var af læder, mens bund og hælkappe var af træ. Disse træsko var afrundet i snuden som moderne træsko.

Man tager fejl, hvis man tror, kopimaskinen er en moderne opfindelse. Allerede omkring år 1900 begyndte man at fremstille træskobunde på en maskindrevet automatfræser, som gik under betegnelsen »kopimaskinen«. Vejen var dermed banet for de nye kaptræsko med både overdel og hælkappe af læder.

Man skal dog frem til tiden efter 2. verdenskrig, før de fabriksfremstillede kaptræsko for alvor vandt indpas i Thy. Disse træsko blev ikke solgt i Nørregade, men træbundene til de franske træsko var lavet på fabrik. Dem fik Martin Christensen som regel omme i Korsgade hos Ibsen Sørensen, der skaffede dem hjem fra fabrikken.

Når man trådte ind ad døren i Nørregade 21, så lå værkstedet inde til venstre. Her var

en disk med skuffer og en reol med færdiglavede træsko. Ved et lavt værkstedsbord sad Martin Christensen og arbejdede, og der var også plads til en Singer trædesymaskine. Den blev bl.a. brugt, hvis der skulle sættes en lap på læderet. Bag huset var der en lille gårdsplads og et beskedent vaskehus med rum til høns og duer.

De fleste træsko blev lavet på bestilling, så den enkeltes behov kunne tilgodeses. Skulle beslagene være af jern eller gummi, og skulle der være plads til en høj vrist? Der blev især lavet franske træsko, men Martin Christensen kunne også levere spidse træsko. Flere i den ældre generation holdt fast ved dem, bl.a. fordi man kunne tåle at blive trådt over tæerne. Det var en fordel, når man arbejdede tæt på kreaturerne i stalden.

Læderet fik Martin i hele huder, som regel fra læderhandler Agerholm i Skovgade. Når han efter en skabelon havde skåret læderet i de rigtige størrelser, blev de sat i blød i en spand med vand. Det blødgjorte læder blev derefter formet over en læst og sømmet på træskoene. Overlæderet blev sømmet fast sammen med en metaltråd, der beskyttede kanten af læderet. Til sidst blev træskoene malet sorte under bunden og sat til tørre ude i gården. Man kunne også få sat nye bunde i sine træsko. Så sparede man udgiften til nyt overlæder, og til gengæld fik træskomanden et kærkomment tilskud til ildebrændsel.

For at supplere indtægterne blev der indrettet rullestue i Nørregade 21 omkring 1939. Soveværelset til højre for indgangen blev indtaget og sengene flyttet på loftet. I rullestuen havde Marie et bord, hvor hun kunne rulle tøj omkring kraftige træstokke. Men ellers fyldte rullen godt op. Det var en kasserulle fyldt med små kampesten, der blev holdt på plads af gamle aviser. Rullen blev trukket hen over stokkene af en el-motor. Rulningen blev betalt efter antallet af stokke, der blev brugt.

Martin Christensens rullevogn foran Nørregade 24. Vognen trækkes af Hoxer Christensen («Kræn Hvosse») – han boede i Nørregade og gav af og til en hånd med ved kørsel af rullevej.

Det var dog ikke de store beløb, der stod på regningen, og kassebeholdningen kunne være i en cigarkasse. Martin udbragte og hentede rullevej, og til det brugte han en lille vogn, hvor rullevejjet var anbragt i riskurve.

Martin Christensen fortsatte med at lave træsko, indtil han var næsten 80. I flere år rystede han meget på hænderne, men når han fik en hammer i hånden, var der ingen problemer med at ramme sømmet på hovedet.

Efter lukningen af træskoværkstedet fortsatte Marie et par år med rulningen. Herefter blev rullen stillet ind i træskoværkstedet, og sengene kom tilbage til deres gamle plads. Her tilbragte Martin Christensen sin sidste tid. I 1969 stillede han træskoene for sidste gang. Da Marie døde to år senere, var hun forinden flyttet fra huset. Endnu et kapitel var afsluttet i Nørregades historie.

Slagter Nordentoft

Familien Nordentoft boede i den lille slagterforretning i Nørregade 15. Chr. Nordentoft blev født 1903 på Bjerget i Lild sogn, men snart skiftede adressen til Thisted, hvor han

havde sin skolegang på Borgerskolen. I 1921 blev han udlært som slagter og arbejdede derefter som svend. I perioden 1925-31 kørte han rundt på cykel med slagtetruget og solgte kød til folk. På sin færd traf han Frida, der arbejdede som stuepige på et af byens hoteller. Hun var datter af vognmand Laust Peter Nielsen, Hurup. De giftede sig i 1931 og havde først slagterbutik i Nørregade 37, men i slutningen af 1930'erne flyttede ægteparret længere ind mod centrum til Nørregade 15, hvor Nordthy Strømforsyning havde til huse.

Der var trange pladsforhold i Nørregade 15. Butikken var vel ikke mere end 10-12 kvadratmeter, så der kunne ikke stå mange kunder, når der også skulle være plads til en disk og huggeblokken, hvor Nordentoft parterede kødet. Kødet lå fremme i vinduet og havde ikke en tanke, hverken om kølediske eller andre moderne opfindelser. Bag butikken var der dog et lille rum på et par kvadratmeter, hvor der var indrettet et lille kølerum i et skab. Nedkølingen skete ved hjælp af en kompressor, anbragt på gulvet. Over den var der opstillet en lille pult, og her var telefonen hængt op på væggen.

Familiens lille køkken bag forretningen var lidt af et kraftcentrum – med Frida som energikilde. Hver dag blev der produceret stribevis af bøffer og frikadeller, og der blev lavet leverpostej, medister, rullepølse og sylte. Og så må vi ikke glemme fattigmandskoteletterne (paneret flæsk). Spegepølsen og de røde pølser blev dog købt på slagteriet. Når det gælder flæskesvær, var Nordentoft forud for sin tid, for allerede i 1950'erne kunne man i Nørregade købe en pose med flæskesvær.

Ægtefællerne hjalp hinanden med at ekspedere. Frida åbnede butikken kl. 8 og serverede ved den tid morgenkaffe på sengen for Nordentoft. Klokkeren halv et var der middagslukning, og så kunne Nordentoft lægge sig på langs og Frida sidde og blunde lidt ved kami-

Nørregade foreviget af vaskeriejer Klit i befrielsesdagene i maj 1945. Nordentofts slagterforretning ses til venstre i billedet.

nen i stuen. Hun var en meget gavmild natur, Frida. Det skete ofte, at folk fik mere med hjem, end de havde betalt for, og næsten hver dag blev der sendt aftensmad op til en ungkarl, der boede i huset. Også sin mand undte Frida det godt. Der blev aldrig set skævt til, at han omkring klokken halv fem gik hen på Café Nytorv, hvor han så godt som hver dag mødtes med andre af byens forretningsfolk.

Sønnen Tage havde selvfølgelig også pligter. Hver dag skulle der udbringes varer, som var bestilt over telefonen. Nogle pakker blev betalt ved modtagelsen, mens andre blev skrevet på regning. En gang om måneden var der udbringning af regninger. Tages rute afspejlede den sociale opdeling i byen. Han kom sjældent udad i Nørregade, men ind forbi Nytorv og op til det »pænere« kvarter omkring Tingstrupvej.

Hygiejnen var i højsædet i Nørregade 15. Her fik man virkelig lært at vaske hænder! Der var ingen håndvask på toilettet, så der blev holdt øje med, at forskrifterne blev overholdt også i den forbindelse. Fredag aften og igen lørdag kom Karen Godtfredsen og hjalp til, og så blev der gjort grundigt rent overalt.

Nok var Nordentofts forretning ikke af de største, men det skete, at den havde store le-

verancer. Det var blandt andet tilfældet, da der blev afholdt ungske i 1953 og 1954. Nordentoft leverede bøffer til et stort madtelt, hvor tilstrømningen et år svigtede på grund af regnvejr. Følgen var, at en stor del af de mange bøffer måtte hentes hjem igen. Det var en bet, som kunne mærkes i tegnebogen.

Når Cirkus Miehe var i byen, så var der gang i salget af kød til bespisning af de mange cirkusfolk. Det øgede omsætningen, og hvad der var næsten lige så godt: det gav fribilletter til cirkusforestillingen. I det hele taget elskede familien Nordentoft festlige stunder. På gode sommersøndage blev cyklerne sat i omdrejning med kursen mod Eshøj eller Vildsund. Så blev der sammen med gode venner dækket op til en indbydende frokost i det grønne.

I 1967 var festen forbi for slagterforretningen i Nørregade. Nordentoft måtte lukke på

Et væddemål

Som ung slagtede Nordentoft selv de dyr, der skaffede forsyninger til forretningen. Slagtningen foregik på det offentlige slagtehus, der lå i tilknytning til slagteriet. Her er faldet mange drøje hug, bogstavelige såvel som verbale. I sine velmagtsdage havde Nordentoft i al venskabelighed et lille ordkløveri med slagter Ingv. Larsen fra Vestergade. Det ene ord tog det andet, og så lød der fra de store næver et klask, der gav genlyd i de lokale aviser. Et væddemål var indgået: Kunne Nordentoft fragte en bagfjerding på 80 kg fra Nørregade op i Larsens butik i Vestergade – på cykel vel at mærke og med bagfjerdingen på nakken i et slagtetrug? Det kunne han, skulle det vise sig! Ruten op i Vestergade var dog for stejl, så han kørte en omvej for at nå målet. Men frem nåede han og vandt dermed væddemålet.

Slagtermester Nordentoft (1903-1980) og hans kone Frida (1911-1994) fotograferet midt i 1950'erne.

grund af sygdom, og Frida fik arbejde med rengøring på sygehuset.

Sadelmager og bager i nr. 29

Det er med huse i Nørregade som med en omrystet sodavand. Indholdet løber nemt ud over kanten og undslår sig almindelig kontrol. Hvis man kunne ryste Nørregade 29, ville det uden tvivl bruse op med et virvar af billeder af børn og voksne, unge og gamle – dertil et væld af lyde fra barnegråd til hestevrinsken, som blandede sig med dufte fra gaden og gården. I stedet for at ryste flasken vil vi nøjes med stille at lette på kapslen og kigge på sadelmageren, der var her i kort tid, og bageren, der bor her endnu.

Sadelmager Carl Julius Jørgensen blev født 1886 i Grenå. Som ung tog han på valsen og traf Karen Kathrine, der stammede fra Lemvig. De blev gift i 1908 og bosatte sig i Thisted. I byens skatte- og adressebog kan man i 1920 finde en annonce, hvor han anbefaler sig med alt i seletøj og møbler på adressen Østergade 5. Her opholdt familien sig de følgende år, indtil adressen med Nørre Allé som kort mellemstation blev flyttet til Nørregade 29 i

1930. Netop dette år blev huset ifølge tingbogen solgt til Chr. Sørensen.

Opholdet i Nørregade blev af ret kort varighed. Allerede i 1935 skiftede adressen til Refsvej 17, hvor Jørgensen byggede sig et nyt hus for 17.000 kr. Herfra passede han sit værksted, som lå på 1. sal i et hus, der dengang lå på hjørnet af Kastet og Markstræde. Efterhånden som der blev færre heste, optog møbelpolstringen hovedparten af arbejdstiden.

I ægteskabet var der ni børn, men kun fem piger og en søn levede efter faderens død. Pigerne flyttede til København, mens sønnen Hans Jørgen blev i byen og arbejdede som rør lægger. Da moderen døde, flyttede han ind hos faderen på Refsvej sammen med sin ny-stiftede familie, herunder datteren Karen. Hun husker sin barndom sammen med bedstefaderen med stor glæde. »Der var altid plads til os børn,« siger hun.

Karen Jørgensen oplevede sin bedstefar, sadelmageren, som en stor og kraftig mand med munden fuld af søm – så var de lige ved hånden, når polstringen på møblerne skulle sømme fast. Hun gik ofte hen på værkstedet for at hente ham hjem til middagsmaden. Værkstedet var fyldt med træuld, kulørte stofprøver, læderstykker og seletøj. Og så var der de mange sjove knapper. Dertil kom, at nålene var krumme, og trådene skulle trækkes gennem voks.

Politisk lagde Jørgensen ikke skjul på sit »røde« tilhørsforhold, og højroret kunne han betegne forretningsfolk som »kæltringer«, hvis priserne gik i vejret. Sadelmageren fulgte med i politik, og når pressens radioavis tonede frem efter rådhusklokkerne, skulle der være helt stille i stuen. Selv holdt han sig dog ikke tilbage for højlydt at kommentere de aktuelle begivenheder.

Sadelmager Jørgensen var ud af en stor søskendeflok, og tre af hans søskende udvandrede til USA i begyndelsen af 1900-tallet.

Det var i 1954, at sadelmager Jørgensen blev fotograferet sammen med sin søn og svigerdatter, Hans Jørgen og Elna Jørgensen. Deres børn Karen og Karl Johan er med på billedet, men Jonna er på sommerferie. Senere fik de en lillesøster, Jette.

Han holdt forbindelse til dem, og en søster sendte i 1951 en billet til ham. Amerikaturen kom til at vare et helt år; alene rejsen tog en måned, først 14 dage med skib over Atlanten og derefter tværs over kontinentet i tog. Sadelmageren vendte hjem med store slips og kulør på strømperne. Han var oven i købet ved bedre helbred end før afrejsen – søsterens frugt og appelsinjuice havde gjort ham godt. Børnebørnene gjorde store øjne, når han fortalte om, hvor stort alt var i Amerika. Tænk, de spændte deres hus bag efter bilen!

Efter at Jørgensen havde lukket sit værksted, fortsatte han med at give en hånd med hos møbelpolstrer Pedersen i Nørregade. Han kunne selv lave mad, og han gjorde meget ud af blomsterne i sin have og grøntsagerne i kolonihaven på Thylandsvej. Om søndagen tog han ofte børnebørnene ved hånden og gik på kirkegården og lagde blomster på sin kones grav. Han blev begravet ved hendes side i 1966.

Udvandringen til Amerika fik også betydning for bagermester Carl Christensen, der i dag bor i Nørregade 29. Han blev født i 1922, og da han var to år gammel, besluttede hans forældre at rejse til Amerika. Før afrejsen blev Carl sendt hjem til sin mors forældre i Frøstrup, hvor han havde en god opvækst hos sin morfar, snedker K. P. Kristensen. Hele livet har han betragtet bedsteforældrene som sine forældre.

Som ung kom Carl i lære hos bager Jens Boll i Vesløs, én af egnens største bagerforretninger dengang. Det var nogle lange arbejdsdage, man bød en bagerlærling i slutningen af 30'erne. De fleste dage var fra kl. 4 om morgenen til kl. 9 om aftenen. Når de sidste brød var taget af ovnen, fik bagermesteren en middagslur, mens lærlingen måtte klare resten. Derefter var Carl med Jens Boll på landtur, og det var lærlingen, der måtte løbe de fleste skridt med brødet. Efter aftensmaden skulle der ordnes surdej og fyres op i ovnen. Og så i seng!

Carl udstod en del af læretiden på Nørrebro i København hos Jens Bolls søn, men han vendte tilbage og aflagde svendeprov i Vesløs. Som bagersvend havde han arbejde hos bageren i Frøstrup, og der blev også råd til et ophold på Danebod Højskole på Als. På dette tidspunkt havde han truffet Anna fra Arup, og da han havde aftjent sin værnepligt, stod han uden fast arbejde, og det unge par besluttede at se sig lidt omkring og finde arbejde samme sted. Det blev i Sevel. Han fik arbejde hos bageren, og Anna fik plads på Sevel Kro. Første dag blev hun sat til at plukke 35 vildænder!

Anna og Carl Christensen blev gift i juni 1946 samtidig med, at de overtog bageriet i Nørregade 29 efter Brandi Pedersen. Der blev sikkert råbt hurra ved brylluppet, men brudeparrets nye hjem var ikke noget at råbe hurra for. Der var knapt nok tag på huset, siger

Carl. På dette tidspunkt lå selve bageriet nede bag i gården. Her var der også et par lejligheder og vaskehus.

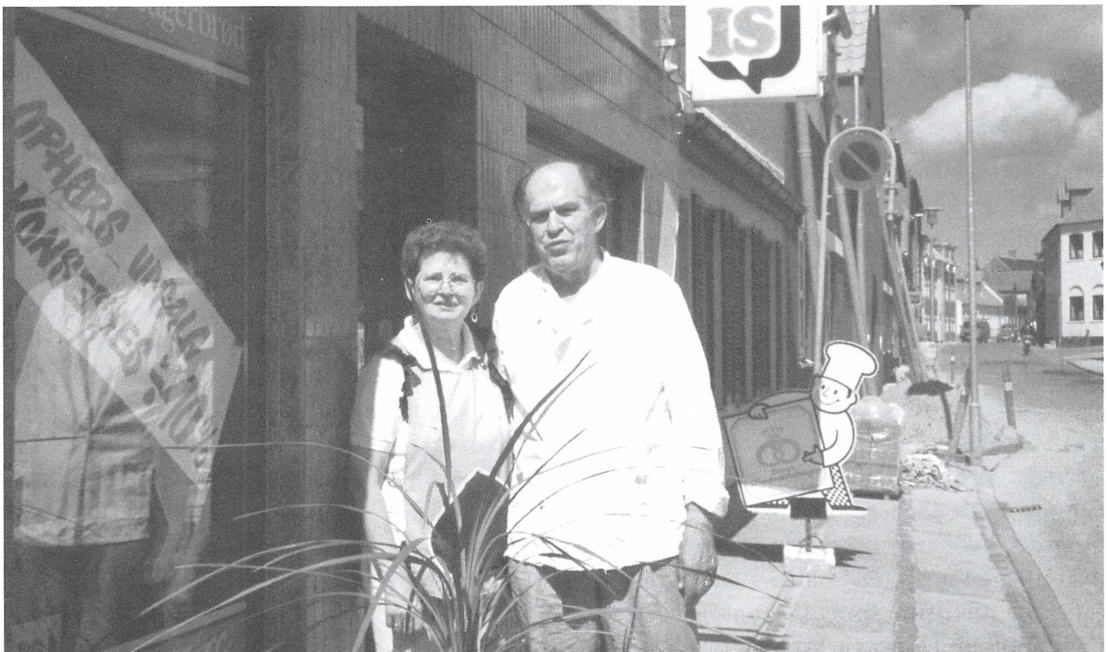
Der skulle gå godt 12 år, før bageren fik skøde på huset. Det var omkring dette tidspunkt, at parrets eneste søn, Jens, kom til verden. I de mellemliggende år var Anna fast medhjælp i bageriet, inden hun startede salget af morgenbrød. Det krævede selvfølgelig, at der var pige-hjælp i husholdningen. Det var et skridt i den rigtige retning, da der blev råd til at ansætte en lærling i bageriet.

Weekend var dengang et ukendt begreb, og ikke engang søndagen var fri. For at der kunne være morgenbrød i butikken søndag morgen klokken syv, var det nødvendigt at begynde i bageriet allerede lørdag aften klokken halv tolv. Og så var der endda ikke nutidens mylder af typer morgenbrød. Folk klarede sig fint med rundstykker, birkes, horn, gifler og kryddere.

Selv om det ikke udviklede sig til nogen katastrofe, så var en ildebrand anledning til, at der blev bygget nyt bageri i 1973. Den rummelige bygning ligger endnu som en sidelænge til forhuset. Som noget nyt blev der opsat en roterende ovn, der kunne tage 1000 stk. morgenbrød på én gang – det svarede lige til en dagsration.

Bager Christensen havde fast leverance af brød til sygehuset. Det var Annas opgave at levere brødet på en stor budcykel, en såkaldt Long John. Det fik dog en brat ende, da hun kørte ind i en bil. »Det var også en stor cykel til en bitte kone,« siger Anna med et smil. Betydning for omsætningen havde det også, at der var afsætning til skibsprovianteringen, som forsynede fartøjer med brød. Det indbar nogle gange en ordre på 700 franskbrød, som skulle leveres på havnen i Hanstholm.

Midt i 1960'erne indførtes søndagslukning. Til gengæld var der øget handel de øvrige

Bagermester Carl Christensen og hans kone Anna foran butikken i Nørregade 29 i forbindelse med ophørsudsalg i 1989.

dage. Da købmændene efterhånden faldt fra, blev varesortimentet udvidet. De små havehuse på »Amager« var i den forbindelse gode kunder. Carl Christensen kan huske, at der i løbet af en meget varm sommeruge blev solgt 70 kasser øl og sodavand! Anna kunne selvfølgelig ikke alene klare alle åbningstimer i bagerbutikken, men hun har i årenes løb haft god og stabil hjælp. Den sidste ekspeditrice, Lene Karwala, var ansat i ikke mindre end 19 år.

Som nyetableret bagermester stødte Carl Christensen på den opfattelse, at man ikke skulle færdes i Nørregade efter mørkets frembrud. Men det var folk udefra, der så sådan på det. Han lærte et andet Nørregade at kende. »Vi er aldrig blevet generet,« siger han. »Vi kunne garanteret være rejst væk en uge uden at låse. Folk i gaden passede på hinanden. Det var først med de »nye tider« efter 1970, at der skete en forandring til det værre, som man så det overalt i samfundet.«

Drejeren

Under betegnelsen »æ drejer« var Niels Poulsen i Nørregade 22 gennem flere år en fast bestanddel af Thisted's håndværkerstand. Han var én af de sidste, der gik i mesterlære som drejer her på egnen. Efter godt 30 år som selvstændig drejer tvang helbredet Niels Poulsen til at afhænde virksomheden i 1990 og søge til den friske havluft i Klitmøller. Et par år senere blev produktionen i Nørregade flyttet til Østerild.

Niels Poulsen trådte sine første træsko på Sennels Hede. Senere blev adressen flyttet til Østerild, hvor han havde sin skolegang. Som nykonfirmeret flyttede han i 1948 til Thisted sammen med sine forældre, Karen Marie og Poul Poulsen. De boede først i et hus nær gasværket, men lugten fordrev dem allerede samme år til Nørregade 22.

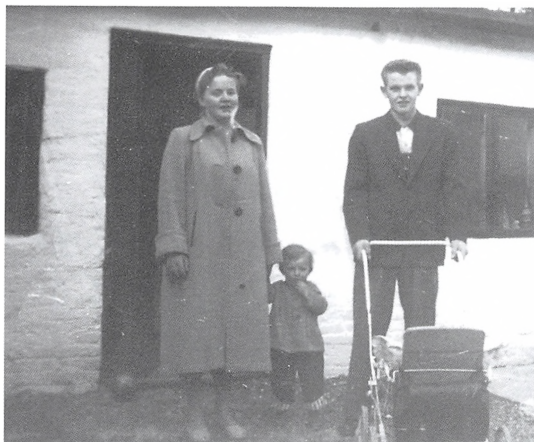
I 1948 kom Niels Poulsen i lære som drejer på møbelfabrikken i Nørre Allé 3. Her havde Carl Nielsen haft møbelfabrik siden 1937. Han startede virksomheden 1903 i Brogade, men flyttede senere til Storegade 8.

Niels Poulsen fik en grundig uddannelse som drejer. Han stod mellem drejer Nielsen og hans søn, så der var ikke plads til svinkeærinder. Han lærte at lave sit eget værktøj (snittetøj) til de forskellige emner, der skulle drejes. Blandt andet drejede han mange trægevind til høvlebænke. Han lavede også spoler til uldspindier, støbemodeller til jernstøberier og hjulnav til karetmagere. Som noget mere særpræget lærte Niels at dreje både arme og ben – til mennesker forstår sig. Og ventelister var et ubekendt begreb. Folk kun få sig et nyt træben, mens de ventede!

Hele tiden gik dog ikke ved drejebænken. Niels har også prøvet at fælde bøg, ask og ahorn i Christiansgave. Det skete med håndsav, og træstammerne blev i længder på 5-6 m kørt med hestevogn over til savskærer Larsen på den anden side af Tingstrupvej. Her blev stammerne savet op i kævler og derefter anbragt i svedekasser hjemme på fabrikken. Efter en måned med dampbehandling blev træet lagt til lagring en halv snes år, før det blev brugt til møbelfremstilling.

Der var meget at se til for en læredreng omkring 1950. Efter fyraften skulle der ryddes op på tre etager, og om vinteren var der skolegang fem aftener om ugen på teknisk skole. Niels var den eneste, der var i lære som drejer, så han gik på hold med møbelsnedkerne. Efter læretiden havde han arbejde på et par fabrikker i hovedstadsområdet, og derefter var han marinesoldat på Holmen.

Som nygift vendte Niels Poulsen i 1954 tilbage til møbelfabrikken i Thisted. Det var i den periode, hvor de begyndte at dreje figurer i teaktræ. I 1959 brændte Carl Nielsens Møbelfabrik, og Niels Poulsen valgte derfor at ar-

Carla og drejer Niels Poulsen med datteren Anita. Billedet er taget ca. 1956 i gården til Nørregade 56, hvor hans bror boede.

bejde for Thisted Træindustri, der fabrikerede møbler i de tidligere Falck-lokaler på Kastet. Det blev dog et kort mellem spil. Allerede samme år begyndte han som selvstændig drejer, og dermed fik dette gamle håndværk forlænget sin levetid i Thisted.

For 1300 kr. erhvervede Niels Poulsen en ny drejebænk og installerede den i forældrenes baghus i Nørregade 22. Begyndelsen var svær, og de fleste af døgnets timer måtte udnyttes for at få såvel drejebænk som økonomi til at løbe rundt. I starten var det mindre ordrer, bl.a. en del kommodeben til de mange små møbelsnedkere, der var i Thisted dengang.

Efterhånden fik Thisted Trædrejeri et ben indenfor i kunstindustrien, hvor der var tale om ordrer på 1000 teaktræsskåle ad gangen. Det var til firmaer i København, der også aftog lysestager og dækketallerkener. For ikke at tale om peberkværne – dem har vi lavet i tusindvis af, forsikrer »æ drejer«. Og de blev sprøjtet i mange forskellige farver.

Mange vikinger i teaktræ har også set dagens lys i Nørregade. De var populære, og til udstillingsbrug blev der fremstillet 25 store

vikinger, omtrent i legemsstørrelse. Det var sikkert i vikingernes ånd, at de havde en for tid på Thisted Bryghus, hvor drejeren fik lov til at tørre teaktræet oven på kedlerne.

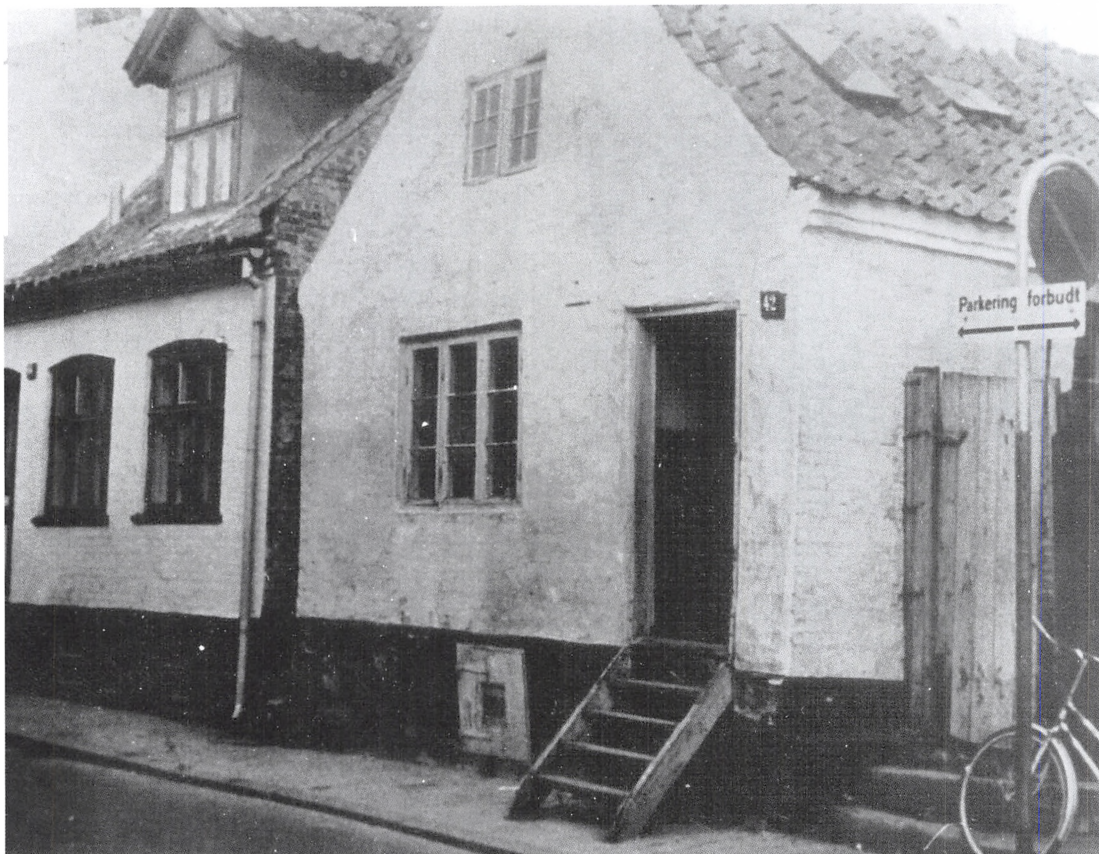
Virksomheden voksede og krævede mere plads. Niels Poulsen købte i 1968 Nørregade 22 af faderen for 45.000 kr., og året efter blev der bygget nyt værksted. Mange læs jord måtte i den anledning fjernes fra baghaven. Derefter kom turen til forhuset, der blev om-

Nørregade på video

Musikeren Henning Mayann boede i Nørregade 42 i 1981, da han brugte en del af sin sommerferie på at filme hverdagslivet i Nørregade. Han havde fået fat i én af de første videooptagere, som var kommet på markedet til en overkommelig pris. Videooptageren stod i bilen, mens Henning løb rundt med kameraet så langt ledningen rakte! Strøm fra ledningsnettet fik han hos beboerne, efterhånden som bilen kom frem. Gadens lyde blev optaget, men der er ingen speakerkommentar.

De kendte gadebilleder ruller over skærmen. Dér har vi nr. 24 med stokroser foran, og så er vi pludselig på besøg i »Amagergården«, hvor folk og hunde slikker solskin til lyden af ølflaskens klukken. Der er også indslag fra gården til Nørregade 37, som dengang blev kaldt »Lille Christiania«. Brugen af ulovlige stoffer har givet anledning til navnet, men nu er det et overstået kapitel på denne adresse.

Filmen gør et længere ophold ved Nørre Allé 5, hvor Marius Thomsen sidder på verandaen og spiller. Fiskerpigens Sang og de andre folkekære melodier strømmer på skift ud af harmonikaen og mundharpen. Stovt sidder han med sin høje hat og spiller, den 93-årige Marius.

Som flere af de gamle huse i Nørregade lå nr. 42 før saneringen med gavlen ud til gaden. I 1981 var det gadens »tv-studie«!

fattende istandsat, og fra 1971 tjente det som privatbolig for Carla og Niels Poulsen og deres tre døtre.

Først var det teaktræ, så var det syrebehandlet egetræ, og derefter var det især fyrretræ. Skik og brug ændrer sig, og det gjorde tallene i ordrebogen også. Når der blev leveret ben til Licentia Møbler i Nors, var det i portioner af 10.000 stk. Niels Poulsen oplyser, at han i årenes løb har været underleverandør til 80 forskellige virksomheder. I slutningen af

70'erne havde han tre mand i arbejde. Meget var sket siden 1802, da drejeren i Thisted blev benævnt som »rokkedrejer«.

Svend Sørensen

Født 1949. Lærereksamen 1973. Forfatter til en række bøger og artikler. Siden 1976 museums pædagog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Caroline – en usædvanlig præstekone i Øsløs

af Ingvar Jakobsen

Artiklen fortæller om et præstepar på Hannæs i årene omkring 1900, som var åben for nye tanker og idéer og derved på en række områder kom til at sætte deres præg på lokalsamfundet. Den piberygende Caroline Thomsen var medstifter af afholdsforeningen og foreningens formand gennem 24 år, hun kæmpede energisk for bl.a. kvinders valgret og arrangerede et møde i præstegårdshaven med deltagelse af så kendte politikere som den radikale Ove Rode og socialdemokraten Nina Bang, der senere blev verdens første kvindelige minister – mødet affødte en ironisk kommentar i Thisted Amts Tidende.

I 1883 flyttede et ungt par ind i den gamle præstegård i Øsløs. Det var Villiam Martin Svejstrup Thomsen og hans hustru Caroline. Det nye præstepar kom fra Mors, hvor Villiam Thomsen havde været kapellan siden 1878. Han var her blevet stærkt grebet af den grundtvigianske bevægelse, der i disse år stod meget stærkt på øen. Også i Øsløs var der mange grundtvigianere, og der var samme år blevet dannet en frimenighed på Hannæs, så det var blandt venner, pastor Thomsen begyndte sit virke. Denne artikel skal dog mest handle om Caroline Thomsen. Men vi begynder med lidt om hendes mand.

Villiam Thomsen blev født i Nibe 1849 som søn af købmand Thomas Thomsen og hustru Marie Katrine Svejstrup. Kort efter fødslen flyttede de nybakte forældre til København og senere Vejle. Moderen havde et svagt helbred, og hun døde allerede 1864. Efter moderens død flyttede Villiam til København for at læse til præst. Han blev cand. theol. i 1874 og underviste herefter på flere højskoler. I 1875 blev han gift med sin Caroline, og parret slog sig ned i Ebeltoft.

Villiam Thomsen underviste på byens højskole, og Caroline oprettede sin egen pigeskole, hvor hun havde 14 elever. Som nævnt blev Thomsen kapellan på Mors hos pastor

Dahl i Sejerslev. Her kom han hurtigt ind i kredsen omkring den oprørske valgmenighedspræst Rasmus Lund og hans kamp for at forblive i folkekirken, der som bekendt endte med dannelsen af en frimenighed i Øster Jølby. Rasmus Lunds bror, Christian Ehrenfried Lund, var sognepræst i Øsløs-Vesløs-Arup fra 1866 til 1883, da han på grund af dårligt helbred måtte opgive sit embede, som gennem flere år reelt var blevet passet af hans kapellan, Søren Anker-Møller, der nu blev frimenighedspræst i Klim og i øvrigt senere gift med Rasmus Lunds datter, Marie. Det kan være denne forbindelse, der henledte Thomsens opmærksomhed på embedet i Øsløs-Vesløs-Arup.

Friskole og afholdsforening

Caroline Thomsen var født i Skodborg i Sønderjylland 1853 som datter af gårdejer og sognefoged Jesper Oluf Thomsen og hustru Juliane Haderup. Da parret flyttede til Øsløs, var Caroline mor til to børn, Grethe og Guttorm, der begge var født på Mors, og i 1885 fødte hun sønnen Haakon, der døde som barn. I 1883 blev der dannet en friskolekreds i Øsløs, og da man manglede et sted at undervise børnene, tilbød præsteparret i forståelse med de kirkelige myndigheder, at det kunne

ske i præstegården. Derefter blev der drevet friskole her indtil 1892, da der blev opført en ny friskole i landsbyen. I den hyggelige skolestue i præstegården blev børnene i de første år undervist af Caroline, men senere blev der ansat en lærerinde. Det vides ikke, hvor mange elever der gik i den lille skole, men mon ikke det har været 10-15.

Et af de alvorlige problemer i samfundet på den tid var det store drikkeri i den fattigste del af befolkningen, der søgte trøst i den billige brændevin for den sociale nød blandt arbejdere, landarbejdere og husmænd. Drikkeriet gjorde blot problemerne værre, og det var ikke mindst på den baggrund, at der fra ca. 1880 blev stiftet en lang række afholdsforeninger i hele landet. På initiativ af blandt andre Caroline Thomsen blev Øsløs Afholdsforening stiftet i 1885. På den første generalforsamling, der blev afholdt i præstegården, blev Caroline Thomsen valgt til formand. Det

Caroline Thomsen (1863-1938), gift med William Martin Svejstrup Thomsen, præst i Øsløs fra 1884 til 1908.

gjorde hende til en af de første kvinder i hele landet, som blev formand for en forening, der havde både mænd og kvinder som medlemmer.

Under hendes ledelse blev foreningen hurtigt en af de største afholdsforeninger i Thisted Amt med over 300 medlemmer. En af årsagerne til den store medlemsskare var sikkert Øsløs-boernes uheldige oplevelser med de »børster«, som arbejdede ved den store udtørring af Vejlerne fra 1868 til ca. 1890. I fritiden var mange af dem ofte berusede og drog hængende gennem Øsløs, hvor de gjorde stor skade, ligesom de mødte op til dansegilderne og stjal de lokale piger for næsen af karlene. Dette kunne give anledning til ballade. Mange af medlemmerne var unge mennesker, der med egne øjne havde set alkoholens skadelige virkninger, og kvinder, som var gift med mænd, der havde alkoholproblemer.

Foreningen afholdt mange møder, og en del af disse var ungdomsmøder, der ofte afsluttedes med dans. Det skulle lokke andre unge ind i foreningen og samtidigt vise omverdenen, at man godt kunne more sig uden alkohol. Hver sommer afholdt man sammen med Øsløs Skyttekreds en stor afholds- og skyttefest, der samlede 6-700 mennesker på Højbjerg lidt uden for Øsløs, hvor der var foredrag, taler, skydekonkurrencer, selskabslege og afsluttende dans. Foreningens møder blev afholdt på byens to skoler, søndre og nordre, og senere også på friskolen. Caroline Thomsen var foreningens formand i 24 år indtil 1909, da hun flyttede fra byen, men det vender vi tilbage til senere.

I 1910 kunne Øsløs Afholdsforening fejre 25 års jubilæum. Festen blev holdt i det netop indviede forsamlingshus i Øsløs. Her var Caroline til stede, og under stort bifald blev hun udnævnt til æresmedlem af hendes afløser som formand, husmand Morten Jensen. I årene efter Første Verdenskrig gik afholdsfore-

ningernes medlemstal kraftigt tilbage, især på grund af de høje afgifter på brændevin, som netop var blevet indført på opfordringer fra ikke mindst afholdsforeningerne. Omkring 1930 var der kun ganske få medlemmer tilbage i Øsløs, og foreningen blev opløst.

Fredssagen

Villiam Thomsen var i mange år meget optaget af fredssagen, og han sad i hovedbestyrelsen for Dansk Fredsforening. Desuden rejste han rundt i landet, hvor han holdt foredrag om folkekirken og fredssagen. I 1900 skrev og udgav han en bog om samme emne. Han var blandt de præster, der forsøgte at få indført en årlig fredssøndag i folkekirken, hvor man sammen skulle bede for og prædike om fred på jorden. Det skabte en heftig debat blandt landets præster, og Thomsen deltog med artikler i flere aviser, men uden at der dog skete noget i sagen.

I 1903 blev Dansk Fredsforenings årsmøde afholdt i Øsløs, hvor der i den gamle præstegårdshave blev holdt mange taler for fredssa-

Fredrik Bajer (1837-1922) var medlem af folketinget i årene 1872-95 for Det Forenede Venstre. Han var stærkt engageret i såvel dansk som internationalt fredsarbejde og stiftede Dansk Fredsforening, som han var formand for i en årrække. For sit store arbejde for fredssagen, herunder et omfattende forfatterskab, modtog Fr. Bajer i 1908 Nobels Fredspris (delt med svenskeren K. P. Arnoldson).

Fredrik Bajers ægtefælle, Matilde Bajer (1840-1934) var energisk kvindesags- og fredsforkæmper. Stiftede i 1871 Dansk Kvindesamfund, hvis første forkvinde hun blev.

gen, bl.a. af foreningens formand, Fredrik Bajer, og også mødets vært gav sagen et par fornuftige ord med på vejen. Caroline bakkede sin mand op i denne vigtige sag og var sikkert glad for værtskabet for det store arrangement, der samlede deltagere fra hele landet.

Thisted Amts Tidende brugte en forside på dækning af mødet. I kredsen omkring fredsvenerne fik præsteparret mange venner, hvoraf de fleste tilhørte den fløj af partiet Venstre, der støttede sig til Viggo Hørup, altså den del, der ønskede omfattende forandringer i det danske samfund. Det var denne fløj, der i 1905 endeligt brød med partiet og dannede Det Radikale Venstre. Villiam og Caroline var blandt de første, der tegnede sig som medlemmer af det nye parti.

Kvinders valgret

Spørgsmålet om kvinders valgret var en anden sag, som Caroline kæmpede indædt for i mange år. Her var hun sikkert blevet påvirket af Matilde Bajer, der var gift med formanden for Dansk Fredsforening, Fredrik Bajer. Matilde Bajer var i 1871 med til at stifte Dansk Kvindesamfund og blev valgt som den første forkvinde. Hun var desuden et fremtrædende medlem af Dansk Fredsforening og skrev mange artikler om kvindernes ret til valgret, som grundlovens »vise« fædre havde glemt at få med i 1849. Caroline deltog i flere møder om emnet, og i 1908 arrangerede hun selv et møde i præstegårdshaven i Øsløs.

Ifølge det lidt ironiske referat i Thisted Amts Tidende havde mødet ikke samlet mange tilhørere. Caroline Thomsen bød selv den »ikke særligt store skare« velkommen. Talerne var den lokale folketingsmand, venstremanden Jens Peter Nørhave, Vust, der var valgt i Frøstrup-kredsen, den radikale folketingskandidat Ove Rode og socialdemokraten Nina Bang, der i 1924 blev udnævnt til ver-

På engen ved Øsløs præstegård i slutningen af 1800-tallet. På billedet ses pastor Thomsen og frue til venstre.

dens første kvindelige minister. Alle talere var tilhængere af valgret for kvinder, men Jens Peter Nørhave ville have valgretten indført i et langsommere tempo end de to andre. Samme år blev der indført kvindelig valgret til kommunevalgene, mens Caroline og hendes medsøstre måtte vente til 1915, før kvinder opnåede valgret til folketing og landsting.

I 1893 blev der oprettet en statstelefoncen-

Den radikale politiker *Ove Rode* (1867-1933) spillede en betydelig rolle ved udformningen af partiprogrammet for Det Radikale Venstre i 1905. Han var et fremtrædende medlem af folketinget 1909-27 og landets indenrigsminister i årene 1913-20.

Ove Rode var uddannet som journalist og var gennem mange år tilknyttet Politiken, fra 1927 som avisens chefredaktør.

tral i Øsløs, og selvfølgelig sagde det fremskridtsvenlige præstepar ja til at få apparatret opstillet i præstegården, og så kunne Caroline tilføje titlen *omstillingsdame* på sit visitkort, men der var i de første år kun få abonnenter. Centralen forblev i præstegården indtil 1908, da den blev flyttet til murer Niels Thoudahls hus, der lå tæt ved præstegården. Her var det Thoudahls kone, Line, der overtog knapperne. I 1923 blev centralen overtaget af Jydsk Telefon, og i 1941 overgik de daværende 17 abonnenter til centralen i Vesløs.

Villiam Thomsen havde et godt forhold til frimenighedsfolkene i sit pastorat, og han deltog ofte – også som taler – i deres møder, der blev afholdt i Vesløs Samlingshus. Samlingshuset var opført af frimenigheden i 1883. Også andre foreninger brugte huset. De tre afholdsforeninger i Øsløs, Vesløs og Arup afholdt deres fællesmøder, og husets lokaler har været brugt til politiske møder m.m. Det gode forhold mellem frimenighed og sogne-

præst resulterede ofte i, at frimenighedens medlemmer deltog i de almindelige gudstjenester i pastoratets tre sognekirker.

Fiskeriforening og husflid

I 1900 kunne det aktive præstepar fejre sølvbryllup, og parret modtog mange gaver fra hele landet, blandt andet fra Dansk Fredsforening og Danmarks Afholdsforeninger. Fra sognebørnene var der et kaffestel og mange lykønskningstelegrammer fra kirkelige kredse.

I årene efter århundredeskiftet fortsatte præsteparret med at involvere sig i det lokale foreningsliv. Villiam Thomsen dannede en lokal afdeling af Dansk Fredsforening, og i 1900 tog han initiativet til oprettelsen af Hannæs Fiskeriforening, der som medlemmer havde fiskerne fra Øsløs, Amtoft og Feggesund – han havde selv garn i fjorden. Den vigtigste opgave for den nye forening var administrationen af hjælpeekassen for fiskere og fiskeren-

ker i nød. Thomsen blev valgt som foreningens første formand. Også Øsløs Husflidsforening havde parrets interesse, og da foreningens mangeårige formand, lærer Niels Sødborg, fik embede i Vesløs, overtog Villiam Thomsen i 1904 formandsposten. Caroline underviste i håndarbejde i samme forening, der havde til huse i friskolen.

På hjemmefronten havde Caroline nok at se til. Hun havde hjælp til det huslige, men skulle også være værtinde for de mange besøgende i præstegården. Som tidligere nævnt døde Carolines yngste barn, sønnen Haakon, og ham passede hun med stor omsorg lige til det sidste. Trods de mange aktiviteter havde Villiam Thomsen hele livet igennem et dårligt helbred, og han havde bl.a. ofte stærke hovedsmerter, som han dulmede med cognac. I slutningen af 1907 fik han konstateret leverkræft. Sygdommen medførte, at han i begyndelsen af 1908 måtte tage sin afsked som sognepræst i Øsløs-Vesløs-Arup. Sønnen Gut-

Pastor Thomsen som kusk, der henter gæster i Feggesund, ca. 1900.

torm og hustruen Helga havde i en årrække boet i præstegårdens forpagterbolig. Her flyttede Villiam og Caroline nu ind, da den nye sognepræst, Johannes Nielsen, etablerede sig i præstegården med sin familie.

Caroline passede nu sin syge mand med omsorg og kærlig pleje, og hun måtte med stor sorg se på, at han blev svagere og svagere, uden at hun reelt kunne gøre ret meget. Ofte har hun sikkert søgt tilflugt fra det hele med en pibe tobak i et stille hjørne af huset, for Caroline var nemlig en inkarneret piberyger – dog kun inden for hjemmets fire vægge. Dette er med til at tegne billedet af en stærk og usædvanlig kvinde.

I februar 1909 døde Villiam Thomsen, kun 59 år gammel, og han blev begravet på Øsløs Kirkegård. Der deltog mange mennesker i højtideligheden, og der kom folk fra hele landet for at tage afsked med den på mange måder usædvanlige og populære mand. Efter begravelsen var der nekrologer og mindeord i mange af landets aviser og blade, og sognebørnene i Øsløs, Vesløs og Arup rejste en smuk mindesten på graven.

Et nyt kapitel begynder

Caroline skulle nu begynde et nyt kapitel i sit liv i Vesløs. Guttorm Thomsen købte nemlig i 1906 en udstykningsejendom fra herregården

Vesløsgaard, og her fik Caroline sit hjem i de næste fem år. Guttorm Thomsen slog sig ned som gartner og husmand i den hurtigt voksende stationsby, og i 1913 blev han valgt som den første formand for den nystiftede Vesløs Håndværker- og Borgerforening.

Allerede året efter flyttede hele familien til Sjælland, og Caroline Thomsen forlod den egn, som hun havde levet i og sat sit præg på i omkring 30 år. I de næste knap 20 år levede hun stille og fredeligt sammen med sine børn og børnebørn. Indimellem sad hun sikkert og nød en pibe tobak og tænkte tilbage på den skønne tid, hvor hun var en aktiv og vellidt præstekone i Øsløs. Hun har glædet sig over at afgive sin første stemme til folketingsvalget og frydet sig over, at hun sammen med andre sønderjyder stemte det tabte land tilbage til Danmark i 1920.

Caroline Thomsen døde 1933, knap 80 år gammel, og hun blev begravet på Sjælland. Ved sin død var hun stadig i brevkontakt med nogle af sine gamle venner på Hannæs. Det vides ikke, om hun nogensinde besøgte egnen igen efter 1914.

Ingvard Jakobsen
Født 1957. Læreruddannelse. Forfatter til lokalhistoriske artikler og bøger.

Litteratur og kilder

Niels Sodborg: Lidt om præsterne i Øsløs-Vesløs-Arup, Historisk Årbog 1916.

Ingvard Jakobsen: Turch og Thomsen, Hanherred Bogen 2003.

Samme: Vesløgård, en herregård på Hannæs, Fjerritslev 2002.

Ellen A.Gregersen og Ingvard Jakobsen: Hannæs, folk og egn, Fjerritslev 1995.

Thisted Amts Tidende og Fjerritslev Avis.

Optegnelser og efterladte papirer om familien Thomsen, Lokalhistorisk Arkiv, Vesløs.

Billeder fra Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs.

En husmand fra Hinding i 1600-tallet

af Bjarne Gade Johansen

Artiklen beskriver vilkårene for en husmandsfamilie i Hinding i slutningen af 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet. Hvad blev der dyrket på de sandflugtsramte marker, hvilke husdyr var der på ejendommen, hvilke dyrkningsmetoder anvendtes der, og hvilken betydning havde det for familiens økonomi, når husmanden havde et håndværk som bierhverv? Alt dette fortælles der nærmere om i artiklen, der tegner et billede af en fæstehusmand, som klarede sig hæderligt gennem en tid, præget af krigene med Sverige og den som følge heraf hårde skatteudskrivning.

I det gamle landbrug, som eksisterede før landboreformerne og udskiftningen omkring år 1800, lå gårdene overvejende samlet inde i landsbyen, mens agerjorden var opdelt i et antal såkaldte åse eller fald, der igen var opdelt i en række smalle agre. Hver gård havde således i princippet et antal agre spredt over hele bymarken. Den enkelte bonde var selv ansvarlig for disse agre, men var også underlagt landsbyens fælles retningslinier. Heste og kvæg kunne græsse på et eventuelt fælles overdrev eller på hver enkelt bondes ubesåede agre.

Vor viden om disse små samfund baseres i høj grad på kilder vedrørende fæstebønderne, mens husmændene og deres tilværelse afsætter langt færre spor.

Husmændene var dog langtfra en ensartet gruppe. Nederst i det sociale og økonomiske hierarki finder man gadehusmændene uden jord. Disse måtte ernære sig som landarbejdere eller var blot enlige, gamle og »skrøbelige«, der var overladt til familie, naboer og bymændenes barmhjertighed. En anden gruppe var, udover at være landarbejdere, tillige håndværkere, der tilfredsstillede landsbyens forskellige håndværksmæssige behov. Endelig var der gruppen af husmænd med et mindre jordtilliggende. Disse avlede lidt korn, havde

et par kreaturer, nogle får, gæs og høns og kunne tilmed have et bierhverv.

Det er en af disse husmænd, Niels Jensen Skrædder fra Hinding i Nors sogn, som jeg i det følgende vil prøve at give et billede af. Hvor stort var hans jordtilliggende, hans eng og øvrige resurser, og hvad var kvaliteten af disse? Hvilke kornsorter dyrkede han, hvad havde han af kreaturer til trækraft og gødning, og hvilke redskaber havde han til sin rådighed? Og endelig om han havde et bierhverv.

Fæstehusmanden

Niels Jensen Skrædder er født omkring 1644 og dør i 1724 i Hinding, 80 år gammel. Hvad hans kone hed, ved vi ikke, da hendes navn ved børnenes dåb ikke er nævnt i kirkebogen – kun farens. Deres vielse optræder ikke i kirkebogen for Nors Sogn (som begynder i 1675), hvilket kunne tyde på, at hun er fra et andet sogn, selvom der ved fadderne ikke er nævnt lokaliteter uden for Nors.¹ De får 8 børn i perioden 1679-1692, men i 1722 lever kun 3 af dem. Det er sønnen Mads, født i 1681, og hans to yngre søstre Johanne og Dorethe.

I 1678 overtager Niels Jensen Skrædder et husmandssted i Hinding, idet der foreligger et

fæstebrev udstedt af Mogens Skeel og underskrevet på Boddum Bisgaard samme år. »Hafver stæd og fæst Niels Jensen Skreder i Hinding det lidet bolig i Hinding som Laurids Thomsen sidst i fæste hafvde og nu for hannem opladt hafver.«²

Den »liden bolig« eller husmandssted, som han overtog, havde efter 1688-matriklen nr. 7 (herefter: H-7) og efter den nye matrikel 1844 (og den nuværende) nr.13a. En efterfølger ligger der endnu og kan ses på Hindingvej nr. 46 (fig.1)

Den betaling, som husbonden (ejer) skulle have for at overlade brugsretten til en fæster, var stedsmålet og landgilden. Stedsmålet var et engangsbeløb, som blev betalt ved overtagelsen af fæstet, mens landgilden var en årlig tilbagevendende afgift. Hvor meget Niels Jensen Skrædder betalte i stedsmål er ikke nævnt i fæstebrevet, men hvis han har betalt det, er det omkring 1 rdl.

Landgilden blev for gårdenes vedkommende normalt fastsat i naturalier, mens gadehusmændene oftest skulle yde et pengebeløb.

Ifølge matriklerne 1662 og -64 var det for pågældende hus 1 rigsdaler, hvilket nogenlunde svarede til 1 tønne byg.

Til gengæld fik Niels Jensen Skrædder et husmandssted, som bygningsmæssigt skulle være i orden. Hertil kom, som der står i fæstebrevet, »ager og eng, liung slet og torfve grøft, og ald hvis eyendom der nu tilliggens og af alders tid tillag hafver i march og bye.«

Jorderne og sandflugten

I Thy og på Mors havde man et dyrkningssystem, som bliver kaldt Limfjordsystemet. Systemet bestod overordnet af en ind- og udmark med en underordnet opdeling i alsædejord, brødjord og havrejord. Alsædejorden, som oftest lå tættest på gårdene og derfor normalt også var den bedst boniterede, blev besået årligt og fik gødning hver 3. eller 4. år. Brødjorden var også gødningsjord med f.eks. et 3-årigt sædskifte og en hviletid på 3-5 år, hvorefter den blev gødet. Havrejorden (udmarken) lå længst væk, fik aldrig gødning og

Fig. 1. Niels Jensen Skrædders husmandssted i »moderne forklædning« (fra 1910) set fra Hindingvej. Placeringen som den ses her – lidt til højre for vejen – er den samme som i 1787 (se fig. 3 og 4) og sikkert også den samme som det hus og den kålhøve, som Niels Jensen Skrædder havde. (Foto: Bjarne Gade Johansen, 2002).

Figur 2: Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort, tegnet 1795. I markbogen er Hinding behandlet som én by, mens kortet her har foretaget en opdeling i Nedre, Mellem og Øvre Hinding. Bemærk i øvrigt sandets udstrækning nord og syd for Nors Sø. Copyright: Kort- og Matrikelstyrelsen.

blev kun besået med havre. Hviletiden var her typisk 5-6 år, mens de ringeste jorder ofte fik helt op til 10-12 år.

I oktober 1683 blev Hindings jorder opmålt og takseret i forbindelse med udarbejdelsen af en ny matrikel, som senere bliver betegnet Christian V's eller 1688-matriklen. Baggrunden var, at man ønskede en ny og mere retfærdig skatteansættelse i forhold til de to tidligere forsøg fra 1662 og 1664, der begge var baseret på landgilden.³ Denne gang ønskede man at tage udgangspunkt i jordens produktionspotentiale. Hver enkelt ager i Hinding blev – som overalt i kongeriget – opmålt med an-

givelse af længde og bredde i sjællandske alen. Boniteten (godheden) blev undersøgt sammen med oplysning af brug/hvile, samt hvilken sæd der var bedst egnet at så deri. Endvidere blev engstykker og græsningen takseret og det hele samlet i de såkaldte markbøger.⁴ I den endelige matrikel fra 1688 blev Niels Jensen Skrædders husmandssted vurderet til hartkorn: 0-4-1-2 eller 0 tønder, 4 skæpper, 1 fjerdingkar og 2 album.⁵

Ud fra markbogen er det muligt at finde ud af størrelsen og arten af Niels Jensen Skrædders jordtilliggende. I alt havde han 6,7 tdl., hvoraf størstedelen var brødjord, og kun 2

Tabel: 1 Niels Jensen Skrædders agre i Hinding - 1683			
Navn på Faldet - Nr. fra markbogen	Bonitering, besåning og brug/hvile	Tdl.	Antal agre
1. Sýnder Sand Agger Fald	Ond jord af huid sand og graa sand, som hafuer tagit skade af sandflugt og daglig forderfuis. Saaes uden giöde med blanding og rug og huiler 12 aar	0,96	3
2. Norder Sand Agger Fald	Ond jord af huid og graa sand som hafer tagit skade af sand flugt, og indtet er dögtig til noget sæd, saaes 2 aar og huiler 14 aar, dog saaes formedelst mangel af Jord	4,03	9
5. Dals Agger	Midel maadig jord af mere sand end muld, som ingen skade hafe taget af sand flugt. Saaes 3 aar og huiler 6 aar	0,51	1
6. Steen Agger	God jord af mere muld med sand, saaes efter giöde 3 aar og huiler 5 aar	0,95	2
15. Höyer HöyFald (havrejord)	Ond jord af död sort jord med röd gruus bemengt. Saaes 3 aar og h. 8 aar	0,29	2
I alt:		6,74	17
<i>Kilde: Markbog for Nors Sogn, Hinding Bje, M-6355, rigsarkivet (mikrofilm).</i>			

små agre på 0,3 tdl. i Höyer Höy Fald var havrejord. Som det fremgår af tabel 1, er det kun 1,5 tdl., som karakteriseres god eller midelmådig. Resten er »ond jord.« Hans husmandssted lå – ligesom de øvrige huse og gårde i Hinding – i den nordre del af bymarken med tofter og brødjord »foran sig« (mod syd) og havrejorden mod syd og sydøst ned mod Nors Sø og Søhale. I ryggen (nord) og mod vest havde de til gengæld det store åbne klitområde.

Det var fra dette klitområde, at sandet blev sat i bevægelse ved kraftige vinde fra vestlig retning og medførte den velkendte og meget omfattende sandflugt. Syd for Nors Sø nåede sandet til en del af Søgårds marker og videre frem til både Diggård og Øster Skaarup. Nord

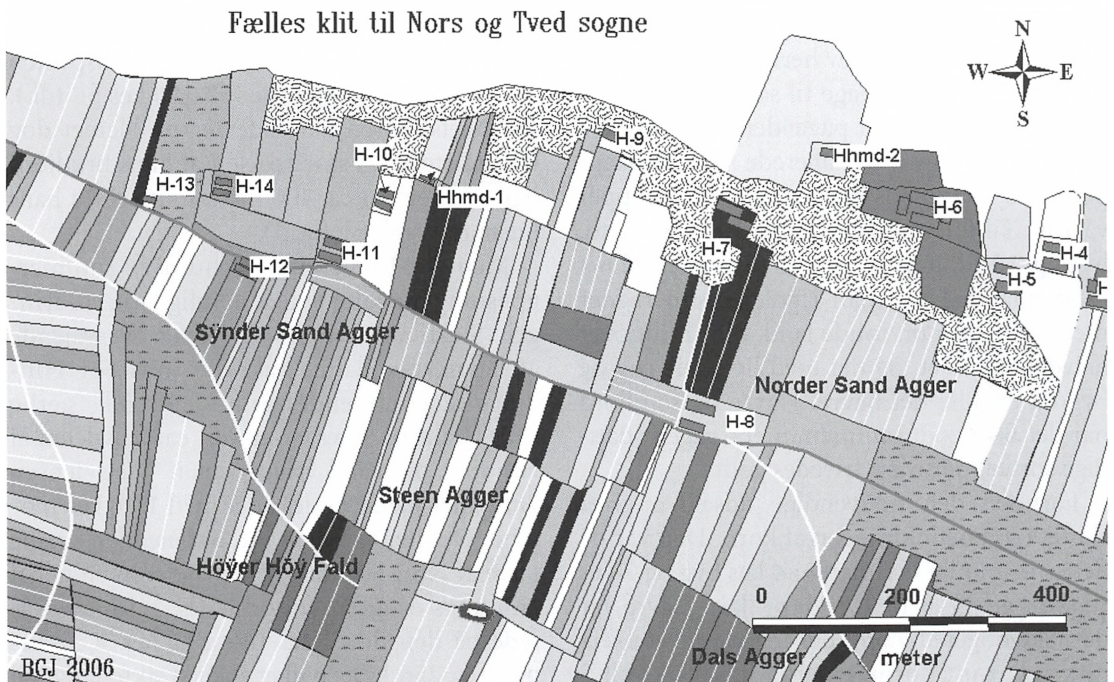
for søen ødelagde sandet størstedelen af Ørgårds marker og fortsatte ind over den nordlige del af Hinding helt frem til Vorring Sø og Vorringgård. (Vorringgård lå dengang ca. 500 m længere mod nordvest.) Ifølge markbogen var Vorring Sø »mestendeels stoppet af klitsand.« I Hinding var det hårdest ramte område det, som lå nord for den nuværende Hindingvej. Det var specielt omkring bygningerne og dermed gårdenes/husenes tofter og toftejord, at sandet aflejrede sig. I markbogen bliver ingen af Niels Jensen Skrædders agre betegnet som toftejord, men om hans nabo Peder Frandsens toft (H-6 og nuværende Hyldgård) hedder det: »Ond jord af huid röed sand som indtet dögtig til nogen sæd.« Samme betegnelse fik de øvrige gårdes tofter. Og om 6

husmænds tofter og jordstykker: »Alle disse tofter eller venger er af sand flugt forderfuet saa at de fast indtet er døgtig til nogen sæd.« At Niels Jensen Skrædder ikke optræder med nogen toftejord i markbogen kan skyldes, at jorden simpelthen var så overløbet af sand, at konduktøren (landmåleren) ikke har fundet det umagen værd at nævne det. Hvis man ser på kortet fig. 3, kan man se, at hans hustomt og kålhave ligger næsten som en ø i et større ikke-opmålt øst-vestgående bælte.

Bevæger man sig lidt i sydlig retning mod vejen, kommer man til Norder Sand Agger Fald. Syd for vejen hedder den Sýnder Sand Agger Fald, og som »daglig forderfuis.« D.v.s. at sandet stadig i 1683 var på fremmarch. Men meget større udbredelse får sandet ikke i Hinding. For Niels Jensen Skrædder og de øvrige Hinding bymænd betød det dog, at

størstedelen af deres brødjord helt eller delvist var ødelagt af sandflugten.

Som det ses i tabel 1, angiver markbogen, hvor mange år de pågældende fald blev sået, og hvor mange år de hvilede. Hvile behøvede jorden – hvis den da ikke fik tilført rigelig og hyppig gødning – til at regenerere. Men i så mange år, som markbogen angiver, svarer næppe til virkelighedens verden. Brug/hviletiderne er mere et udtryk for en idealtilstand og en form for taksering. Endvidere troede man på dette tidspunkt af matrikuleringsarbejdet, at de hvilende agre ville blive fratrukket ved den endelige hartkornsfastsættelse, hvorved de lange hviletider helt klart blev i bøndernes interesse. Niels Jensen Skrædders ca. 1 tdl. gode muldede jord i Steen Agger lader han næppe hvile i 5 år, men dyrker den snarere med få – eller slet ingen hvileår (alsæ-

Figur 3: Udsnit af Hinding 1683. Niels Jensen Skrædders agre er de sorte på kortet. Rekonstruktionen af agersystemet i Hinding er overvejende baseret på original 1-kortet (se fig. 4) og markbogens oplysninger.

de). På den anden side skal man ikke være blind for, at der var år, hvor både bøndernes såsæd og gødningmængde var så ringe, at de – imod deres vilje – måtte lade et stort antal agre ligge ubesået hen.

Sædskiftet, d.v.s. hvilke kornsorter Niels Jensen Skrædder tilsåede sine agre med, kunne sikkert variere noget fra år til år, men var i det store og hele betinget af de eksisterende jordbundsforhold. Markbogen for Hinding er sparsom med oplysninger om sædskiftet, men for Syster Sand Agger Fald anføres blanding (byg og havre) og rug. I den sandede jord virker det rimeligt.

Den 10. jan. 1722, da Niels Jensen Skrædder er 78 år, bliver der afholdt skifteforretning over hans bo.⁶ »*Formeldelst alderdom og skrøbelighed*« oplader (overgiver) han husmandsstedet til sin datter Johanne Nielsdatter, der efterfølgende sommer gifter sig med Anders Nielsen. Kontinuiteten for husmandsstedets drift og datterens liv blev hermed sikret.

Hvis vi vender tilbage til sædskiftet og udsæden, anfører skiftet pågældende års udsæd. Af rug (vinter) var der allerede sået 10 skæpper (1,25 td.), mens der manglede 2 skæpper vårrug. Til foråret skulle endvidere sås 1,5 td. byg og 0,5 td. havre. I alt 3,5 td. udsæd til 6,4 tønder land. Hvis man i gennemsnit regner med 1 td. korn pr. tønde land, bliver lidt over halvdelen besået, og det med lige dele rug og byg og en lille del havre. Havre og sandjord har det ikke godt sammen, mens rugen (datidige sorter) derimod trivedes godt.

Foruden den nødvendige udsæd angiver skiftet også beholdningen af korn. Den var på dette tidspunkt af vinteren: 4 læs byg og 7 læs rug, begge ansat til 1½ td. pr. læs. Havre var der ikke noget af, mens der måske noget overraskende var 3 ærter ansat til i alt 2 td. Ærter optræder rimeligt hyppigt i skifter fra Hillerslev herred og blev overvejende brugt til foder. Men ærter virker også som

det, man kalder kvælstofassimilerende, hvilket medfører, at den ikke som andre planter forbruger, men opbygger det for jorden vigtige indhold af kvælstof.

Men jorden skulle også tilføres staldgødning for at vedligeholde sin frugtbarhed. I det gamle landbrug var en manglende gødningmængde en væsentlig produktionshæmmende faktor. I 1722 havde Niels Jensen Skrædder en sort toårig hesteplog, to køer på 4 år og 9 får og to væddere. Den ene kunne græsse på Nors sogns fælles overdrev, kaldet Nors Hede, hvor han havde fået tildelt græsning til et høved. De andre måtte græsse på hans hvilende agre, som de således samtidig gødede lidt. Om vinteren opsamlede man gødningen fra stalden, hvorefter den i Thy fortrinsvis blev blandet med tørv eller hedejord til såkaldt klægsmøg. Men ikke kun for lille gødningmængde var et problem for bønderne. Afstanden til agrene spillede en ikke uvæsentlig rolle ved den meget krævende arbejdsproces, som transporten af adskillige læs udgjorde (50-100 læs pr. tdl.). For Niels Jensen Skrædder er problemet dog ikke så stort, da størstedelen af hans brødjord ligger inden for ca. 400 meters kørsel fra hans husmandssted (se fig. 3).

Men kæden gødning, husdyr, sommergræsning mangler et led, nemlig vinterfodringen. Sidstnævnte bestod normalt overvejende af havre, hør, halm, hakkelse m.v. For Hindings vedkommende var høslettet ikke særlig stort. I alt ca. 9 læs, som kun ca. halvdelen af Hinding bymænd havde del i. Niels Jensen Skrædder havde andel i det med 1/16 læs mosehø. Det hentede han ved Søhale, den smalle tarm af Nors Sø, som skyder op som en del af Hindings østgrænse mod Nors. 1/16 læs svarede på den tid til ca. 16 kg (1 læs = 32 lispund = 256 kg), hvilket ikke strakte langt til hans 3 store dyr. Da han heller ikke havde noget nævneværdigt havreland, havde han kun halmen, hakkelsen, blandingskorn og lidt

Figur 4: Udsnit af org. 1-kort over »Nors, Hinning og Vorrings byes marker« – tegnet i 1787, kopieret 1810 og senere brugt som matrikelkort fra 1844-1855. Kortet består derfor egentlig af flere »lag«, hvoraf jeg har benyttet mig af det ældste, som viser tilstanden før udskiftningen. Bemærk i øvrigt den lidt sjældne form for parallelgård, som Steffen Skrædder i 1787 beboede. Pilene angiver pløjeretningen og er her på det flade stykke øst-vest, hvor den i 1683 var nord-syd. Copyright: Kort- og Matrikelstyrelsen.

havre fra brødjorden. Tilbage var kun sognets områder med lyng og det meget store klitområde. I hvor udstrakt grad disse resurser blev udnyttet, kan man ikke sige noget præcist om. Men to lyngleer i bryggeriset har næppe været til pynt.

M.h.t. redskaber er husmandsstedet ikke komplet. Der mangler plov, harve, møgvogn og høle. Derudover mangler han også den nødvendige trækraft til ploven i form af flere heste. Redskaberne og hestene må han have lånt af sine gårdmandsnaboer til gengæld for en eller anden form for modydelse. Disse nærmeste naboer ser han ud til at have stået sig

godt med. I listen over mandsfaddere optræder de altid. Christen Poulsen Dövhule (H-8), nedenfor ved vejen, og Peder Frandsen (H-6), nærmeste nabo mod øst, er faddere adskillige gange, men også H-4 og H-5 er repræsenteret. Sidstnævnte hører ligeledes til den gårdgruppe i Hinding, der blev kaldt Øvre Hinding. – Faddere er i mange sammenhænge interessante, og man kan være sikker på, at relationen til barnets forældre ikke er en tilfældighed.

Men ikke alle i Hinding havde Niels Jensen Skrædder det altid godt med. I marts 1670 kom han i heftigt skænderi med Niels Nielsen

Smed (H-10), da han i andet ærinde var i Anders Andersens gård (H-13). Skænderiet udviklede sig til, at Niels Jensen Skrædder med sin krykke slog en kæp ud af Niels Nielsens Smeds hånd, hvorefter han slog ham i ansigtet med den.⁷ Det interessante i denne sammenhæng er, at Niels Jensen Skrædder er handicappet og må bruge krykker. At det ikke var noget midlertidigt ses af kirkebogen, hvor præsten et sted omtaler ham som »den lamb Skreder.« Denne lammelse ser dog ikke ud til at hæmme ham meget ved opgøret. Men hvor meget det har hæmmet ham i de forskellige landbrugsmæssige arbejdsprocesser, er vanskeligt at sige. Men påvirket ham i en eller anden grad må det have gjort. Alene at styre den ca. 2 meter lange hjulplov og de – højst sandsynlig – 4 heste, må have været lidt af et kunststykke, selv om der var en person, som gik foran med hestene. En anden mulighed er, at de ovenfor omtalte nabogårdmænd har stået for en del af markarbejdet. På et tidspunkt må sønnen Mads have deltaget i alle arbejdsfunktioner. Helt udelukkes kan det heller ikke, at hans kone eller senere hans datter har kørt ploven. Fra tingbogen er der eksempler på kvinder, der styrer ploven, og det uden at skriveren lægger noget specielt i det.

Bierhvervet

Datidens landbrug var et familieføretagende, hvor alle husstandens medlemmer ydede sit. I Niels Jensen Skrædder og hans families tilfælde var det arbejdet med jorden og dyrene, der var det primære erhverv. Undertiden måtte han arbejde for de andre nabogårde, mens hoveriarbejdet for hans nye husbond, Kjølbygaard, måske er blevet afløst af et pengebeløb eller har indskrænket sig til nogle dage under høsten. Den tid, som familien derefter havde tilbage, blev hovedsageligt brugt på deres bierhverv, skræddergerningen.

Nu var det sådan, at en person med et tilnavn af erhvervsmæssig karakter ikke nødvendigvis udøvede dette erhverv. Tilnavne i det gamle bondesamfund havde det med at gå i arv uden hensyn til, om forbindelsen til det oprindelige eksisterede eller ej.

I Niels Jensens tilfælde ser det ud til, at tilnavnet Skrædder fortæller os noget om hans bierhverv. Denne skræddergerning har han sikkert udøvet i Hinding, før han overtog fæstet i H-7. I tingbogen bliver han både i 1670 (se ovennævnte sag) og i 1675 omtalt som Niels Jensen Skrædder i Hinding. Men hvor han har udøvet sin skræddervirksomhed og dermed boet, har det ikke været muligt at finde ud af.

Antagelsen af, at hans tilnavn og handicap kunne sandsynliggøre, at han virkelig var skrædder, understøttes i skiftet fra 1722. I dette finder man bl.a.: 1 gammel skreder sax, vurderet til 8 skilling, 1 lispund blaargarn, 1 rdl., 10 skolpund uldgarn, 1 rdl 1 mark, 7 marcher sort uld, 2 mark 10 skilling, 3 hiul rocher, 5 mark og 1 vev til 1 rdl.⁸ I alt omkr. 4½ rdl. eller det, der svarer til værdien af en ko.

Niels Jensen Skrædder tilhørte ikke de dårligst stillede blandt husmændene. Men han levede – selv set med sin samtids øjne – i relativt hårde tider. I året 1678, hvor han fæstede stedet, kom den første af en lang række ekstraskatter, kaldet Kop- og Kvægskatter. Disse var – som navnet siger – lagt på personer og dyr, og dem måtte Niels Jensen Skrædder også bidrage til. Baggrunden for disse ekstraskatter var Danmarks militære engagement med Sverige. Ekstraskatterne blev udskrevet med få års mellemrum og fortsatte – dog med mindre hyppighed – et stykke ind i 1700-tallet. Krigene med Sverige strakte sig over hele hans liv: 1. Svenskekrig 1657-1660, Den Skånske Krig 1675-1679 og endelig Store Nordiske Krig 1709-1720. Disse krige og deres følger

kom i høj grad til at præge det danske samfund og pressede landbefolkningens økonomiske formåen i bund.

Hvis man holder skiftet fra 1722 op som et økonomisk og socialt spejl, må man sige, at han kommer ud af kriserne med skindet på næsen. Boets samlede formue (indgælden) løber op til 62 rdl 4 mark og 7 skilling, mens gælden (udgælden) bliver opgjort til 24 rdl. 8 mark og 1 skilling, hvilket giver et overskud på 38 rdl. 2 mark 15 skilling. Af gælden på 24 rdl. er ca. halvdelen til de to udeboende børn, Mads og Dorethe, samt 5 skæpper rug (5 mark) lånt af Christen Andersen (N-15) inde i Nors by. Den resterende del er Kjølbypgårds lovmæssige fordring på sin ejendom. I Niels Jensens Skrædders tilfælde fordelte de sig på posterne til vedligeholdelsen af bygningerne, værdien af korn til husholdningen (ædekornet) indtil Valborg dag (1. maj), kornet til udsæden (sædekornet) og endelig de kongelige skatter. Beholdningen af korn på opgørelsesdagen strækker længere end til udsæden og kornet til husholdningen. Øvrige udgifter såsom tiender, landgilde og lign. må på pågældende tidspunkt formodes at have været betalt.

Generelt får man af skiftet indtryk af et materielt niveau, som meget ligner det, der findes i gårdmandsskifter – blot i en mindre

målestok. Et skifte efter datteren Johanne i 1741 afviger ikke væsentlig fra det i 1722, men viser kontinuiteten for husmandsstedet. Stedet forbliver uforandret indtil sidste halvdel af 1800-tallet, da der bliver købt noget jord til, hvorefter det ændrer status fra hus til gård.

Med et glimt i øjet kan man sige, at historien om den handicappede og måske tapre skrædder ender lykkeligt, eftersom gården fra 1910 står der endnu som et bevis på, at husmandstilværelsen ikke nødvendigvis førte armod med sig. Hvis man en dag er på de kanter, kan man gå sig en tur ad Hindingvej, knibe øjnene lidt sammen, fjerne læhegnene og klitplantagen og ved hjælp af fantasien fornemme de omkring 400 agre i Hinding bymark, der som en halvø mellem søen og klitterne ligger tilbage efter sandflugtens grådighed. Et fascinerende syn for et nutidigt menneske, men en barsk virkelighed i 16-1700-tallet.

Bjarne Gade Johansen

Født 1948. Cand. mag. i historie / film. Arbejder med landbrugshistorie, pt. et større projekt om landbruget i Hillerslev herred i 16-1700 tallet.

Noter og kilder

- 1) Kirkebog for Nors og Tved, C102, Rigsarkivet (mikrofiche-kort)
- 2) Fæsteprotokoller for Kølbygaard, 1676-1787, M-53.826-27
- 3) Matrikel 1662, Nors Sogn, Rigsarkivet, M-579.228 (mikrofilm)
Matrikel 1664, Nors Sogn, Rigsarkivet, S-5951 (mikrofilm)
- 4) Markbog og græsningsprotokol, Nors Sogn, Hillerslev herred, Rigsarkivet, S-6355 (mikrofilm)
- 5) Matrikel 1688, Nors Sogn, Rigsarkivet, S-6413 (mikrofilm)
- 6) Skifteprotokoller for Kølbygaard, M-9.904-05, Rigsarkivet (mikrofilm)
- 7) Tingbøger fra Hillerslev og Hundborg Herreder, 1666-1690, Rigsarkivet, 30.540-45 (mikrofilm)
- 8) 1 lispund=8 kg., 1 skålpund=1 pund, 1 mark=? pund, især brugt om uld, garn og smør

Aksel Christensen deltager i museets udgravning af en stenkiste fra bronzealderen i 1971. Kisten blev fundet af Aksel selv under pløjning på ejendommen i Gærup. J. Christoffersen fot.

Enkeltgravskultur i Gærup

af Aksel Kristensen

I nærheden af sin gård i Gærup, Skyumvej 83, har forfatteren og hans familie gjort mange oldtidsfund. Fem af dem stammer fra en bestemt periode i bondestenalderen.

Enkeltgravskultur har sin tid fra 2800-2400 f. Kr. Perioden begynder altså omtrent midt i yngre stenalder eller bondestenalder, som man tit siger nu om stunder. Enkeltgravskultur er noget for sig: Gravene her i Jylland skiller sig ud fra, hvad man ellers er vant til i yngre stenalder. Flintøkserne og bjergartsøkserne er også anderledes. Og så er der keramikken eller lertøjssagerne, også de er noget for sig.

Jeg læste i avisen, at arkæolog Klaus Ebbesen den 10. februar 2006 forsvarede en doktorafhandling om enkeltgravskultur. Det skete

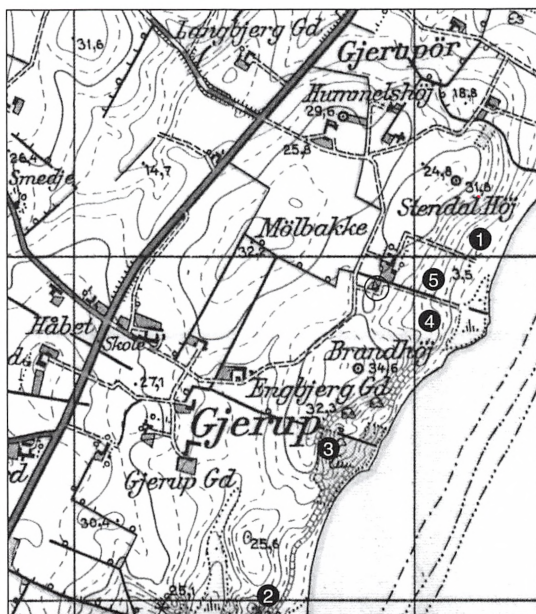
ved Københavns Universitet. Afhandlingen fylder 852 bogsider og er med 829 illustrationer. Klaus Ebbesen vender og drejer enkeltgravskulturen – om den skyldes indvandring, eller om den er opstået lokalt.

En doktorafhandling kræver selvfølgelig en stor specialviden, som vi andre ikke lige kan tale med om. Men da nu enkeltgravskulturen er så kraftigt oppe at vende, vil jeg gerne kort fortælle om nogle af de løsfund, vi i tidens løb har gjort fra den samme periode her i Gærup. Det drejer sig om fem fundsteder, som er afmærket med tal på det indsatte kort.

I min barndom havde vi helt ned til fjorden et markstykke, som blev kaldt »æ kartoffeljord«. Navnet kom sig af naturlige årsager, fordi vi hvert eneste år havde kartofler her. Der var kun 1 tdr. land, men det var i grunden nok, når man lå på sine knæ og samlede kartofler op efter greben.

Det lille markstykke lå i en stribe langs stranden. Jorden var meget stenet eller snarere gruset. På sydenden lå et stenkast fra strandkanten en overpløjet høj. Jeg har aldrig andre steder set en høj ligge så nær vandet. Netop her, i højens nærhed fandt min far i sine unge dage en flintøkse (fund nr. 1). Den var 17 cm lang og var brunlig i farven. Arkæologer har sagt, at den er fra enkeltgravskultur.

I mange år var øksen den eneste oldsag, vi havde i huset. Den lå på tobaksbordet. Når der blev tapetseret, blev den altid brugt til at holde på tapetrullen, så den ikke løb tilbage.

Kortudsnit med de fem fundsteder afmærket. Skyumvej 83 er markeret med en cirkel.

Fire af de fem omtalte fund. Fra venstre ses flintøksen fra kartoffeljorden, skafttapkilen, flækkeblokken og de to pilespidser samt den halve stridsøkse.

Og når der skulle slås et søm i væggen, var den også tjenstvilligt inden for rækkevidde. I dag fører øksen en mere beskyttet tilværelse.

Fund nr. 2 fra enkeltgravskultur blev gjort engang først i 1970'erne. På en enlig strandvandring fandt jeg en skafttapkile nogle hundrede meter syd for, hvor vi bor. Den lå næsten i vandkanten, var 14 cm lang, buttet og af grønsten. Skafttapkiler kaldes sommetider

Flintøksen fra overpløjet gravhøj syd for Brandhøj.

for skafttapøkser. Den sidste benævnelse faldt mig dengang nærmest. Jeg satte straks et asketræsskaft på den, så den kom til at ligne et rigtigt stridsvåben. Som tiden gik, blev det mere klart for mig, at den slags oldsager nok alligevel er kiler til at flække træ med. Ja, man har faktisk fundet et eksemplar indbanket i et stykke træ, – så økseskaftet blev taget af igen.

Lidt syd for vores ejendom ligger Brandhøj. Igen lidt syd for højen løber den dyrkede mark over i et stejlt og uroligt græsningsområde, der falder ned mod fjorden. Lige her på kanten observerede jeg engang i 1974 en flintøkse, som stak ud under en sten. Der var simpelthen rester af en gravhøj på stedet (fund nr. 3).

Jeg lod øksen sidde, hvor den var, og drysede lidt jord over, så ingen skulle rende med den. Bagefter meldte jeg fundet til Thisted Museum. Jette Kjær besluttede at se på sagen. Hun og Svend Sørensen kom herud en dag. Svend aftjente dengang sin værnepligt på museet. Jette mente, vi kunne tage robåden om til højen. Det gjorde vi så. Det kan ikke være

Museets undersøgelse i 1974 af lille gravhøj syd for Brandhøj. Personerne er fra venstre Svend Sørensen, Jan Christensen, Lene Jensen og Kresten Goul.

så tit, at en museumsleder er kommet til besigtigelse af en gravhøj – sejlene!

Den ganske lille højrest blev gravet ud i nogle dejlige sommerdage. Det var en glæde for mig. Der blev tegnet, fotograferet og målt op. Øksen, som var blevet liggende i første omgang, kom igen for dagens lys. Den var helt tydeligt fra enkeltgravskultur.

Fund nr. 4 er to pilespidser samlet op i »lavning i sydøst« – vi har nogle vekslende benævnelser for fundsteder, når vi skriver i protokollen. De to pilespidser er henholdsvis 4 og 5 cm lange og er såkaldt tresidede med skafttunge. Arkæologer siger, at de er fra enkeltgravskultur, måske fra den sidste del, som kaldes overgravstid. Fra samme sted har vi en cylinderformet flækkeblok, men det er lidt usikkert, om den kan knyttes til den samme tid. I størrelse vil den kunne passe.

Fundsted nr. 5 finder vi, når vi ad markvejen går til stranden. Her er der et sted ved si-

den af vejen, hvor der er mørke kulturlag. Sporene træder tydeligst frem, når der lige er pløjet. Det er rester af bronzealderaktivitet. Her finder vi sommetider fladhugget flint, som ofte er en hilsen fra bronzealderfolket. Men der kan tilsyneladende også findes andet. Da min kone Liv og jeg gik tur og naturligvis også ledte efter oldsager, fandt Liv en halv stridsøkse. Det talte vi en del om – hvor gammel kunne den være? Vi viste den til arkæolog Jens-Henrik Bech. Han grundede lidt. »Den må være fra enkeltgravskultur,« var svaret.

Aksel Kristensen

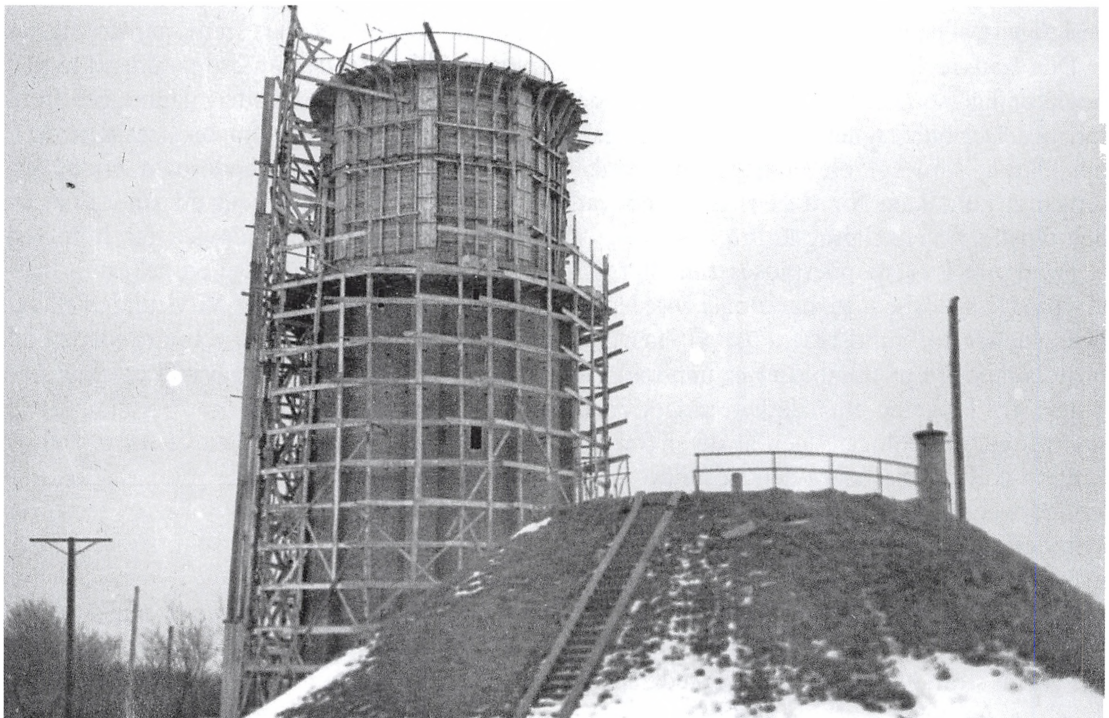
Født 1941. Gårdejer i Gærup. Mangeårig frivillig hjælper ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Thisted-vand gennem 100 år

af Flemming Skipper

Billedet er fra 1939 og viser vandtårnet på Thorstedvej i Thisted. Det blev i 1938-39 opført ved siden af den gamle vandbeholder fra 1906, der i form af en »vandværkshøj« på det nærmeste var kamoufleret som en »kæmpehøj«. Naboen var en langdysse, af historikere karakteriseret som »et af Danmarks mest storslåede oldtidsminder«. Så der var noget at leve op til, da den kommunale vandforsyning 1. november 1906 begyndte at sende vand rundt i byen. Det fik stor betydning for købstadens udvikling i det nye århundrede både med hensyn til boligområder og etablering af virksomheder. »Vandværkshøjen« blev et yndet udflugtsmål. Fra toppen var der en imponerende udsigt over byen og fjorden. Det var ikke et tilfældigt sted, oldtidens thyboer havde

valgt til en langdysse, det var heller ikke tilfældigt, at vandbeholderen blev rejst netop her – det var det højeste punkt i byen. Vandbeholderen skulle ned og »vandværkshøjen« fjernes efter det nye vandtårn. Sådan kom det ikke til at gå. Året efter – i 1940 – kom den tyske besættelse og en nærmest ophedet aktivitet på mange fronter i og omkring købstaden. Og dermed et øget vandforbrug. Man fandt det bedst at have den gamle vandbeholder i reserve. Det var jo urolige tider. Vi skal helt frem til begyndelsen af 1961, før der sker noget. På Nationalmuseets foranledning. Herfra blev henvist til et løfte, Thisted Byråd havde afgivet allerede i april 1938 om fjernelse af vandbeholderen og planering af området.

Rigsråd Niels Clementsen

– kongens forlængede arm

af Claus C. Madsen

I artiklen fortælles om en kongelig skriver, som i slutningen af 1400-tallet og i begyndelsen af 1500-tallet opnåede kongens tillid og bevågenhed i en grad, så han avancerede til rigsråd og kongelig lensmand. Udover at varetage kronens interesser i forskellige sammenhænge, opbyggede den foretagsomme Niels Clementsen en betydelig privat formue med økonomiske interesser i bl.a. Thy og Hanherred. – Af ukendte årsager blev formuen dog delvist inddraget af kronen efter hans død i 1518.

Som en passende afslutning på renæssanceåret 2006 er det nærliggende at kaste et blik på den tilstødende senmiddelalder, nærmere bestemt tiden omkring år 1500, hvor den danske kongemagt, den katolske kirke og godsejeradelen kæmpede om magten i det danske samfund. I denne brydningstid kom en politisk komet til syne, personificeret i den gådefulde, jyske lensmand Niels Clementsen. Han blev på mange måder eksponent for sin samtid, og i det følgende skal der gøres et forsøg på at belyse hans livsbane med særligt henblik på hans forbindelse til Thy og Hanherred.

Danmark var i senmiddelalderen et samfund i opbrud – præget af renæssancen, som allerede på dette tidspunkt var brudt igennem i Vesteuropa. Renæssancen defineres som genfødslen af antikkens viden og kunst. Med dette fulgte erkendelsen af menneskeåndens frihed og selvstændighed overfor gejstlige og lensherrers tyranni. Denne individualisme kom især til udtryk i handelsborgerstanden, hvor voksende selvværd kombineret med en øget handel i Europa fik indflydelse på den politiske udvikling i Danmark.

På samme tid udviklede mange vesteuropæiske kongedømmer sig i retning mod arve-

lige, centraliserede territorialstater direkte under en konges ledelse. Med dette fulgte en mere effektiv og stærkere centralmagt, hvor kongemagten søgte at frigøre sig fra det gamle feudalsystem med en magtfuld højadel.¹

Den politiske magtkamp

Netop disse beskrevne forhold gør sig gældende under kong Hans (1483-1513) og især kong Chr. d. 2. (1513-1523). Den politiske magtkamp kom især til udtryk indenfor lensvæsenet, hvor de kongelige slotte og borge udgjorde støttepunkter for rigets forsvar og kronens skatteopkrævning. På disse borge havde kongen hidtil været tvunget til at placere højadelige lensmænd fra gruppen af magtfulde storgodsejere. Men de senmiddelalderlige konger havde dog delvis held til at indsætte mænd fra den mindre betydningsfulde laval.

Magtkampen gav sig ligeledes udslag i kongemagtens forsøg på at forbedre sit forhold til borgerskabet i købstæderne. Allerede under kong Chr. d. 1. (1448-1481) blev der udgivet en mængde købstadsbestemte handelslove, som bl.a. udvidede disse byers handelszoner. Baggrunden for disse tiltag var, at der fra

Nordvesteuropa var en øget efterspørgsel på danske landbrugsprodukter. Nederlandske og tyske købmænd gæstede hyppigere end sædvanligt Danmark og opkøbte her kvæg og kødprodukter direkte hos bønder og godsjeere udenom købstædernes købmænd.²

De adelige godsejere havde et gammelt privilegium, som gav dem ret til at handle med godsets produktion uden toldafgift. Dette udnyttede de, da afsætningsmulighederne steg, og opkøbte alt, hvad de kunne hos bønderne. Desuden oprettede mange godsejere enten fast handelsforbindelse med de udenlandske købmænd eller eksporterede på egne skibe godsets produkter til udlandet. Denne eksporthandel udnyttede adelen også til at opkøbe varer i udlandet og sælge disse på hjemmemarkedet med fortjeneste.

Godsejernes egenhandel truede selvsagt det danske købmandsborgerskabs næringsliv, og interessekonflikten skærpedes i løbet af 1400-tallet. Borgerskabet klagede til kongen, som i striden havde en klar interesse i at sikre borgerskabets handelsindtægter, idet kronen oppebar told og skatteindtægter fra købstædernes lovsikrede markedshandel.

Kong Chr. d. 1. måtte nødvendigvis gribe ind, hvilket skete første gang med »Forordning til Nørrejylland af 1. sept. 1466.«³ Udover flere handelsregulerende paragraffer slog loven fast, at adelen kun måtte købe hos bønderne til eget behov, men ikke i handelsøjemed. Adelen hævdede ret til at handle rørtet der ikke ved.

At problemet ikke kun har været et jysk fænomen, kan man iagttage i den landsomfattende »Forordning om købmandskab mellem danske og tyske,« som kong Chr. udstedte 1. sept. 1475. En tilsyneladende effekt fra den jyske lovgivning kan spores i den nye lovtekst, idet ingen, ej heller adelen, måtte opkøbe eller handle på landet undtagen til eget »bord og gods behov.«⁴

Hermed var rammen lagt for adelig handel, selv om definitionen på en godsejers behov har været temmelig vanskelig at fastlægge. Loven har dermed været nem at omgå, hvilket har forringet dens værdi betydeligt.

Under kong Hans blev der ikke gjort forsøg på at gennemføre drastiske lovændringer på handelsområdet, udover at kongen i sin forordning om købmandskab fra 1491 fandt det nødvendigt at gentage kong Chr.'s skelsættende regel om adelsgårdens behov.

Kongens betroede mand

I det beskrevne tidsrum har vi kunnet iagttage en langsom ændring af Danmarks handels – og indenrigspolitiske forhold. Disse tendenser finder vi manifesteret i kongens skriver Niels Clementsen (cit: N. C.).

Netop i foråret 1491 har han fået kongens ordre til at bringe orden i kronens fiskeri ved Sebbersund. Det ved vi igennem et brev fra kongen sendt d. 17. maj til lensmanden på Ålborghus, Mourits Nielsen Gyldenstjerne.⁵ Denne blev pålagt at hjælpe N. C. til at få erstatning af de, som havde borttaget garn, sat i Sebbersund på kronens vegne. Hvorfor kongen ikke lod N. C. ordne den sag alene skyldtes måske, at kongen for det første ikke ville gå udenom den højadelige Mourits Gyldenstjerne til Aagaard i Hanherred. Gyldenstjerne-familien ejede jord på begge sider af Limfjorden og var derfor en magtfaktor i Nordjylland. For det andet satte kongen N. C. på opgaven, fordi kongen tilsyneladende stode mere på sin skriver end på Gyldenstjerne.

Som kongens betroede mand steg N. C.'s status betragteligt de følgende år. Det tidligste skriftlige bevis på N. C.'s eksistens er fra Viborg Landsting 1490.⁶ Her er han overraskende meddommer i en retssag ang. værgemål. Ligeså overraskende er, at han på dokumentet er benævnt væbner på lige fod med

Tyge Jensen Seefeld og Peder Bilde. Væbner-titlen angiver, at han tilhørte den samfunds-klasse, man efter reformationen kalder adel-standen. I de skriftlige kilder benævnes N. C. ikke altid ved væbner-titlen. Det har givet an-ledning til uenighed blandt historikere ang-hans standsmæssige placering. Usikkerheden begrundes sig i den manglende viden om hans hjemstavn og forældres slægt, hvilket kan skyldes, at hans godsejendom og papirer blev beslaglagt af kronen straks efter hans død i 1518. Det er dog ikke umuligt, at N. C. hav-de adelige aner via en ukendt storbondeslægt. Våbenskjoldets heraldiske udseende i hans segl antyder faktisk familiære forbindelser til adelsslægterne Due og Rosenkrantz.

Mere eller mindre kendte grene af Due-familien var i 1400-tallet repræsenteret i Thy og på Mors.⁷ Mikkell Due sad 1455 på det lille gods Torp (Nørtorp) tæt ved Hanstholm.⁸ Dette pantsatte hans barnebarn Mikkell Due til N. C. 1512.⁹ Heller ikke til Rosenkrantz-slægten synes at være sikre spor, selv om et gammelt sagn nævner Otte Nielsen Rosenkrantz (død 1475) som mulig far til N. C.¹⁰ En indikator for slægtskab eller venskab mellem personer i middelalderen var, at disse ofte beseglede og underskrev dokumenter for hin-anden. Hvis man kan anvende denne regel som retningsgivende, synes et muligt forhold at være til stede mellem N. C. og Erik Ottesen Rosenkrantz (død 1503), som N. C. ofte be-segler med. Erik var søn af Otte N. Rosen-

krantz, rigsråd og nævnes i et ældre skrift som »*værende en fader for Danmark*.«¹¹

En teoretisk mulighed kunne være, at Erik også kan have været far til N. C. eller måske mere sandsynligt morfar til N. C. Erik havde mange børn, og en ukendt datter kan have været indgift i familien Clementsen.

En skriftlig overlevering fra det 16. årh. oplyser, at N. C. blev adlet af kong Hans.¹² Hvornår dette er sket, vides ikke, men uden et adelskab havde det næppe været muligt for N. C. at nå de samfundsposter, hans karriere gav ham. Det er især N. C.'s juridiske indsigt, der banede vejen for ham, og det er på de jyske retterting og landsting, man ser ham agere de følgende år.

Niels Clementsen i Limfjordslandet

Limfjordslandet var ikke ukendt for N. C. Den 4. juli 1499 befandt han sig i Lemvig for at stadfæste et bødekraft fra kronen på 100 danske mark over for Clement Thygesen, som dermed købte sig fri fra en dom på fredløshed. Som en slags advokatbistand inkasserede N. C. 20 mark samt et stykke grønt leidisk klæde fra den nederlandske by Leiden.¹³

Udenlandske klædestoffer blev ofte brugt som betalingsmiddel i Danmark, og N. C. har med stor sandsynlighed også selv importeret klæde. Det antydes af hans efterladte regnskabsbog, som strækker sig over perioden

CLEMENTSSON

ROSENKRANTZ.

DUE (GLOB).

Adelsvåben for slægterne Clementsen, Rosenkrantz og Due.

Ligsten i Hornslet Kirke over Erik Ottesen Rosenkrantz og hustru.

1500-1515. Af bogen fremgår, at han har ejet et eller flere skibe, som sejlede til Nederlandene og England.¹⁴ N. C.'s regnskabsbog afslører, at han var en foretagsom handelsmand, som handlede med snart sagt alt og alle. Regnskabet er topografisk inddelt og viser handelsvirksomhed i 35 jyske herreder.¹⁵ Desværre rækker regnskabet kun til Sydthy, men man må på baggrund af hans forbindelser til Thy formode, at han har haft flere regnskabsbøger, som siden er gået tabt.

Heldigvis øges kildematerialet omkring århundredskiftet, og 1501 får vi et bevis på, at

N. C. er en pengestærk person. Den 25. juni måtte lensmanden på Ørum Slot (Hassing herred), Ebbe Strangesen, underskrive et gælds-brev til N. C. på 72 rinske gylden, 25 danske mark samt 3 stykker sort leidisk klæde. Denne anseelige gæld forpligtede Ebbe sig til at betale inden Mikkelsdag (29. sept.).¹⁶

Ebbe tilhørte slægten Bild, som havde gods i Thy, og i generationer havde haft Ørum i len af kronen. Ebbe døde 1508, hvorefter der hersker usikkerhed omkring lensmændenes navne. En ældre kilde angiver N. C. som lensmand, hvilket han muligvis kan have været i en overgangsperiode.¹⁷

N. C. var nemlig blevet kongens forlængede arm, som d. 29. aug. 1505 meddelte enkefrue Margrethe på Aagaard (Hanherred), at kongen ville være på Aagaard d. 10. okt. og derfor anmodede hende om at skaffe kongen husly samt staldrum til 300 heste. Fru Margrethe havde efter sin afdøde mand, Mourits Gyldenstjerne, midlertidigt overtaget Hanherred i forlening, og hun forpligtede sig dermed til at holde kongen med mad og øl og hestene med foder.¹⁸

På baggrund af de nævnte datoer må vi konstatere, at kongens kancelli var i stand til at langtidsplanlægge, idet kongen ganske rigtigt var til stede på rettertinget i Thisted d. 9. okt.¹⁹ Tinget afgjorde under vejledning af den nyudnævnte rigsråd N. C., at biskop Niels Stygge Rosenkrantz af Børglum måtte overtage Hanherred i len efter Mourits Gyldenstjerne.

Rigsråd og lensmand

For N. C. var 1505 et betydningsfuldt år. Samtidig med udnævnelsen til rigsråd blev han lensmand på Kalø Slot på Djursland, og sidst på året ser vi ham tituleret landsdommer i Jylland.

I denne skikkelse modtog N. C. et gælds-brev på byg, smør, får og lam ect., som vel-

Christian 2. o. 1515 malet af den flamske kunstner Michiel Zittos eller Michel Sittow, der var sendt til Danmark for at male et portræt af den dengang 34-årige konge til hans unge trolovede, prinsesse Isabella, der i Danmark kom til at hedde Elisabeth. Det er det ældste og tillige det bedste portræt vi ejer af denne mærkelige, begavede, men splittede mand. Statens Museum for Kunst. Danmarks Historie, bd. 5.

byrdig mand Mikkel Høg til Lyngholm (Hassing herred) skyldte ham.²⁰ De nævnte landbrugsvarer hidrørte enten fra N. C.'s naturlieindkomster eller fra egen godsproduktion.

Fra hans regnskabsbog ved vi, at han havde oplagret byg på Jegindø i vinteren 1506²¹, men man har ikke bevis på, om N. C. havde godsjendom i Refs herred. Området var dog ikke

ukendt for N. C., idet lensmanden på Hindsels, Jep Juel, skyldte landsdommeren først 60 mark og siden 30 rinske gylden.²² Gælden steg yderligere, da han 1510 sendte sin datter, jomfru Karine, til N. C. efter 60 mark på dennes hovedgård Blæsbjerg ved Holstebro.²³

Mange jyske adelsmænd lånte penge eller pantsatte godsejendom til N. C., og i flere tilfælde var der virkelig tale om gældsætning. Eksempelvis solgte eller pantsatte nogle af børnene efter Erik Løvenbalk ud af arvegodset Aunsbjerg (Lysgård herred). I den anledning klagede den ene datter, Gertrud, skriftligt til Fru Margrethe Gyldenstjerne og bad fruén hjælpe sin broder Gert på andre tanker, da hun nødigt så gården på fremmede hænder. Gertrud klagede desuden over sin søster Karen og dennes mand Henning Kirt, som synes at have påvirket salget.²⁴ Henning Kirt og dennes forfædre ejede i generationer herregården Ullerup i Hillerslev herred. Henning og N. C. har åbenbart kendt hinanden, idet det senere viser sig, at Henning havde en gæld stående hos N. C.²⁵

Kong Hans døde d. 20. feb. 1513 i Ålborg. I forbindelse med tronoverdragelsen til Chr. d. 2. søgte rigsrådet at tvinge kongen til at fratage N. C. dennes embeder som rigsråd, landsdommer og lensmand. Den officielle begrundelse var, at den gejstlige og højadelige del af rigsrådet ikke kunne tolerere en person af uadelig byrd på landets højeste embeder.²⁶ Dermed søgte adelen at udelukke borgerligt fødte fra egen stand og samtidigt sikre egen magtposition overfor kronen. Desuden havde den kongetro N. C. næppe været populær i de tilfælde, hvor han som landsdommer havde fradømt adelen oprindeligt krongods tilbage til kongen. N. C. var selvsagt guld værd for Chr. d. 2., som lod hånt om rigsrådet og i foråret 1514 udnævnte ham til lensmand over 3 vestjyske herreder.²⁶

N. C.'s økonomiske evner og forretnings-

sans gjorde ham i stand til at opkøbe en mængde jordegods. Med sine likvide midler erhvervede han hovedgårdene Aunsbjerg, Blæsbjerg og Restrup (Rinds herred). Desuden har han haft mere end 200 bondegårde samt et stenhus i Viborg og en bygård i Ringkøbing.²⁸

N. C.'s hus i Viborg synes at være centrum for hans handelsaktivitet. Herfra deltog også N. C. i den voksende okse- og hestehandel med salg enten direkte til udlandet eller til danske og tyske købmænd.²⁹

Handelsrestriktioner

Den hastigt omsiggribende kvægekspport havde på det tidspunkt nået et omfang, som tilsyneladende truede med at dræne hele landsdele for dyr. Sådant kan situationen opfattes, idet kongen d. 2. aug. 1516 meddelte sin nyudnævnte lensmand på Ålborghus, N. C., at han var vidende om, at okser fra Vendsyssel og Thy blev opkøbt og uddrevet i så stort et omfang, at undersåtterne næppe havde okser til at spænde for ploven. Denne skadelige virksomhed ønskede kongen stoppet og befalede »sin elskelige N. C.« at forhindre okser drevet over andre veje end færgestederne Aalborgsund og Aggersund. Der skulle opkræves 8 skilling pr. okse til kronens told, og ville nogen drive okser over Harbøre eller andre færgesteder, skulle disse okser konfiskeres.³⁰

Kongens instruks til N. C. om at overvåge landet mellem Aalborg og Harbøre synes at være en uoverkommelig opgave, og det må have forudsat et vist lokalt kendskab til Thy og Hanherred.

Chr. d. 2.'s befaling faldt i tråd med kongens nyudstedte lovkompleks fra 1515-1516. Lovpakkens intention var at retningsbestemme handelen mod de større købstæder og handelsknudepunkter. Samtidig blev adelens handelsfrihed begrænset ved, at de ikke måtte

handle for udenlandske købmænds penge eller med deres varer.³¹

De følgende par år sad N. C. nidkært på Aalborghus og indkasserede i tusindvis af danske mark i skatter og afgifter. Det sidste, man hører til N. C., er et gælds-brev, som han udstedte fra sin sygeseng ved årsskiftet 1517/18.³²

Niels Clementsens død i 1518

Pludselig i begyndelsen af marts 1518 erfarer vi, at N. C. er død, og at Aalborgs tolder samt den nye lensmand har fået kongens ordre til at konfiskere N. C.'s godsejendom samt en større pengesum. N. C.'s enke, Anne Mikkelsdatter, får dog snart noget af det inddragne gods tilbage, men da ikke som ejendom, men som forlening på livstid.³³ Det er en gåde, hvorfor kongen inddrog godset, men det kan tænkes, at N. C. har opkøbt gods for kronens penge og siddet på det som kongens administrator. Det kan forklare grunden til enkens generhvervelse af godset på forleningsvilkår.

I april 1519 fik Anne og hendes 2 sønner endnu mere gods retur fra kongen og denne gang til evig eje.³⁴ Den ene søn, Jørgen Clementsen, ved man ikke meget om, udover at han var tilknyttet hoffet og havde gods i Himmerland. Den anden søn, Rasmus Clementsen, fik separat tilbagegivet faderens gods i Hardbosyssel, ligeledes til evig ejendom.³⁵ Rasmus havde åbenbart arvet sin fars evner, idet også han blev lensmand og nidkær skatteopkræver i Vestjylland.³⁶

Rasmus havde ligesom sin far tilknytning til Thy. Det blev blandt andet tydeliggjort igennem hans venskabelige forhold til provst Niels Bodilsen i Vestervig. Et anonymt brev fra 1523 beskriver, hvordan provsten og Rasmus i beruset fællesskab drog hærgende gennem Jylland og lemlæstede både folk og

kvæg.³⁷ Øl og vold var daglig kost i middelalderen.

Med sin godsarv efter faderen har Rasmus været en holden mand, og jyske godsejere med en svag økonomi gik heller ikke forgæves til Rasmus. Således pantsatte den nye lensmand på Ålborghus, Eiler Bryske, gods i Kallerup (Hundborg herred) til Rasmus 1528.³⁸ Også Mogens Bille trængte til hurtige penge og pantsatte noget jordegods i Tingstrup ved Thisted.³⁹ Længe efter N. C.'s død kommer en mængde ejendomsskøder og pantebreve frem i lyset, og i nogle af disse viser det sig, at N. C. havde stærkere forbindelser til Thy end først antaget.

Lensmand Eiler Bryske fik 1520 af kongens kancelli besked på, at alt det gods, som N. C. havde i værge (af kongen?), ikke måtte ligge personligt under Eiler, men under Ålborghus, ligesom de tilhørende bønder skulle svare landgilde til samme slot.⁴⁰ Hvor meget gods, N. C. havde haft som en slags kronlen, fremgår ikke.

N. C. havde, som det var skik blandt velhavende adel, doneret godsejendom til den katolske kirke. Viborg domkirke har for N. C. været et naturligt sted at oprette den legatpræstestilling (vikarie), som han knyttede til Skt. Nicolai alter i domkirkens nye kapel. Til livets opretholdelse for præsten havde N. C. tilskødet 10 bondegårde i Thy. Gårdenes beliggenhed er ukendt, men 1540 opstod der juridiske problemer, hvorunder præsten, Hr. Oluf Libbert, stævnedes Anne Mikkelsdatter og hendes arvinger.⁴¹ Sagens udfald er ukendt, men arvingerne har åbenbart haft svært ved at slippe de én gang afgivne besiddelser. De nævnte gårde i Thy synes ikke at være opkøbt eller pantet gods. Man må derfor anse det for at være N. C.'s personlige godsejendom, som han muligvis kan have arvet.

N. C.'s arvinger havde ligeledes svært ved at slippe rettighederne til Skelsgård i Hillerslev

herred, som Eiler Lykke ønskede at indløse pantet på. N. C.'s arvinger strittede imod, men måtte sluttelig afgive gården til gengæld for pantet på 100 mark.⁴²

Længe efter N. C.'s død fortsatte retssagerne vedrørende hans godsbesiddelser, og først i 1580 ser man den sidste sag afviklet i Århus.

I det foregående har vi iagttaget, hvordan den lavadelige N. C. kunne avancere fra skriver til rigsråd. Denne usædvanlige karriere afspejler klart kongemagtens politik i den politiske magtkamp i overgangen mellem senmiddelalder og renæssance. Som nidkær embedsmand agerede N. C. som kongens forlængede arm så langt som til det fjerntliggende Thy og Hanherred. Her foretog han sideløbende med sit kongelige embede også handelstransaktioner, som kan have strakt sig ud over den ade-

lige »gård og bords behov«. Mere end noget andet indikerer N. C.'s forskellige typer godsbesiddelser i Thy, at han havde stærke relationer hertil. I den forbindelse fristes man til at tro, at hans tilknytning til Thy også har været af familiær karakter.

N. C. kan som politisk fænomen opfattes som et stjernes kud. Han dukkede pludselig op på den historiske scene. Men han forsvandt lige så hurtigt igen uden at efterlade sig sikre oplysninger om fødested eller grav. Ikke desto mindre har man i Thy og Hanherred ikke været i tvivl om, hvem Niels Clementsen var.

Claus C. Madsen

Født 1952. Cand. phil. i historie. Ansat ved Aarhus Kommune.

Noter

- 1: Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie. bd. 7, 1989. s.11- 22.
- 2: Enemark, P:Vesteuropa, Lybæk og dansk handel i senmiddelalderen. Historisk Tidsskrift. 91, 1991, s. 361-401.
- 3: Den Danske Rigsglovgivning. 1397-1513. Kbh. 1989, s. 133, § 11.
- 4: Årsberetninger fra det Kgl. Geheimearchiv. Kbh. 1871, s. 71-73.
- 5: Missiver fra kongerne Chr. d. 1. og Hans' tid. 1912, bd. I, hft. 1, nr. 140. (Cit: Miss.).
- 6: Repertorium Diplomaticum...2. rk. 4. bd. nr. 6811. (Cit: Rep.).
- 7: Trap. Danmark, 5. udg. bd. 6, s. 597, 665, 617, 681, 701.
- 8: Danmarks Adels Aarbog. 1891, s. 129. (Cit: DAA).
- 9: Ibid. 1905, s. 299.
- 10: Thiset, A: Om Rigsraad Niels Clementssøn. Samlinger til Jydsk historie og topografi. 1895-96. 2. rk. 4. bd. s. 147. (Cit: Thiset).
- 11: DAA. 1910, s. 376, Rep. nr. 8766, 9175.
- 12: Thiset. s. 144.
- 13: Rep. nr. 8844.
- 14: Thiset. s. 199 ff.
- 15: Madsen, C.C: Niels Clementsen. Lensmand – handelsmand. Østjysk Hjemstavn. 2001, s. 105 ff.
- 16: Rep. nr: 9383.
- 17: DAA 1888, s. 58 ff. Thiset, s. 144.
- 18: Rep. nr: 10438. Miss. II, nr. 167.
- 19: Rep. nr: 10453.

- 20: Rep. nr: 10467.
- 21: Thiset, s. 227.
- 22: Rep. nr: 10216.
- 23: Rep. nr: 11464.
- 24: Miss. II, s. 420
- 25: DAA 1899, s. 234.
- 26: Allen, C.F: De Tre nordiske Rigers historie. 1865. bd. 1, s. 8.
- 27: Nye Samlinger til Danmarks historie. udg. Suhm. 1779, bd. 1, s. 60.
- 28: Eline Gøye's Jordebog. Udg: A. Thiset. 1892, s. 327-344.
- 29: Thiset, s. 232-233.
- 30: Nye Saml. s. 155-156.
- 31: Danmarks gamle Købstadslovgivning. Kbh. 1951, bd. 2, s. 315-16.
- 32: De Ældste Danske Arkivregistraturer. Kbh. 1870. bd. 5, I, s. 57.
- 33: Nye Saml. bd. 1, hft. 1, s. 278-281.
- 34: Nye Saml. s. 348.
- 35: Nye Saml. s. 353.
- 36: Nye Saml. s. 360.
- 37: Allen, C. F: Breve og Aktstykker... Kbh. 1854. s. 19.
- 38: Gøye's Jordebog. s.364.
- 39: Gøye's jordebog, s. 384.
- 40: Handlingar till Nordens Historia. L. Sjødin. 1967-79. bd. II, s. 261.
- 41: Det Kgl. Rettertings Domme bd. II. Udg: T. Dahlerup, s. 611.
- 42: Ibid. s. 142.

Da herremanden hjalp sin fæstebonde

af Herdis Fisker

I artiklen fortælles om en retssag i 1797, da en gammel fæstebonde i Hovsør kom i en alvorlig knibe i retsmaskineriet, men hvor herremanden på Kølbygaard gennem sin forvalter i høj grad medvirkede til, at sagen ikke fik så fatale konsekvenser, som der oprindeligt var udsigt til. Artiklen fortæller også om en by- og herredsfoged i Thisted, som forstod at tage menneskelige hensyn ved sine domsafsigelser.

I året 1797 kom den hidtil i alle henseender uberygtede og lovlydige fæstebonde Thomas Dahlsgaard i Hoxer (Hovsør) i en situation, han sikkert ville have forsvoret nogensinde skulle overgå ham. Den 73-årige Thomas Dahlsgaard, der var fæstebonde på en større gård (nu Hovsørvej 27) under stamhuset Kølbygaard Gods, blev ved retten i Thisted tiltalt i en straffesag, som kunne have fået vidtrækkende følger for ham – og alt sammen skyldtes det, at han havde ladet sit gode hjerte løbe af med sig og udvist sand næstekærlighed.

Baggrunden for straffesagen mod Thomas Dahlsgaard skal findes knap to år tidligere, da den tyverisigtede og varetægtsfængslede kun 14-årige Søren Christian Sørensen fra Tved sogn flygtede fra arresten i Thisted den 15. december 1795. By- og herredsfoged Otto Lemvigh lod allerede samme dag udsende en efterlysning, der gav følgende signalement af den undvegne arrestant:

»Hans Klædedragt ved Undvigelsen var 1 grov wadmels Trøie, et par do. Buxer, 1 par graae fødderløs Strømper, en graae hiembunden Hue paa Hovedet samt et par fladbundet Træskoe.«

Efterlysningen blev udsendt til samtlige sognefogeder i Hundborg og Hillerslev herreder.

Efterlysningen førte dog ikke til, at Søren Christian blev pågrebet, og den 14. juni 1796 slap by- og herredsfogedens tålmodighed op,

idet han afsagde en dom, der in absentia dømte Søren Christian til to måneders ophold i Viborg Tugthus. Når straffen ikke blev højere, skyldtes det flere omstændigheder. Dels havde Søren Christian tilstået tyverierne og tilbageleveret de stjålne genstande til deres ejermænd, og dels anføres det til drengens undskyldning, at han havde fået en slet opdragelse og havde været under en dårlig påvirkning af sin far, som på domstidspunktet også sad i Viborg Tugthus.

Der foreligger ingen nærmere oplysninger om Søren Christians færden i den første tid efter flugten fra arresten. Han kan dog næppe være søgt tilbage til hjemmet i Tved, hvor efterlysningen må antages at have været almindeligt kendt. Snarere har han strejft rundt i Thy og opretholdt livet ved tiggeri. Og en efterårsdag i 1796 bankede han på hos Thomas Dahlsgaard i Hovsør. Ifølge de senere vidneforklaringer af Thomas Dahlsgaards naboer og tjenestefolk var Søren Christian på dette tidspunkt *»nesten ganske nøgen og gik om og tiggede.«* Vidnerne forklarede ligeledes, at så vidt de vidste, var det af ren og skær medlidenhed, at den forhutlede dreng fik lov til at blive på gården.

Tugthuset i Viborg

Søren Christian har givetvis ikke haft kend-

skab til, at der ifølge den i mellemtiden afsagte dom ventede ham to måneder i Viborg Tugthus. Han har sikkert heller ikke været vidende om den efterlysning, der var udsendt. Havde det været tilfældet, havde han næppe været så uforsigtig at begive sig til hjemsoget Tved i påsken 1797. I Tved opsøgte han lægdsmand Niels Dige med anmodning om at få udstedt et pas eller følgeseddel, sikkert med det formål at få opholdet på fæstegården i Hovsør legaliseret. Niels Dige vidste naturligvis, at Søren Christian var efterlyst og rettede straks henvendelse til myndighederne, der lod drengen pågribe og føre til afsoning i Viborg Tugthus. Hermed var sagen afsluttet for Søren Christians vedkommende, men det var ingenlunde tilfældet for den gamle Thomas Dahlsgaard.

Straffesag mod Thomas Dahlsgaard

Amtmanden over Dueholm, Ørum og Vestervig amter, Niels Ferslew, handlede hurtigt, idet han ca. 14 dage efter Søren Christians pågribelse anmodede prokurator Nyeborg, Todbøl, om at være actor (anklager) i en straffesag mod Thomas Dahlsgaard for dels at have huset og skjult en eftersøgt forbryder, dels for

Allerede Danske Lov fra 1683 havde regler om, at tjenestefolk skulle udstyres med pas eller anden legitimation, hvis de flyttede bort fra hjemsoget. Passet skulle forevises for præsten i det nye sogn, så han kunne føre en form for til- og afgangliste, fra 1822 formaliseret i en særlig afdeling af kirkebogen. Fra 1832 blev passet afløst af standardiserede skudsmålssøger, som fortsat dannede grundlaget for præsternes indførelse af til- og afgang i kirkebøgerne.

at have taget en person i sin tjeneste, som ikke var udstyret med lovligt pas, og hvis ophold i Østerild sogn derfor heller ikke var blevet anmeldt over for den lokale lægdsmand. Begge forseelser var ganske alvorlige og kunne resultere i en streng straf.

Sagens alvorlige karakter understreges også af, at by- og herredsfoged Otto Lemvig allerede den 16. juni 1797 udfærdigede en stævning, hvorefter der rejstes tiltale mod Thomas Dahlsgaard for overtrædelse af bestemmelsen i Danske Lov 1-24-16, som fastsætter en alvorlig bødestraf for den, der huser og skjuler en person, som »er dømt til at miste sin fred.« Endvidere tiltaltes Thomas Dahlsgaard for overtrædelse af en forordning fra 1793, som gjorde det ulovligt at tage nogen i sin tjeneste, der ikke er udstyret med lovligt pas. Bødestrafen for den sidste forseelse var dog markant mindre end den meget strenge bestemmelse i Danske Lov, som fastsatte bøden til 16 lod sølv for den første nat, det dobbelte for den anden nat og så fremdeles. Søren Christians ophold på gården i Hovsør varede i knap syv måneder, altså omkring 200 nætter!

Af stævningen fremgår tillige, at Thomas Dahlsgaard skulle møde i retten i Thisted den 4. juli 1797. Som vidner var indkaldt sognefoged Peder Andersen Smed og lægdsmand Niels Dige, begge Tved, samt to naboer til gården i Hovsør og to af gårdens tjenestefolk.

Vidneafhøringer

Thomas Dahlsgaard kunne ikke selv være til stede i retten den dag, men repræsenteredes af sønnen Niels Christian Thomsen, der oplyste, at faderen på grund af skrøbelighed og næsten total blindhed var forhindret i at møde op.

De to vidner fra Tved, sognefogeden og lægdsmanden, kunne – ikke overraskende – intet oplyse af betydning for sagen, ud over at

Søren Christian fortsat stod opført i lægdsrullen for Tved sogn. De to naboer, Lars Thomsen og Christen Jensen, forklarede, at Søren Christian var ankommet til Thomas Dahlsgaards gård i en meget miserabel tilstand. De bekræftede, at han havde opholdt sig på gården i et stykke tid *»saavidt de veed af blot Medlidenhed og uden at være fæstet i deres virkelige Tieneste.«* Direkte adspurgt mente de dog nok, at drengen i et vist omfang havde hjulpet til på gården. Om han for dette arbejde – foruden føden – havde fået en egentlig løn, havde de intet kendskab til. Så var turen kommet til de to tjenestefolk på gården, Just Christensen og Anne Larsdatter. De kunne berette, at Søren Christian under sit ophold på gården havde hjulpet til med kreaturerne og andet forefaldende arbejde, for hvilket han fik føden og nogle gangklæder.

Efter at vidneafhøringerne var afsluttet, erklærede Niels Christian Thomsen, at faderen kunne erkende at have overtrådt forordningen fra 1793 *»ved at modtage Drengen Søren Christian Sørensen og lade ham nyde Ophold i sit Huus uden at være forsynet med befalet Følgeseddell eller Skudsmaal.«* Sønnen gjorde gældende, at en bod på 2 rigsdaler måtte være passende for denne forseelse. Han udtrykte samtidigt håbet om, at faderen så måtte *»blive forskaanet for videre Søgsmål, hvilket i hans høje Alderdom vilde være ham så meget mere haardt at udstaae, da han aldrig med sin Villie havde overtraadt nogen Kgl. Anordning.«*

Som nævnt var Thomas Dahlsgaard fæstebonde under Kølbygaard Gods, hvor herremanden på den tid var kammerherre Frederick Berregaard, hvis forvalter Christian Overgaard overværede retsmødet, som i øvrigt afsluttedes på den usædvanlige måde, at Overgaard henstillede til prokurator Nyeberg, at sagen blev frafaldet mod, at Overgaard, der også selv var uddannet som jurist, på sit herskabs vegne påtog sig den videre forfølgning

af sagen mod godsets fæstebonde. Anklageren erklærede sig indforstået med at forelægge dette forslag for amtmand Ferslew.

Anklagerens indlæg

Med en afskrift af retsprotokollen forelagde Nyeberg sagen for amtmand Niels Ferslew, som imidlertid kort og kontant ved en skrivelse af den 24. juli afviste forvalter Overgaards forslag. Havde Overgaard haft et reelt ønske om på sit herskabs vegne at forfølge fæstebondens forseelser, så havde der været rig lejlighed til dette i løbet af de ca. ni måneder, der nu var gået, siden drengen Søren Christian kom til Hovsør. Denne lejlighed havde Overgaard aldeles forsømt, så nu måtte sagen gå sin gang ved retten i Thisted.

Og det gjorde sagen så – endda overraskende hurtigt, idet by- og herredsfogeden allerede den 29. juli udfærdigede en stævning, der pålagde Thomas Dahlsgaard at møde i retten den 15. august for at påhøre anklagerens procedure i sagen. Om den gamle fæstebonde eller hans søn var til stede i retten den dag, fremgår ikke af retsprotokollen. Derimod foreligger hele prokurator Nyebergs indlæg, der fylder mere end tre tætskrevne sider.

Og Nyeberg lagde ikke fingrene imellem, men kørte hårdt frem med den strenge bestemmelse i Danske Lov 1-24-16, som efter Nyebergs opfattelse klart burde finde anvendelse, *»thi vidste han (Thomas Dahlsgaard) ikke Søren Christian Sørensen var fredløs samt ingen Rettighed havde til at være paa frie Foed eller opholde sig i Landet, så burde han vide det, da saadant til hver Mands Kundskab var bekiendtgjort, og den borgerlige Sikkerhed forbyder at antage en overvindelig Uvidenhed som Undskyldning for Lovens eller Øvrighedens Foranstaltningers Overtrædelse.«* Nyeberg afsluttede i øvrigt sin procedure med at udbede sig et salær på 10 rigsdaler samt 6 rigsdaler til

dækning af rejseudgifter m.v., alt naturligvis betalt af tiltalte Thomas Dahlsgaard.

Christian Overgaard tager til genmæle

Tilsyneladende var forvalter Overgaard ikke til stede i retten den 15. august, men han må hurtigt have modtaget en afskrift af anklagerens procedure, idet han allerede den 22. august indleverede et længere skriftligt indlæg til retten, og det fremgår klart af indlægget, at Overgaard da var bekendt med anklagerens procedure. I sit indlæg argumenterede Overgaard for, at kun forordningen fra 1793 kunne komme på tale, og at denne forseelse jo allerede var erkendt af tiltalte. Derimod ville det være helt ude af proportioner at dømme efter Danske Lov 1-24-16. Med »16 Lod Sølv for den første Nat en saadan huuses, for anden Nat dobbelt og saa fremdeles, hvilket for 7 Maaneder vilde opløbe til langt gyseligen Summa end Engellands nationale Gield, som i Danske Species Daler sammenlagt Kant mod Kant skal kunne omlægge og beringe Jordkuglen omtrent 1½ Gange rundt om.«

Der skal retfærdigvis her indskydes den bemærkning, at anklageren ikke havde procederet på en bøde af en så astronomisk størrelse. Overgaard satte i øvrigt fingeren på et ømt punkt, idet han gjorde opmærksom på, at efterlysningen af den undvegne Søren Christian nok var forkyndt for sognefogeden i Østerild sogn, hvorimod der ikke var fremlagt beviser for, at sognefogeden havde kundgjort efterlysningen for sognets beboere. Det kunne således ikke bebrejdes tiltalte, at han ikke havde kendt efterlysningen af Søren Christian. Overgaard mente heller ikke, at Søren Christian kunne betegnes som fredløs i Danske Lovs betydning af dette ord, og han sluttede i øvrigt sit indlæg med den pointe, at tiltalte burde pure frifindes, idet han kun havde for-

set sig mod forordningen fra 1793, og at denne forseelse ifølge forordningen skulle påtales af amtmanden og derfor slet ikke var et domstolsanliggende. På denne baggrund burde der ske frifindelse og tiltalte endda tilkendes sagsomkostninger med 4 rigsdaler.

Dommen

By- og herredsfoged Otto Lemvigh afsagde dom i sagen den 12. september 1797. Selve dommen fylder 2½ tætskrevne sider i retsprotokollen, og det er tydeligt, at Christian Overgaards forsvar har gjort indtryk på Lemvigh, som på flere punkter giver Overgaard medhold i dennes betragtninger. Danske Lovs 1-24-16 kan således ikke finde direkte anvendelse, idet den undvegne arrestant ikke kan betegnes som fredløs i lovens betydning. Dommeren er ligeledes enig med Overgaard i, at der ikke er ført bevis for, at efterlysningen af Søren Christian i december 1795 blev kundgjort i Østerild sogn på en sådan måde, at tiltalte burde have vidst, at han husede en eftersøgt person.

Efter en længere argumentation når Lemvigh frem til den konklusion, at sagen i sin helhed kan afgøres med en bøde, der fastsættes til 4 rigsdaler. At der er taget hensyn til sagens formildende omstændigheder fremgår også af følgende passus: » ...når det tages i betragtning, at han er en simpel og af Alderdom i høj Grad svækket Almuens Mand, som maaske uden at kiende de Borgerlige Love fulgte Naturens Stemme og Religionens Bud at gjøre vel mod den Nødlidende uden Hensyn til enten han ere ond eller god, og naar det tillige erindres at han under Sagen godvillig har tilbudet den Mulct, hvori han troede at være forfalden, saa fordrer Billighed at skaanes for Sagens Omkostninger,« som herefter skal betales af den offentlige kasse. Om prokurator Nyeborg fik godkendt sit samlede krav på 16 rigsdaler i sagsomkostnin-

ger, melder retsprotokollen ikke noget om. Når Thomas Dahlsgaard slap så relativt billig fra en sag, som kunne have ruineret ham helt og aldeles, så var forvalter Christian Overgaard's energiske forsvar givetvis ikke uden betydning. Det har nok heller ikke været uden betydning, at netop by- og herredsfoged Lemvigh gjorde sig kendt som en retskaffen og retfærdig dommer. Lemvigh sluttede sin embedskarriere som landvæsenskommissær, men allerede inden virkede han for bøndernes interesser ved bl. a. udstykningen af Torp v. Ræhr. Iflg. »Danmarks Kirker« XII. 217-29, 1060, skal der på Ræhr kirkegård findes resterne af en granitsten, som taknemmelige bønder omkring 1800 rejste for den »retskafne og ærlige Bondeven.«

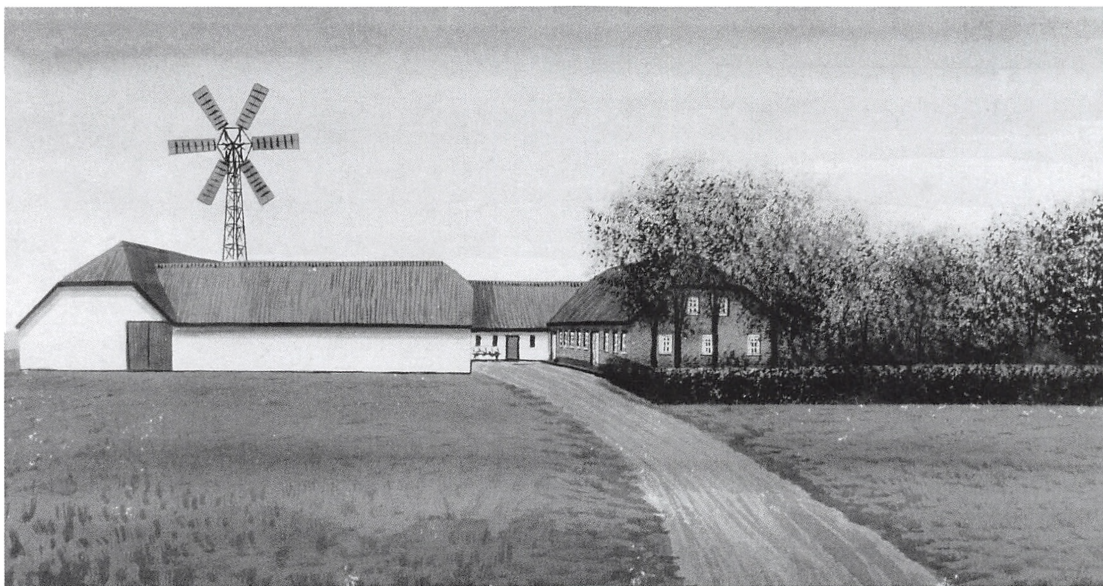
Hvad der videre hændte

Fæstebonden Thomas Dahlsgaard døde i 1799 som 75-årig. Enken, Anne Christensdatter, fortsatte fæstet indtil 1801, da hun erhvervede gården til selveje for en købesum på

1300 Rd. Sønnen Niels Christian overtog gården i 1811.

Den nu 16-årige Søren Christian Sørensen blev løsladt fra Viborg Tugthus den 2. august 1797 og blev ved løsladelsen udstyret med et pas, så han ikke igen skulle bringe sig selv og en kommende husbond i vanskeligheder. Der foreligger ikke oplysninger om, hvad Søren Christian har foretaget sig i de første år efter løsladelsen. Men kirkebogen for Østerild sogn giver i 1802 den interessante oplysning, at der 31. januar lyses til ægteskab for Søren Christian og Anne Larsdatter, »*begge tienende hos Thomas Dahlsgaards Enke i Hoxer.*« Noget kunne tyde på, at det ulovlige ophold på gården fra nov. 1796 til maj 1797 har været med til at spore Søren Christian ind på en mere stabil og lovlidig tilværelse. Måske er han endda kommet til at opleve fæstegården i Hovsør som sit andet (og sikkert bedre) hjem.

Kammerherre Frederick Berregaard fik i 1797 bevilling til ophævelse af stamhuset Kølbygaard Gods, og i 1804 afhændede han både Kølbygaard og Vesløsgaard, som også hørte

Den tidligere fæstegård i Hovsør tegnet omkring 1900. Ukendt kunstner.

under stamhuset. Køberen af Vesløsgaard var den tidligere forvalter på godset, Christian Overgaard.

Retssagen i 1797 var i øvrigt ikke første gang, Berregaard viste bevågenhed over for Thomas Dahlsgaard. Af kirkebogen for Østerild fremgår således, at Berregaard, da Thomas Dahlsgaard i 1776 indgik ægteskab med Anne Christensdatter, »*beærede Brudehuset med sin Nærværelse og førte Brudgommen, som i 31 Aar havde tient på Vesløsgaard.*«

I 1799, to år efter retssagen mod Thomas Dahlsgaard, var forvalter Christian Overgaard igen forsvarer for en fæstebonde ved by- og

herredsretten i Thisted. Den tiltalte var denne gang Overgaards egen bror, som var fæstebonde under Ullerupgaard, hvis ejer, Nikolaj Toft, udpegede Christian Overgaard som forsvarer under sagen. Om denne sag og dens tragiske følger for den tiltalte og senere domfældte fæstebonde kan læses i Svend Sørensens artikel i Historisk Årbog for 2000, side 111.

Herdis Fisker

Født 1933. Pensioneret ekspeditionssekretær i Alm. Brand.

Kilder

Hillerslev og Hundborg herreders justitsprotokol 1797 med fremlagte dokumenter.

Hillerslev og Hundborg herreders domprotokol 1797.

Arkiv Viborg Tugthus B. 204.

Folketælling Tved sogn 1787.

Kirkebogen for Østerild sogn 1776, 1799 og 1802.

Befolkningsforhold i Thy

– under Kejserkrigen 1627-29

af Flemming Nielsen

Krige og de begivenheder, de medfører, kan somme tider afsætte kildemateriale, der kan gøre det muligt at kortlægge det civile samfund, som en fjern eftertid ellers kan have svært ved at finde kilder til. Denne artikel viser et eksempel på det: Kejserkrigen 1627-1629 har efterladt spor til Thys befolkningshistorie.

En besættelse af et land i krig er altid en alvorlig og ulykkelig sag. Som regel har det medført utallige lidelser for den befolkning, der har været udsat for en fremmed magts overgreb. For senere tiders historikere danner krige og deres følger imidlertid kildemateriale, der rummer historier, vi ellers ikke kunne fortælle. Mange af disse historier rummer elementer af spænding, heroisme, forræderi og dramatik, der kan gøre historiefortælling til en farverig disciplin.

Men i enkelte tilfælde dukker materiale op som følge af besættelser, som ikke kun fortæller om dramatiske begivenheder og ulykker. Vi kan af og til være så heldige, at der findes kildemateriale, som kan fortælle om almindelige menneskers grundlæggende levevilkår i perioder, hvor der ellers ikke er meget kildemateriale om bønder og husmænd og deres familier i dele af landet, der ellers var afsides liggende, og som statsmagten derfor ikke nødvendigvis har ligget inde med meget skriftligt materiale om. Dette handler om, hvad en besættelsesmagt har efterladt sig af arkivmateriale om Thy, og hvad det kildemateriale kan sige om befolkningsforholdene, da det blev til i 1627-1629.

Krigen og besættelsen

En dag i oktober 1627 rykkede en større hær-

styrke over tungen ved Agger for at besætte Thy og Vendsyssel. Det var kejserlige, tyske tropper under kommando af hertug Franz Albrecht af Sachsen-Lauenburg. Han var oberst over to rytterregimenter og et fodfolksregiment, som indgik i en hær, samlet af den berømte og berygtede feltmarskal Albrecht von Wallenstein. Forud var gået en kaotisk periode, der fulgte i kølvandet på Christian IVs og hans troppers nederlag ved Lutter am Barenberg i 1626 (til en anden berømt feltherre, Johan van Tilly). Efter den danske konges nederlag rykkede de kejserlige tropper nordpå for at forfølge sejren og den flygtende fjende. I løbet af et års tid havde de nedkæmpet enhver modstand og besatte Holsten, Slesvig og Jylland.

Der kan skrives meget om de dramatiske hændelser i den del Kejserkrigen, som vi kalder den, der ramte Jylland, herunder Thy og Vendsyssel. Christian IVs indblanding i 30-årskrigen skulle blive til stor ulykke for Danmark og dannede indledningen til en lang nedgangsperiode for landet.

Men i denne sammenhæng skal blot anføres nogle få forhold: Det var meningen i foråret og sommeren 1627, at den danske konges tropper under kronprinsen, den udvalgte prins Christian, skulle forsøge at etablere et forsvar, så man i hvert fald kunne

holde landet nord for Limfjorden, men kvaliteten af tropperne kunne slet ikke leve op til forventningerne. Kongens lejetropper plyndrede, røvede, brændte, voldtog og myrdede under deres tilbagetog op gennem landet, og kronprinsen, der skulle organisere forsvaret af Thy og Vendsyssel væltede eller faldt af en vogn i nærheden af Thisted, hvorefter han over Torup Strand sejlede bort til Bohuslen i stor hast. Det er uvist, hvordan kronprinsen kom til skade, men i en artikel i Jyske Samlinger antyder C. Klitgaard, at han kunne have været beruset (Klitgaard, C.: Noget om Kejserkrigen, Jyske Samlinger 1908).

Den manglende disciplin hos tropperne medførte, at der stort set ikke blev gjort modstand under tilbagetog, og landbefolkningen i Jylland kunne næsten hilse de kejserlige tropper velkommen, da de opførte sig noget bedre end de kongelige. Det gav sig bl.a. udslag i Vendsyssel, hvor befolkningen i form af Kær herreds bondeopbud direkte forhindrede den danske konges styrker i at komme over Limfjorden ved Aalborg, således at de blev fanget syd for fjorden og efter en kort kamp ved Rørdal, lige øst for Aalborg, måtte overgive sig.

Forventningen i Vendsyssel var, at de kejserlige tropper ville være mere disciplinerede end de kongelige. I Thy var man måske mere desillusionerede. Hvis det var tilfældet, fik begge parter for så vidt ret: I Vendsyssel indkvarteredes i første omgang et rytterregiment og et fodfolksregiment, som efter tidens forhold opførte sig rimeligt. Men i Thy måtte befolkningen underholde et relativt nyhvervet rytterregiment, der fortrinsvis bestod af franske eller vallonske ryttere under oberstløjtnant Jean de Bousmard, og disse ryttere opførte sig mere tøjlesløst.

Det må derfor have været en stor lettelse, da de efter noget tid blev beordret til at drage til Holsten for at deltage i belejringen af den

danske konges fæstninger ved Elben, Krempe og Glückstadt. I deres sted kom dele af de to regimenter, der ellers var indkvarteret i Vendsyssel, og de var som nævnt knap så røveriske og rå, selvom alting tyder på, at det var slemt nok alligevel.

Man kan læse meget mere om dette i forskellige artikler og bøger. Her vil jeg særlig fremhæve den biografi, som den tyske historiker Julius Krebs skrev om Melchior von Hatzfeldt: »Aus dem Leben des kaiserlichen Feldmarschalls Grafen Melchior von Hatzfeldt«, udgivet i 1910. Melchior von Hatzfeldt var næstkommanderende (oberstløjtnant og stabschef) over de tre regimenter, som Hertug Franz Albrecht af Sachsen-Lauenburg var oberst over. Da Franz Albrecht det meste af besættelsen befandt sig andre steder i Nord-europa, var det i praksis von Hatzfeldt, der førte kommandoen under hele besættelsesperioden. Han var tilsyneladende en dygtig administrator, og han har efterladt sig et fint arkiv, som særligt vedrørende besættelsen af Nordjylland indeholder interessante oplysninger. Arkivet befinder sig i familien von Hatzfeldts besiddelse, men de dele, der omhandler den periode, Nordjylland var besat, er mikrofotograferet, og det er mikrofilmene, der er brugt i det efterfølgende.¹

På forbilledlig vis har Julius Krebs i biografien udnyttet det omfangsrige arkivmateriale. Men da hans ærinde naturligvis var bredere end blot den korte periode i von Hatzfeldts liv, som gik med at være i Nordjylland, nemlig de omkring 19 måneder, som besættelsen varede, er der dele af kildematerialet, som han kun har udnyttet forholdsvis sparsomt. Alligevel fylder den del af biografien, der omhandler perioden 1627-1629, hvor Nordjylland var besat, ganske meget. Et fyldigt referat heraf er udarbejdet af både Carl Klitgaard i Vendsysselske Årbøger 1942 og af Villads Christensen i Samlinger til Jysk Historie og

Melchior von Hatzfeldt var i 1627-29 oberstløjtnant og regimentschef for det ene af de rytterregimenter, der sammen med et fodfolksregiment besatte Thy og Vendsyssel. I praksis var han, som stabschef for hele hærstyrken, øverstkommanderende, fordi hans foresatte oberst, hertug Franz Albrecht af Sachsen-Lauenburg, det meste af perioden var fraværende.

Portrættet her er gengivet efter et stik, der er trykt i biografien om von Hatzfeldt.

Topografi 1914-16, og der henvises derfor til disse for en uddybende beretning.

En del af det materiale, som Krebs lod ligge, udgjordes af nogle af de akter og bilag, som havde at gøre med den administration af Vendsyssel, Han herrederne og Thy, som besættelsestropperne var nødt til at iværksætte. Meningen med at tropperne skulle besætte landsdelen var, ud over det rent militære formål, nemlig, at de dyre lejetropper skulle forsværes af de landsdele, de havde fået tildelt som kvarterområder. Under normale forhold

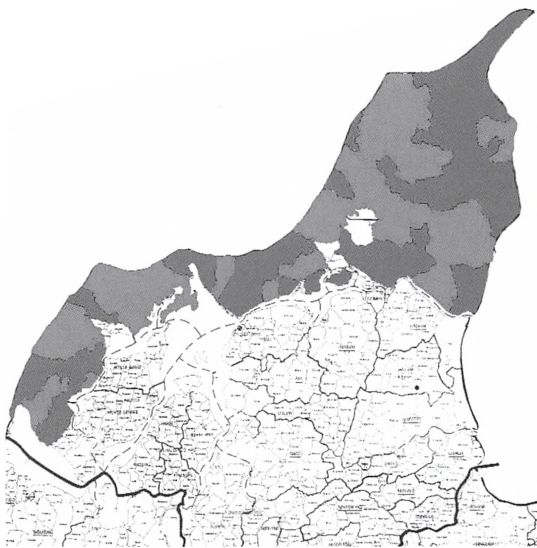
under 30-årskrigen blev en by sat til at underholde et regiment ryttere eller soldater med alt, hvad det indebar af løn i penge, som byens borgere så skulle skaffe, og i form af foder og forplejning til soldater og heste. Men der var ingen byer i Nordjylland nord for Limfjorden, der var store nok. Thisted var en lille handelsby, som Melchior von Hatzfeldt fik udlagt som en del af sit indtægtsgrundlag, men som slet ikke kunne underholde en stor mængde soldater. Det samme gjaldt Hjørring i Vendsyssel, som blev udlagt som en del af et enkelt kompagni rytteres livsgrundlag, Sæby, der blev udlagt som en del af oberstløjtnant Johan van Montoyas område (Montoya kommanderede fodfolksregimentet og residerede på Sæbygaard), og Skagen, der førte en lidt omtumlet tilværelse, men som ingen rigtig syntes, det var værd at have. Den eneste by i området, der kunne underholde et regiment, var Aalborg, som oberst Pietro Ferrari og hans folk besatte under det meste af besættelsen.

Når der ikke var en by til at udgøre det administrative centrum for troppernes forplejning, måtte man altså finde ud af en måde at kortlægge sit landområde på, så man kunne udnytte de landbrugsmæssige ressourcer, der var til stede, på den mest givtige måde. Derfor var et stort detailkendskab til området og dets befolkning nødvendigt. De enkelte adelige godsejere og deres fuldmægtige på godserne havde naturligvis et sådant kendskab til deres eget gods, men de fleste godsejere var flygtet, så de fremmede tropper måtte gøre sig landet nyttigt ud fra det kendskab, de med hjælp af lokalbefolkningen kunne skabe. Meget af den information, som tropperne indhentede, er bevaret i Melchior von Hatzfeldts efterladte papirer, hvor vi kan finde oplysningerne i dag.

Kildematerialet

En meget stor del af de papirer, som Melchior

von Hatzfeldt har efterladt sig fra perioden i Nordjylland, udgøres af brevvekslinger med hans underordnede og overordnede, og mange af dem handler naturligvis mest om militære forhold og forhold omkring regimenternes bevægning og vedligehold. Men der er mange breve, der omhandler besættelsesmagtens forhold til civilbefolkningen og fortæller om, hvordan udplyndringen af området foregik. Der er så meget at uddrage af det materiale, at det vil føre alt for vidt at tage det hele med her, og desuden (desværre for Thy) omhandler det fortrinsvis forholdene i Vendsyssel, som von Hatzfeldt og hans oberst, Franz Albrecht, opholdt sig mest i. Der er i alt omkring 650 dokumenter af varierende længde, der stammer

Kort der viser fordelingen af ryttersoldater og fodfolk. De mørkegrå områder er ryttersoldater, mens de lysegrå områder omfatter fodfolkene. Det fremgår, at styrkerne er forholdsvis jævnt fordelt, men der er en overvægt af fodfolk ved de nordlige og østlige kyster af Vendsyssel, hvilket afspejler, at det var de steder, man mest frygtede landgangsforsøg fra dansk side. Fodsoldater er bedre til at forsvare fra faste punkter end ryttere, der mere er et offensivt våben.

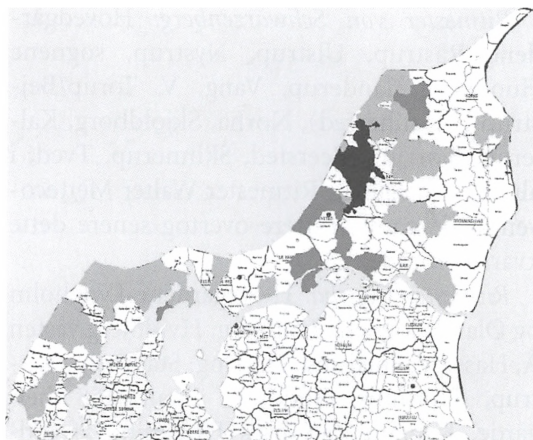
fra de omkring 19 måneder, hvor de kejserlige tropper var i Nordjylland.

Det er i denne sammenhæng valgt at koncentrere opmærksomheden om selve fordelingen af tropper i Thy, ændringer i den undervejs og så en analyse af de tal og oplysninger, som kan fortælle om befolkningens antal i de besatte sogne. Igen, fordi den øverstkommanderende var Melchior von Hatzfeldt, som mest opholdt sig på herregården Odden ved Hirtshals, sjældnere på Hammelmose ved kanten af Store Vildmose, og dermed var nærmest på forholdene i Vendsyssel, er der mest præcise oplysninger om det område.

Men der foreligger indberetninger fra de tre kompagnichefer i det rytterregiment, som Melchior von Hatzfeldt selv var oberstløjtnant for, og som var indkvarteret i Thy. Vi mangler desværre indberetninger for fodfolkskompagnierne, idet de jo skulle indberette til deres regimentschef, der var Johan van Montoya på Sæbygård. Hans arkiv er så vidt vides ikke bevaret.

De bevarede indberetninger, der gengives i afskrift nedenfor, er resultat af en ordre, der udgik fra centralt hold om, at der skulle foretages en optælling i alle indkvarteringsområder i Jylland over, hvad de indeholdt. Det er muligt, at man kan finde eksempler på andre arkiver, hvor der er bevaret tilsvarende materiale, men det er i hvert fald så ikke kendt. Optællingerne er indberettet til hver regimentschef, som formentlig derefter ud fra dem har indberettet til den øverstkommanderende i Jylland, general Torquato Conti, der residerede i Haderslev, så hvis man skal søge tilsvarende materiale andre steder, skal man lede efter hver enkelt regimentschefs efterladte papirer. – I vort tilfælde er det jo altså så heldigt, at Melchior von Hatzfeldts papirer er bevarede og kan anvendes.

Indberetningerne til von Hatzfeldt indeholder styrketal for det enkelte kompagni

Kort over de områder af Vendsyssel og Thy, som Melchior von Hatzfeldts arkiv indeholder befolkningsoplysninger fra. De mørkegrå områder er sogne, hvorfra der findes komplette og detaljerede oplysninger. Det sorte område er sogne, hvorfra der findes sognevist optalte samleoplysninger. De lysegrå områder er dér, hvor der kun findes kvartersvise indberetninger. Som det ses, gælder det hele Thy. Til gengæld omfatter de kvartersvise sammentællinger lidt mere end halvdelen af alle sogne i Thy (uden Thyholm).

(antal ryttere, heste, rideknægte, soldaterkoner og børn samt de skøger, der fulgte det enkelte kompagni). Desuden findes der en opgørelse for, hvor mange bønder, bønderkoner, børn og tjenestefolk, hvert kompagnis kvarter rummede, ligesom der også er sammentællinger af, hvor mange heste, køer, får, gæs, høns, svin, sået og usået, tærsket og utærsket korn, der fandtes i kvarterområdet.

Tallene dækker som nævnt over alle de sogne, der indgik i kvarterområdet for hvert kompagni, og derfor er det kun muligt at beregne et gennemsnitstal for mennesker, dyr og korn for sognene. Ikke desto mindre kan man ved sammenligning med de samme sognes befolkningstal fra senere tider nok tillade sig at slutte om anslåede befolkningstal i de områder af Thy, det handler om.

Som supplement, og dermed med til at sikre et ret komplet befolkningstal, kan angives byen Thistedes befolkning, der i december 1628 ifølge et håndskrift, der omtales af lokalhistorikeren C. Klitgaard i Jyske Samlinger 3. rk. VI pp 89-94 da udgjorde 1276 indbyggere, optalt af kejserlige kommissærer.

De tre ritmestre, der har givet oplysninger til oberstløjtnanten er Mathias Taich (eller Taig – navnet staves lidt forskelligt i materialet), Walter Mettecoven og Herman von Hatzfeldt. Den sidste var en yngre bror til Melchior. Ritmestrene Taig og von Hatzfeldt har afgivet forholdsvis let forståelige oplysninger, og listen over de sogne, deres kvarterer bestod af, svarer fint til genkendelige sogne i Thy. Mettecoven er noget usikker, idet hans angivelse af sine sogne omfatter et, der må ligge på Mors eller i Han herred, ligesom der er et enkelt, der er helt uforståeligt. Sammenholdt hermed, at tallene for hans kvarterområde er noget mindre end for de to andre kompagnichefer, tyder det på, at han ikke er alt for grundig, hvad end grunden til det kan have været. Måske har han ikke haft lyst til at blive kigget alt for grundigt i kortene.

Kvartererne

Thy blev som sagt udlagt til kvarterområde, først for det ene af de to rytterregimenter, som skulle forsynes nordenfjords. Eneste undtagelse var Thyholm, som af en eller anden grund blev afsat til det regiment, der lå syd for fjorden i Hardsyssel. Rytterregimentet, som var under kommando af oberstløjtnant Jean de Bousmard, bestod som før nævnt mest af franske ryttere, hvilket også fremgår af de kompagniruller, der findes i Hatzfeldts papirer. Egentlig bestod regimentet af syv kompagnier, hvoraf tilsyneladende kun de seks har været i Thy. Det var således ikke et komplet rytterregiment, der som regel havde

ti kompagnier. Regimentet kaldes konsekvent af både von Hatzfeldt og Franz Albrecht af Sachsen-Lauenburg for »de nye ryttere« for at adskille dem fra »de gamle ryttere«, som Melchior von Hatzfeldts eget regiment kaldtes. De gamle ryttere var hvervede i 1625 og havde gjort tjeneste gennem flere år, mens de nye var nyhvervede tropper og dermed også mindre prøvede og frem for alt mindre disciplinerede end de andre. Alle soldaterne var lejesoldater, som derfor også var optaget af at samle så meget bytte sammen, som de kunne – det var deres levevej.

I første omgang skulle de franske ryttere altså indkvarteres i Thy. Hvordan de kejserlige tropper har fået underretning om de lokale forhold, ved vi ikke præcist, men i hvert fald blev de fordelt temmelig ligeligt over landsdelen på basis af antallet af helgårde i de enkelte sogne. Overordnet set fik hver kompagnichef (ritmester for rytterne, kaptajn for fodfolkene) et antal sogne, som indeholdt et antal helgårde, der nogenlunde svarede til det område, der skulle til for at holde soldaterne med tilhørende mennesker og dyr i live, og som også kunne give et overskud, der måske kunne gøre især officererne velhavende.

Oprindelig lå som sagt det ene af rytterregimenterne i Thy. Deres kvarterer var fordelt således: *Oberst Bousmard*: Hovedgårdene Ørum og Federspiel/Faddersbøl, sognene Ørum, Villerslev, Sønderhå, Visby, Heltborg, Agger, Helligsø, Ydby, Hurup, i alt 214½ helgårde. Kaptajn Peter Stroh af fodfolksregimentet overtog senere dette kvarterområde.

Overvagtimester (major) Baron Sirot: Hovedgårdene Kjølbjerg og Torup (senere Ullerupgård), sognene Sennels, Hundstrup, Østerild, Hjardemål, Hansted, Vigsø, Rær, Fårtoft (= Thisted landsogn), i alt 164½ helgårde. Dette kvarterområde overtog Ritmester Mathias Taich af de gamle ryttere senere sammen med Øsløs og Vesløs i Hanherred.

Ritmester von Schwarzenberg: Hovedgårdene Råstrup, Ulstrup, Nystrup, sognene Hundborg, Janderup, Vang, V. Torup/Bejstrup (i Hanherred), Nørhå, Skjoldborg, Kallerup, Sjørring, Beersted, Skinnerup, Tved, i alt 229½ helgårde. Ritmester Walter Mettecoven af de gamle ryttere overtog senere dette kvarterområde.

Ritmester Courba: Herregårdene Lyngholm og Øland, sognene Lodbjerg, Hvidbjerg vesten Å, Hassing, Snedsted, Harring, Stagstrup, Gettrup, Hørdum, Boddum, i alt 158 helgårde. Kaptajn Zacharias Fingerling af fodfolksregimentet overtog senere dette kvarterområde.

Ritmester Roc: Hovedgårdene Vestervig, Tandrup, Irup, sognene Vestervig, Villerslev, Bedsted, Skyum, Nors, i alt 248 helgårde. Ritmester Herman von Hatzfeldt af de gamle ryttere overtog senere dette kvarterområde.

Ritmester Belge: Hovedgården Ullerupgård, sognene Kåstrup, Vester Vandet, Øster Vandet, Tilsted, Grurup, Hørsted, i alt 78 gårde. Kaptajn Martin Dietzmann, chef for et fodfolkskompagni under det Scherffenbergske regiment, der ellers var indkvarteret længere syd-på i Jylland, overtog senere dette kvarterområde.²

Kvarterområdet i hele Thy omfatter 14 adelsgårde, 49 kirkesogne med 1092 helgårde.

Det er formentlig ret karakteristisk, at jo nærmere kvarterområdet var på Melchior von Hatzfeldts eget område i Vendsyssel, jo mere præcise er opgivelserne. Der er lidt rod med nogle sogne, f.eks. er nogle tilsyneladende på Mors, ligesom navnene i en del tilfælde er svært gennemskuelige i den tyske udformning, de har fået, og i enkelte tilfælde findes sognene slet ikke. Det er ikke nemt nu at gennemskue, hvad baggrunden er. Men hovedsagen er, at det kan lade sig gøre at sammenholde kvarterlisterne med tal for hver officers samlede kvarterområde, og at vi derfor kan

uddrage et gennemsnitstal for befolkningen i de berørte sogne. På grundlag heraf kan man så beregne et anslået folketal for hele Thy i 1628.

Listerne

Herunder er gengivet en så vidt muligt kilde-tro afskrift af de tre indberetninger, der er bevaret for Thy. Originalen er gengivet i kursiv, mens en dansk oversættelse følger i parentes for hver linie:

Verzeichniss was sich in allen Quartiren des Ritmeister Mettecovens noch befinden Thuet wie folgett: (fortegnelse over hvad der i alt befinder sig i ritmester Mettecovens kvarterer)

<i>Mann</i> (ryttere)	100
<i>Jungen</i> (rideknægte)	69
<i>Weiber</i> (koner)	7
<i>Kinder</i> (børn)	8
<i>Thuet Persohnen</i> (personer ialt)	184

<i>Reittpferden</i> (rideheste)	184
<i>Pagachpferde</i> (bagageheste)	80
<i>Wagenpferde</i> (køreheste)	30
<i>Thuet Pferde</i> (heste ialt)	210

<i>Seindt Bauren</i> (findes af bønder)	230
<i>Weiber</i> (bønderkoner)	228
<i>Kinder</i> (børn)	806
<i>Knechtt</i> (tjenestekarle)	95
<i>Mägde</i> (tjenestepiger)	67
<i>Thuet Persohnen</i> (personer i alt)	1476

<i>In allen Winter Rocken</i>	
<i>ausgeseet, Thonnen</i>	101 th
(I alt sået vinterrug, tønder)	
<i>Rocken in den</i>	
<i>Scheuren noch im Vorrath</i>	379 th
(rug i forråd i laderne)	
<i>Gersten</i> (byg)	971 th
<i>Haber</i> (havre)	731 th
<i>Thuet</i> (i alt)	2081 th

<i>Folget das Viehe</i> (herefter kvæget)	
<i>Rosse</i> (heste/hingste)	72
<i>Stuhten</i> (hopper)	551
<i>Ochsen</i> (okser/stude)	13
<i>Kühe</i> (køer)	407
<i>Schwein</i> (svin)	262
<i>Schaff</i> (får)	374
<i>Thuet zuesammen</i> (tilsammen)	1689

Herren Rittmeister Hatzfeldes Compagnia ist ahn Officieren und reutteren starck wie folget (Hr Ritmester Hatzfeldts Kompagnis styrke består af officerer og ryttere som følger)

<i>Man</i> (ryttere)	26
<i>Jungen</i> (rideknægte)	28
<i>Kutscher</i> (kuske)	10
<i>Weiber</i> (koner)	12
<i>Kinder</i> (børn)	10
<i>Thuet</i> (i alt)	146

<i>Reittpferd under der</i>	
<i>Compagnia</i> (rideheste)	95
<i>Baggagipfert</i> (bagageheste)	37
<i>Wagenpfert</i> (køreheste)	26
<i>Thuet</i> (i alt)	148 Pferdt

<i>In meinen Quartiren befinden sich</i>	
(i mine kvarterer findes)	
<i>Bauren</i> (bønder)	479
<i>Weiber</i> (kvinder/koner)	455
<i>Kinder</i> (børn)	1361
<i>Knecht</i> (tjenestekarle)	117
<i>Megt</i> (tjenestepiger)	121
<i>Thut in alles</i> (ialt)	2533 person

<i>In allen ahn winterrocken</i>	
<i>ausgeseet</i>	183 ¹ / ₂
	thon 2 schip
(I alt udsået vinterrug	
183 ¹ / ₂ tønder, 2 skæpper)	
<i>Ist nach allerhand</i>	
<i>getreid in vorrath</i>	2235 thon
(findes af alle slags korn i forråd)	

Rocken (rug)	256 ¹ / ₂
Gersten (byg)	1125 ¹ / ₂
Haber (havre)	853 ¹ / ₂

<i>Volget das Vieh</i> (herefter følger kvæget)	
<i>Pferdt und Stutte</i>	1458
(hingste og hopper)	
<i>Ochsen</i> (stude/tyre)	84
<i>Rinder</i> (kvier?)	275
<i>Kuhe</i> (køer)	423
<i>Schwein</i> (svin)	545
<i>Schaff</i> (får)	1158
<i>Gense</i> (gæs)	101
<i>Hüener</i> (høns)	394

Verzeichnis wie starck herrn Ritmeister Taichs Underhabende Comp. An officirern, Reuttern, servici:Pagaschi undt Wagen Pferdten, samt Jungen undt Weibern ist, auch wass er in allen sein quartiren hat, uffs richtiges zusam gezogen
(Fortegnelse over Ritmester Taichs kompagnis officerer, ryttere, rideheste, bagage- og køreheste, samt rideknægte og kvinder, også hvad han har i sine kvarterer, lagt rigtigt sammen)

Da Herr Rittmeister Taigs Compagnia lossirdt befindet sich in allen sein habend Quartier wie folgt

(Hvor hr ritmester Taigs Kompagni logerer befinder sig i alle hans kvarterer som følger)	
<i>Bauren</i> (bønder)	487
<i>Weiber</i> (kvinder/koner)	523
<i>Kinder</i> (børn)	1484
<i>Knechte</i> (tjenestekarle)	100
<i>Mägder</i> (tjenestepiger)	79
<i>Thuert zusam</i> (i alt)	2673

<i>In allen am Winterrocken</i>	
<i>ausgeseet</i> (tønder)	192 <i>th</i>
(I alt udsået vinterrug)	
<i>Ist nach allerhand</i>	
<i>Getreid in der Scheuren</i>	1674 ¹ / ₂ <i>t</i>
(findes af alle slags korn i laderne)	

<i>Volgett das Vieh</i> (herefter følger kvæget)	
<i>Ross</i> (Hingste)	0
<i>Studten</i> (hopper)	922
<i>Oxen</i> (tyre/stude)	14
<i>Khüe und Jungvieh</i>	
(køer og kvier)	977
<i>Schwein</i> (svin)	258
<i>Schaffe</i> (får)	677
<i>Gense</i> (gæs)	240
<i>Hühner</i> (høns)	183

Nach angebung der Bauren bekenne Ich (efter bøndernes angivelse bekender jeg)
Jan Nielaus pastor Mppa (Jens Nielsen, præst, med egen hånd)

Volgt wie starck obgedachtes Ritmeister Taigs unterhabende Compagnia sambt officirern, reuttern, paggagi undt Wagen rossen sambt Jungen undt Weibern in allem ist wie volgt:

(Herefter følger hvor stærkt ovennævnte ritmester Taigs underlagte kompagni er i alt med officerer, ryttere, bagage og køreheste samt rideknægte og kvinder)

<i>An Menschafft</i> (mandskab)	120
<i>Jungen</i> (rideknægte)	60
<i>Weiber</i> (kvinder/koner)	6
<i>Concubinen so mit</i>	
<i>inns Land kommen</i>	4
(Prostituerede, som er kommet med os til landet)	
<i>Summa Personen</i>	190
<i>Reit oder servici Pferdt</i> (rideheste)	120
<i>Pagaschi Pferdt</i> (bagageheste)	70
<i>Wagen Pferdt</i> (køreheste)	40
<i>Summa Pferdt</i> (heste i alt)	230

Der er ganske meget interessant i disse sammentællinger, hvor man får et øjebliksbillede af, hvad der fandtes af forråd og levende dyr og mennesker i dele af Thy efter 15 måneders besættelse og udplyndring. Mange detaljer kan aflæses, f.eks. at hvert kompagni havde et

antal soldater, der var gift og havde kone og eventuelle børn med sig, ligesom hvert kompagni havde sine egne såkaldte konkubiner med. Antallet af heste, som et rytterregiment havde med, viser også, hvor stor belastning det må have været for områdets befolkning at brødføde hærstyrkerne. Alle disse heste skulle have foder, og alle menneskene skulle have fødevarer og andet.

I Herman von Hatzfeldts tilfælde gør sig gældende, at der i materialet findes tre forskellige udgaver af sammentællingerne. De to af dem er forholdsvis enslydende og indeholder de tal, der er gengivet ovenfor, mens den tredje udgave i angivelserne af korn og dyr rummer meget større tal. Man kan fristes til at tro, at de endelige tal, som de er indberettet, ikke er helt pålidelige – der kan have været væsentlig større ressourcer i området, som officererne har haft interesse i at holde for sig selv, så man fra centralt hold ikke har kunnet forlange leverancer af fødevarer, der ville svække kvarterområdernes muligheder som spisekammer for de lokalt placerede tropper. I befolkningstillene for ritmestrene Taich og von Hatzfeldt er der derimod ikke noget, der taler for, at disse skulle være for lavt sat.

I tilfældet Mettecoven er det mere kompliceret. Dels er enkelte af hans sogneangivelser fejlagtige eller uforståelige, dels ligger det antal mennesker, han angiver, væsentligt under de andres, hvilket ikke stemmer overens med, at han havde nogenlunde samme antal helgårde i sit område som de to øvrige.

Mathias Taich og Herman von Hatzfeldt havde henholdsvis 2673 og 2533 mennesker i deres kvarterområder, fraregnet kompagniernes egne folk. Walter Mettecoven havde kun 1476, hvilket ligger mere end 1000 personer under det antal, der mindst burde have været.

Det kan skyldes flere forhold. Et sted anfører Mettecoven i en skrivelse til oberstløjtnant Melchior von Hatzfeldt (i forbindelse med

overtagelsen af kvarterområdet) at ikke en fjerdedel af bønderne længere findes i deres sogne, og at det skyldes en hårdhændet udplyndring. Ritmester von Schwarzenberg og hans folk, der var forgængere i området, har givetvis været meget hårde ved befolkningen, så en stor del kan være døde og mange andre flygtet fra deres gårde. Vi ved fra andre kilder, at der var store omstrejfende flokke af hjemløse og tiggere i Jylland under og efter besættelsen. Hvis vi antager, at Mettecoven nok har overdrevet noget, passer det faktisk meget godt med det lave befolkningstal. Det skal i øvrigt anføres, at når Mettecoven brokkede sig over den hårde udplyndring, må det virkelig have været barsk. Han var selv en hård hund, der ikke veg tilbage for at plyndre. Der kan dog tænkes andre forklaringer: Måske har Mettecoven kun medtaget gårdenes beboere, og dermed undladt at medregne husmænd og inderster, idet disse ikke skulle bidrage eller have soldater indkvarteret. Alle andre indberetninger indeholder imidlertid disse tal. Eller måske har sammentællingerne ikke været komplette.

I nedenstående sammenligning og analyse skal disse forhold i Mettecovens kvarterområde tages med i betragtning, hvilket naturligvis giver en vis usikkerhed.

Sammenligning

Som det er nævnt indledningsvist og med de forbehold, der er angivet ovenfor, så er de befolkningstal, der kan udtrages for Thy, desværre ikke helt så præcise eller pålidelige, som tallene ser ud til at være for Vendsyssel. Men alligevel kan det være nok så interessant at opstille de tal, der kan udtrages, og sammenligne dem med de første rimeligt sikre befolkningstal, vi har på sognebasis, nemlig fra folketællingen 1787. Tallene i søjlen under 1628 er beregnet som gennemsnitstal for de sogne,

Thy og (del af) V. Han herred	1628	1787	Thy og (del af) V. Han herred	1628	1787
Øsløs (Taig)	(267)	338 (293)	Kallerup (Mettecoven)	(148)	79 (266)
Vesløs (Taig)	(267)	176 (293)	Nørhaa (Mettecoven)	(148)	303 (266)
V. Torup (Mettecoven)	(148)	108 (266)	Skjoldborg (Mettecoven)	(148)	370 (266)
Hjardemål (Taig)	(267)	390 (293)	Hvidbjerg vesten Aa		265
Østerild (Taig)	(267)	425 (293)	Ørum		154
Vigsø (Taig)	(267)	193 (293)	Lodbjerg		93
Kollerup		428	Agger		407
Tved(Mettecoven)	(148)	250 (266)	Bedsted (H. v. Hatzfeldt)	(506)	445
Kåstrup		153	Sønderhå		319
Hillerslev (H. v. Hatzfeldt)	(506)	693 (569)	Hørsted		100
Hunstrup (Taig)	(267)	323 (293)	Hassing		167
Sennels (Taig)	(267)	476 (293)	Visby		140
Ræhr (Taig)	(267)	293 (293)	Grurup		146
Hansted (Taig)	(267)	125 (293)	Hørdum		289
Nors (H. v. Hatzfeldt)	(506)	496 (559)	Villerslev		272
V. Vandet		344	Snedsted		379
Ø. Vandet		132	Stagstrup		375
Vang (Mettecoven)	(148)	262 (266)	Skyum (H. v. Hatzfeldt)	(506)	341 (569)
Torsted		147	Vestervig (H. v. Hatzfeldt)	(506)	871 (569)
Skinerup (Mettecoven)	(148)	189 (266)	Hurup		217
Thisted købstad	1276	910	Gettrup		185
Thisted Landsogn (Taig)	(267)	193 (293)	Helligsø		108
Tilsted		193	Heltborg		363
Sjørring (Mettecoven)	(148)	489 (266)	Ydby		445
Jannerup (Mettecoven)	(148)	113 (266)	Boddum		207
Hundborg (Mettecoven)	(148)	461 (266)			

som de tre kendte kvarterområder omfattede. I søjlen med 1787 er angivet befolkningstallet i sognet, som det er i folketællingen. Her er anvendt tal fra den cd-rom, som Kildeindtastningsprojektet og Dansk Data Arkiv har udgivet med den komplette folketælling. Tallene i parentes i denne søjle er gennemsnitstal beregnet for de samme sogne, som der findes et gennemsnitstal for i 1628.

Beregning af folketallet

Der er i ovenstående lister 51 sogne repræsenteret,

48 fra Thy og tre fra Vester Hanherred. Det samlede folketal for de pågældende sogne i 1787 var 16.695. Hvis vi tager tallene fra 1787 i de sogne, der er bevaret gennemsnitstal fra 1628 fra, giver det en befolkning i de sogne på 9.312 personer. Det svarer til 55,8 % af den samlede befolkning i de 51 sogne.

Hvis man kan antage, at de 26 sogne, der er beregnet gennemsnitstal fra 1628 i, havde samme befolkningsmæssige vægt i 1787 som da, altså udgjorde 55,8% af befolkningen, skulle hele området i 1628 have haft en befolkning på 14.261.

Det er imidlertid langt fra sikkert, at man kan gå ud fra, at der har været en stabil befolkningsfordeling mellem sognene i den mellemliggende periode. Der er foregået væsentlige landbrugsmæssige og bebyggelsesmæssige ændringer i den lange periode mellem 1628 og 1787, så måske er det mere rimeligt at antage, at man kan lave en gennemsnitsberegning. Hvis vi forudsætter, at godt halvdelen af de 51 sogne, som er fordelt jævnt over området, både i nord, syd, øst og vest, repræsenterer et jævnt udsnit af områdets sogne, så kan vi beregne, at der var 306 mennesker i gennemsnit i de 26 sogne, der er tal fra. Det vil sige, at der ifølge denne beregningsmåde har været 15.609 personer i hele området (306 x 51), altså kun 1.086 færre end i 1787.

Når vi tager i betragtning, at der givet har været tale om en affolkning på grund af død eller afvandring i forbindelse med besættelsen af Thy, må det være rimeligt at antage, at der ikke har været mange færre mennesker i Thy i 1628, end der var i 1787. Det er et ret spændende resultat, der sammenholdt med beregninger af de tilsvarende tal for Vendsyssel betyder, at der nok skal foretages ændrede beregninger af folketallet, ikke bare i Nordjylland, men i hele landet, idet man hidtil har antaget, at befolkningen som helhed i Danmark fra 1645 til 1787 er steget fra omkring 600.000 til omkring 800.000. I hvert fald var der i Vendsyssel og Thy påviseligt flere mennesker i 1628, end der i så fald burde have været.

Det er i anden sammenhæng godtgjort, at befolkningen i Vendsyssel og Han herrederne var på godt 44.000 mennesker og lægger vi tallet for Thy til på de 14.261, som er den forsigtige udgave, giver det et samlet folketal i landet nord for Limfjorden (med undtagelse af Thyholm) på godt 58.000 mennesker i 1628.³

Man kan bruge tallene til at se på meget andet, end der er fokuseret på i ovennævnte. Man kan f.eks. se på befolknings sammensætningen. Det fremgår af sammentællingerne, hvor mange tjenestefolk, såvel mandlige som kvindelige, der var på gårdene, og mest interessant: Det anføres, hvor mange børn der var. Nu er vi i den uheldige situation, at vi ikke ud fra materialet kan se, ved hvilken alder, der blev skelnet mellem børn og voksne, men der er givet tale om hjemmeboende børn i hver husstand. Det fremgår, at over halvdelen af befolkningen 1628-29 i de tre beskrevne kvarterområder var børn. Det fremgår også, hvordan kønsfordelingen har været mellem de voksne. Disse tal kan der analyseres noget mere på, især hvis de ses i sammenhæng med tallene for Vendsyssel.

Der er meget mere i materialet, end bare at kunne sammentælle antallet af mennesker i Nordjylland. Som det fremgår af listerne, er det muligt at analysere både dyrehold og dyrkningsforhold i Thy ud fra de angivne tal og derved opnå en indsigt i forholdene for landbruget i 1628-29, som der ikke findes andre præcise kilder til. Her skal man imidlertid være lidt varsom, idet tallene godt kan være alt for små. Det fremgår af det nævnte forhold om Herman von Hatzfeldts kladder til indberetning, der indeholdt meget større tal end den endelige indberetning, hvilket selvfølgelig blot kan være en fejl, men som mere sandsynligt er udtryk for en egeninteresse i, at holde tallet så lavt som muligt. Det kan imidlertid blive meget interessant at analysere f.eks. svineholdet og fåreholdet i området. Det kan også være interessant at se på, i hvor stort omfang man anvendte vintersæd, og om der er tale om, at det skete i bestemte områder frem for andre. Men det har ikke været hensigten i denne sammenhæng at gøre det – det vil blive gjort siden.

Flemming Nielsen

Født 1955. Cand. mag. i historie og engelsk.
1986-1996 arkivar ved Bangsbo Museum & Arkiv. Siden 1996 arkivar ved Aalborg Stadsarkiv.

Litteratur

Christensen, Villads: De kejserlige i Vendsyssel 1627-29, Samlinger til jysk Historie og Topografi 4 rk. II (1914-1916).

Krebs, Julius: Aus dem Leben des kaiserlichen Feldmarschalls Grafen Melchior von Hatzfeldt, Breslau 1910.

Klitgaard, C.: Fra Kejserkrigens Tid, Vendsysselske Aarbøger 1942.

Klitgaard, C.: Nogle Bemærkninger om Krigen 1627-1629, Samlinger til jysk Historie og Topografi 3 rk. VI (1908-1).

Larsen (Liljefalk), Aksel: Kejserkrigen, Kbh. 1896.

Kilder

Folketællingen 1787 fra Dansk Demografisk Database

1) Filmningen blev foretaget af mig på Stadsarkivet i Bonn med tilladelse af den nuværende grev von Hatzfeldt i 1993, mens jeg var ansat på Bangsbo Museum og Arkiv. Der findes naturligvis en kopi af materialet der.

2) En enslydende fortegnelse, som er udarbejdet efter rytternes afrejse, og som kompagni for kompagni opregner de samme kvarterer for de efterfølgende, findes i von Hatzfeldts papirer og gengives her i oversættelse:

En opgørelse for kvartersinddelingen i Thy viser følgende omkring årsskiftet 1628-29:

Ritmester Hermann von Hatzfeldts Kompagni:

Hovedgårdene Vestervig, Tandrup og Irup (?)

Sognene Vestervig, Hillerslev, Bedsted, Skyum og Nors (248 helgårde)

Ritmester Mettecovens kompagni:

Hovedgårdene Skastrup, Ulstrup og Vigstrup

Sognene Hundborg, Jannerup, Wang, Torsted(?), Nørhå, Skioldborg,

Kallerup, Sjørring, Rested(?Mors eller i konkurrence med Herman von Hatzfeldt Bedsted), V. Torup/Bejstrup (i V. Han herred), Skinnerup, Tved (229 $\frac{1}{2}$ helgårde)

Ritmester Matthias Taigs Kompagni:

Hovedgårdene Kjølbygård og Torup

Sognene Sennels, Hundstrup, Østerild, Hjardemål, Hansted, Vigsø, Rær, Foetorff (skal formentlig være Fårtoft = Thisted Landsogn)(164 $\frac{1}{2}$ helgårde, hertil skal lægges de 40, som Taich havde i Øsløs og Vesløs i Han herred)

I alt omfatter rytteriets kvarterer i Thy 8 adelsgårde, 25 kirkesogne omfattende 642 helgårde

Fodfolkenes kvarterer i Thy var følgende:

Kaptajn Peter Strohs Kompagni:

Hovedgårdene Ørum og Federspiel

Sognene Ørum, Villerslev, Sønderhaa, Visby, Heltborg, Agger, Helligsø, Ydby, Hurup (214 $\frac{1}{2}$ helgårde)

Kaptajn Zacharias Fingerlings Kompagni:

Hovedgårdene Lyngholm og Øland

Lodbjerg, Hvidbjerg vesten å, Hassing, Snedsted, Harring, Stagstrup, Gettrup, Boddum, Hørdum (158 helgårde)

Kaptajn Martin Dietzmans Kompagni (af det Scherffenbergske regiment):

Hovedgården Ullerupgård

Sognene Hostrup, Vestervandet, Østervandet, Tilsted, Grurup, Hørsted (78 helgårde)

Overvagtimesteren fra det Scherffenbergske regiment:

Hovedgården Todbøl

Tilsammen udgør fodfolkenes kvarterområde i Thy 6 adelsgårde og 24 kirkesogne med 450 helgårde

3) I dette efterår, 2006, udkommer en antologi, Nordjyske Renæssancestudier, som bl.a. indeholder en artikel, hvor det tilsvarende kildemateriale med tal for Vendsyssel analyseres. Tallet på godt 44.000 mennesker i Vendsyssel og Han herrederne stammer fra denne artikel, som bygger på et endnu sikrere grundlag, end det gælder for tallene fra Thy.

Boopgørelse og brandstiftelse på Momtoft

af Anders J. Hindsholm

Artiklen giver to næsten samtidige nedslag i gården Momtofts historie. Et skifte fra 1727 giver et indtryk af det materielle liv, mens en brandstiftelse i 1735 hører til den mere dramatiske side. Artiklen bringes efter aftale med afdøde Anders Hindsholms enke. Den er skrevet til Sennels sogns kirkeblad og bringes her i næsten uændret form. Dog stammer det indsatte brev fra forfatterens efterladte papirer.

I begyndelsen af 1700-tallet boede der i Klitmøller en meget velhavende skipper, Per Olufsen Drasbech, som var gift med Maren Christensdatter (født o. 1650). Den 8. juni 1712 holdt de bryllup for deres datter, Helle; hun blev gift med en handelsmand fra Holstebro, Anders Nielsen Råen.

Brudens far købte samme år Momtoft i Sennels sogn, og her kom de nygifte til at bo. I begyndelsen har svigersønnen vel været forpagter eller bestyrer af gården, men i 1717 får han skøde på den. Ti år senere, i 1727, døde Anders Nielsen Råen; han blev begravet i Sennels kirke den 26. maj.

Efter sin mands død sad fru Helle tilbage med i alt 8 børn, 5 sønner og 3 døtre. Ved faderens død var den ældste 14 år, den yngste 2 måneder. Året efter, den 29. juli 1728, giftede hun sig med Mikkel Sørensen. Det følgende år føder hun en datter, som bliver hendes 9. og sidste barn.

Skifte fra 1727

I skifteprotokollen findes en opregning og vurdering af gården med besætning og inventar i 1727. Derigennem kan man få lidt indtryk af, hvordan livet på den tid har været levet på en stor selvejergård som Momtoft.

Gården har været på godt 10 tdr. hartkorn, men derudover har Anders Nielsen Råen ejet

forskellige stykker jord både i Sennels, Øster og Vester Vandet, Hjardemål, Tved, Kåstrup og Tømmerby. Han har også ejet Øster Mølle på Thisted Mark og haft halvpart i en sandskude og fjerdepart i en »skibsredningsbåd i Klitmøller«.

Momtofts bygninger har bestået af laden, som har ligget mod vest, østhuset, nørhuset og stuehuset, som åbenbart også dengang har vendt mod syd.

Besætningen har udgjort følgende: 6 heste (3 unge og 3 gamle), 2 hopper (10 og 11 år), 3 plage, 17 stude, 8 køer, 1 kvie, 34 får, 6 væddere, 20 lam, 2 grisesøer, 4 grise og 1 orne.

På gården er der 2 vogne til befording, 1 kane og 4 arbejdsvogne. Af markredskaber nævnes 2 plove (hjulpløve), 2 harver m. jerntænder, 2 gamle træharver og 6 par plovjern. Desuden 6 høleer og 2 lyngleer, 2 forke og 10 gamle river.

Stuehusets inventar er nøje specificeret, nemlig sådan: Sølv: bl.a. 6 sølvskeer og et krus med sølvlæg. Tin: 7 fade, 16 tallerkner og andre tinsager. Messing: Et stort fad til at sætte på en kakkelovn, et gammelt fyrbækken og en gryde m. låg, 2 lysestager, 2 fyrfade, 1 barberfad, 1 sengebækken, 1 rivejern, 1 strygejern, 2 lysesakse, 1 dørs slag, 1 morter m. støder. Kobber: 1 indmuret bryggerskedel, 1 gl. håndkedel, 1 sengebækken, 1 gammel thekedel, 1 gammel kasserolle.

Møbler m.v.:

I storstuen: 1 rundt bord, 1 lille kakkelbord, 1 gl. dragkiste af fyr, 1 lædertrukken bænk, 1

stor kiste af fyr, 1 halvkiste af fyr, 2 læderbetrukne stole, 8 andre stole, 12 glas, 2 ølglas, 3 små snapseglass og en lille karaffel.

I gæstestuen: 1 gl. bord, 2 gl. kister, 2 himmelsenge, altsammen af fyr.

I gangen ved gæstestuen: 1 gl. kiste af fyr og 1 af eg, 1 gammelt skab af fyr, 1 foldebænk, 2 gamle spinderokke, 2 garnvinder og 1 trælygte med glas.

I dagligstuen: 1 egebord med 2 egestole, 1 gammelt fyrebord, 3 bænke af fyr, 1 gammelt bord med en foldeseng under, 2 træstole, 1 slagur, 1 bilæggerovn af jern, 1 åbent skab med hylde, 1 bordtæppe og 40 mælkebøtter.

I skrivekammeret: 1 skrivetøj, 1 lille spejl, 1 flaskerække med 8 flasker, 1 gammelt skrin og 1 karvebræt.

I køkkenet: 6 hollandske tallerkner, 1 hollandsk fad, 5 jerngryder, 2 jernpander, 2 trefødder af jern, 2 stegespader, 2 ildklemmer, 2 køkkenknive, 1 jernlampe, 1 rivejern, 2 tinskeer og en stegegaffel.

I bryggeriet: 1 stort kar af fyr, 8 mindre kar og et par kværne.

I nørkammeret: 1 stor øltønde og 1 mindre, 5 opretstående tønder, 4 hele og 4 halve ankre, 1 gammel kurveseng.

I skolen: 1 gammelt fyrebord og 2 bænke, et par gamle pistoler med hylstre, 1 rusten og ubrugelig flintebøsse.

I jordkælderen: 1 gammelt fyrebord, 8 øltønder og 1 gammel halvtønde.

I folkenes kælder: 2 hele tønder, 1 øltragt, 2 trækander, 2 trækrus og 4 stenkrus.

Af linned opregnes bl.a.: 3 duge af hørgarnsdrejl, 4 gamle damaskduge, 1 damaskes håndklæde, 3 andre håndklæder, 2 blårgarnsduge og 4 hørgarnsservietter.

En vigtig del af bohavet var sengene og sengetøjet. På den tid havde man ikke særlige soveværelser; sengene stod i alle mulige rum, evt. var de fast inventar (alkover). Et enkelt sovested blev som regel benyttet af flere personer. Sen-

getøjet bestod af overdyner, underdyner, underpuder, hoveddyner, hovedpuder og lagner.

Af bøger var der på Momtoft en lille bibel, Den danske lovbog, en dansk og en tysk salmebog, en bønnebog, en gl. geografibog og »en liden bog kaldet Tamz E. E. Tøyle«.

Folkeholdet på gården bestod af følgende:

1) avlskarlen Jens Frøkjær, som havde tjent på Momtoft i 10 år, 2) andenkarlen Jens Thomasen, 3) trediekarlen Enevold Poulsen, 4) drengen Chresten Christensen, 5) studepasseren Chresten Lauridsen, 6) pigen Gertrud Nielsdatter, 8) ammen Sidsel Thomasdatter, 9) fårepigen, som ikke er anført ved navn.

Børnene ved faderens død i 1727: Birgitte Maria, 14 år; Maren og Poul, 13; Peder, 9; Anne, 7; Niels, 5; Christen, 2; Anders, 2 mdr.

Da gården skulle brændes af

Helle Poulsdatters 8 børn fik i 1728 Mikkel Sørensen som stedfar. Hvad de syv af dem har ment om det, ved man ikke noget om, men den næstældste af drengene, Peder, var åbenbart ikke så begejstret. Han var heller ikke så gode venner med sin mor.

I vinteren 1735, da Peder var 16 år gammel, havde han set sig så gal på forældrene, at han gjorde to alvorlige forsøg på at brænde gården af. Første gang var natten til den 23. januar. Peder havde taget en skodtørv med ild i fra et husets ildsteder og gemt den i hønsehuset. Om natten, da alle lå og sov, stod han op og fik fat i tørv. Han stak den ind under stråtaget på det sydøstre hjørne af laden og gik så ind og lagde sig i sin seng, som han delte med sin bror. Ilden fik fat i taget, men ved et rent held blev branden opdaget, inden den havde grebet om sig. Én af gårdens karle, Christen Poulsen, havde besøgt sin kone i Sennels til hen ved kl. 1 om natten. Da han kom tilbage til Momtoft, gik han ikke i seng, men tændte en lygte og gik ud i loen for at kaste korn. Da han havde arbejdet en tid, gik

Desværre findes der ingen tegninger af Momtoft fra den tid, artiklen omhandler, men midt i 1900-tallet tog gården sig sådan ud set fra nordvest.

han lidt ud, og da hørte han, at nogen kom ud af hønsehuset; der fløj nogle gnister, og han så en person gå over møddingen og ud af gården. Han tænkte sig, at det var hans husbond, og at gnisterne stammede fra hans pibe; han begyndte igen at kaste korn, men blev så bange for, at der var noget galt. Han vækkede nogle af de andre, og da han blev klar over, at ingen af dem havde været ude, heller ikke Mikkel Sørensen, skyndte han sig igen ud i loen. Her så han, at der var ild i taget, han skyndte sig at slå alarm, de andre kom til med vand, og ilden blev hurtigt slukket.

Det var åbenbart, at ilden var påsat, og beboerne på Momtoft blev selvfølgelig forskrækkede. Folkene skiftedes til at gå vagt om natten, for at det ikke skulle gentage sig. Man havde ingen brandforsikring dengang, og Mikkel Sørensen var selvfølgelig meget bekymret. Han erklærede, at hvis ilden havde fået fat i de stenkul, som lå på loftet over rullekamret, så havde gården ikke været til at redde.

Det hørte Peder, han havde ikke opgivet sit forsæt, og han tænkte nu, at han hellere måtte forsøge sig der, oven over rullekamret, som åbenbart har været et rum i nørhuset. Søndag den 6. februar var alle gårdens folk i kirke, på nær en pige og en tjenestedreng samt de små børn. Peder fik igen fat i en tørv og kravlede op på rullekammerloftet, hvor han lagde den under

nogle kul. Det skete der imidlertid ikke noget ved, så han gik derop igen og fik tørv stukket ind under taget.

Nu gik der ild i taget, men den blev straks opdaget af tjenestedrengen, Jens Laursen. Han fik fat i pigen, og ved fælles hjælp fik de ilden slukket, inden de andre kom hjem fra kirke.

Da de sad ved middagsbordet, blev der jo ikke talt om ret meget andet end den nye ildspåsættelse. Peder så så mærkelig ud, at han kom under mistanke; samme eftermiddag gik han til bekendelse og tilstod, at det havde været hans hensigt at brænde gården af. Som grund angav han, at hans mor havde truet ham med klø; han tænkte sig, at hvis han kunne få gården brændt af, kunne han slippe af sted hjemmefra, så forældrene ikke længere skulle bestemme over ham.

Nu tør Mikkel Sørensen ikke beholde Peder i huset; 2 dage senere anmelder han ham skriftligt til amtmand Schinchel i Thisted og anmoder om, at Peder må blive anbragt i husarrest i Thisted. Den 22. februar kommer han for retten i Thisted; han tilstår, at han to gange har forsøgt at brænde Momtoft af, og retten afhører gårdens folk som vidner. Det fremgår af retsprotokollen, at Peders forsvarer har anført, at han er »læderet på fornuften, omendskønt han ikke er afsindig eller helt tåbelig.« Han lider desuden af den faldende syge, dvs. epilepsi.

Anklageren er godt klar over, at Peder Ander-

Et skæbnesvangert brev

Mikkel Sørensens brev til amtmand Schinchel bringes her i sin fulde længde efter Hundborg-Hillerslev herredstings retsprotokol. Stavemåden er tillempet nutidig retstavning.

Højædle og Velbårne Hr. Amtmand, Højgunstige Nådige Herre.

For Deres Højbårenhed må jeg fattige mand med vemodigt hjerte allerydmygst andrage, hvorledes desværre den store hjertebedrøvelse er mig og min gode hustru overfalden, at eet af vores børn ved navn Peder Andersen Momtoft er geråden i den store dårlighed og sætte ild på vores gård Momtoft, hvilket han haver prøvet 2de gange, og er også begge gange kommen til effect og fuld brand. Nemlig første gang om natten d. 23. januar på sydøst hjørnet af vores lade, og den anden gang på næst afvigte kyndelmissedag under prædiken på nørhuset. Men begge gange ved Guds faderlige forsyn og nåde (hvorfor hans hellige navn være æret) blev ilden dæmpet og slukket.

Som da nu vi arme forældre derover er geråden udi stor hjerteklemmelse og angst, også stor frygt at samme bemeldte søn, hvilket Gud nådig afvende, måtte execere slig Fandens gerning mere enten imod os eller andre Guds børn, altså indfalder min underdanige og ydmyge bøn til Deres Højædle Velbårenhed min Højgunstige Hr. Amtmand og øvrighed, selv samme vores søn måtte tages i civilarrest under vagt i Thisted, dog ikke hos bysveden, men i et hus hvor jeg selv bestiller for ham et kammer hos en ærlig mand, hvor jeg kan få det. Hvormed jeg under min ydmygeste respekt formedels forbliver Deres Højædle og Velbårne, min Højgunstige Hr. Amtmands og øvrigheds allerydmygeste tjener.

Momtoft d. 8. februar Anno 1735, Michel Sørensen Vestergaard.

sen ikke er fuldt tilregnelig, men han vil alligevel have ham dømt til børne- og tugthuset på livstid, så man kan vide sig sikret mod, hvad han igen kunne finde på. Forsvareren mener, at han kan nøjes med at blive pisket med ris, enten af sine forældre eller af andre »ærlige folk«; derefter kan man anbringe ham i børnehuset i 3 år eller i Fladstrands (Frederikshavns) fæstning i 1 år på vand og brød.

Den 29. marts bliver dommen afsagt. Retten vil ikke regne Peder Andersen for fuldt normal og skikket til straf; den følger nogenlunde forsvarerens indstilling. Peder bliver dømt til at blive pisket med ris i Hundborg-Hillerslev herreders arresthus og derefter til arbejde i Fladstrands fæstning i 1 år på vand og brød. »Hvorefter, om der ikke fornemmes nogen bedring til det gode hos ham, han ved øvrighedens foranstaltning kan blive besørget til et sådant sted, hvor såvel

hans forældre, som andre kan være fri for den ondskab, han kunne udøve.«

Hvordan det siden gik den stakkels Peder Andersen vides ikke. Men det var nok et held for ham, at det ikke lykkedes ham at få gården brændt af.

Helle Poulsdatter og Mikkel Sørensen blev boende på Momtoft indtil 1742; da blev den solgt til Poul Jensen Tøfting. Året efter døde Mikkel Sørensen, så Helle igen blev enke. Hun skal selv være død i Thisted i sin høje alderdom.

Anders J. Hindsholm
1929-98. Præst i Sennels 1960-96, tillige provst 1985-94. Bosat på Momtoft fra 1996 til sin død 4. maj 1998.

Stagstrup i »gamle dage«

af Morten Hammer

Artikelforfatteren er født på gården »Aagaard« i Stagstrup sogn, som ligger ca. midt i det gamle Thisted amt i Thy. I forbindelse med, at han gennem nogle år har brugt en del af sin fritid til at forsøge at »kortlægge« sine aner, har han også interesseret sig for sin fødegårds historie. I denne artikel findes nogle af de mere generelle oplysninger om Stagstrup, som forfatteren har samlet i forbindelse med arbejdet med »Aagaards« historie.

Landskabet i Stagstrup sogn bærer tydeligt præg af at være formet af isen under den sidste istid, hvor bakkerne er blevet glattet ud, og smeltevandet har skåret sig ned og bl.a. formet åløbet ned mod Fævig/Vilsund. I stenalderen (for omkring 6000 år siden) var vandstanden i havet i øvrigt så høj, at vandet må formodes at være nået helt ind til Stagstrup by.

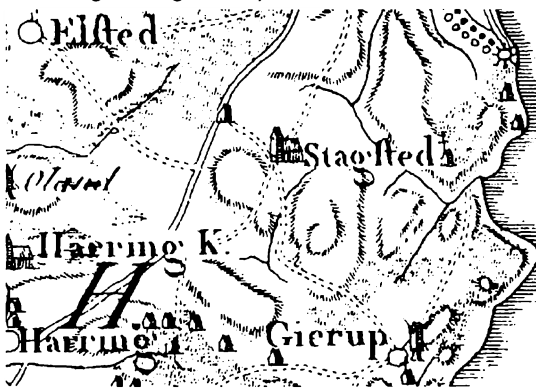
Der har boet mennesker i Stagstrup i mange tusinde år. Herom vidner bl.a. de mange gravhøje rundt omkring i sognet. Der er nu ca. 12 fredede gravhøje tilbage, men i ældre tid var der over hundrede gravhøje. De fleste er efterhånden blevet sløjfet eller ødelagt i forbindelse med dyrkning af jorden. I Kulturarvsstyrelsen er der desuden registreret tre større arealer i Stagstrup med rester af bopladser fra bronzealderen og jernalderen. I alt er der omkring selve Stagstrup by registreret ca. 40 forskellige oldtidsfund (gravhøje og rester af beboelser m.m.)

Matrikler

Det var egentlig min fødegårds historie, jeg var interesseret i – nemlig bl.a. noget om, hvem der boede der i tidligere tider. Altså gik jeg i gang med at gennemgå alle skriftlige kilder, jeg kunne finde, i håb om at jeg på den måde kunne følge de enkelte gårdes historie.

Det skulle imidlertid vise sig at være sværere, end jeg havde forestillet mig, specielt fordi man ikke havde detaljerede kort før op mod år 1800. Ganske vist havde man matrikelprotokoller tilbage til midten af 1600-tallet, men det var faktisk først med 1834-matriklen, at man lavede tilhørende matrikelkort.

Det ældste kendte kort over Stagstrup er, så vidt jeg ved, Videnskabernes Selskabs kort fra slutningen af 1700-tallet, hvor man ikke kan se særligt mange detaljer:

Navnet »Stagsted« på dette kort er formodentlig en fejl. Jeg er i hvert fald ikke stødt på denne version af navnet andre steder. Stagstrup er desuden markeret på et kort (formodentlig fra 1. halvdel af 1700-tallet) i Frederik den 5.'s atlas.

Ifølge Trap Danmark nævnes Stagstrup (i ældre tider Saxstrup eller Staxstrup) allerede i

skriftlige kilder fra år 1433, men det er desværre meget lidt, man kan finde i de forholdsvis få skriftlige kilder, der er bevaret. Kirkebogen fra Stagstrup er bevaret fra 1648, men det er jo også begrænset, hvad man kan slutte om det daglige liv i et sogn ud fra oplysninger om fødsler, vielser og døde. Flere oplysninger kan man normalt finde i godsernes fæste- og skifteprotokoller, men størstedelen af specielt herregården »Ølands« godsarkiver er desværre gået tabt. I tingbøgerne fra Thisted amt (fra sidste halvdel af 1600-tallet og frem) er Stagstrup også nævnt en del gange, men heller ikke her finder man specielt meget om det daglige liv i byen/sognet.

Fra 1787 afholdtes der folketællinger med mere eller mindre regelmæssige mellemrum. Disse er alle bevarede, og her kan man i det mindste finde oplysninger om, hvem der boede på gårdene og i husene på tællingstidspunkterne, samt hvad deres stilling i husstanden var. Til gengæld er der i folketællingerne normalt ingen nærmere angivelse af, hvor de pågældende gårde og huse lå (eller matrikelnumre), og så er det meget svært at placere en familie på landkortet.

Endelig kan man finde nogle få oplysninger om de enkelte gårde i de bevarede matrikler fra 1664 (1662) og frem, men egentlige matrikelkort blev først indført med 1834-matriklen, så tidligere var der altså heller ikke meget hjælp at hente, hvis man ville vide, hvor de pågældende faktisk boede.

Desuden findes der desværre heller ikke nogen oversættelse fra matrikelnumrene i de tidligere matrikler til de nugældende matrikelnumre i 1834-matriklen. Heller ikke i forbindelse med udskiftningerne (se side 143) kan man i Stagstrup finde henvisninger til de gamle matrikelnumre. I forbindelse med udskiftningen i 1789 synes landmålerne således at have lavet deres eget nummersystem, og de nye matrikelnumre i 1834 – matriklen har så

desværre tilsyneladende ingen sammenhæng med nogen af de tidligere nummersystemer.

Hvem ejede jorden i Stagstrup?

Det meste af jorden i Stagstrup sogn (bortset fra den nordlige del af sognet, der ligger i Hundborg Herred) må formodes lige siden middelalderen at have hørt til herregården »Øland« i Haring sogn. »Øland« var i perioden 1365-1580 ejet af kronen. Om »Øland« kan man bl.a. læse i bogen »Landet mod Nordvest« – Forlaget Bauta 1946. I 1688 døde Laurids Seefeld, den daværende ejer af »Øland«, stærkt forgældet, og kreditorerne solgte »Øland« med tilhørende bøndergods til landsdommer Chr. Helverschou på herregården »Irup«. I opdateringen af 1688-matriklen fra ca. 1712 kan man da også se, at det meste af jorden i Stagstrup by nu hører under »Irup«. I denne matrikel kan man i øvrigt også se, at allerede i 1688 (1712) var en forholdsvis stor del af jorden i Stagstrup på private hænder i modsætning til f.eks. Skyum sogn, hvor næsten alle gårde og huse ifølge 1688-matriklen var ejet af »Irup« eller »Ørum« – bortset fra Skyum Præstegaard, der hørte til præsteembedet og havde godt 16 tdr. hartkorn.

I 1732 solgte Helverschou igen »Øland« med tilhørende bøndergods – i øvrigt til sognepræsten for Haring og Stagstrup menigheder, provst Frederik Thestrup, der residerede i præstegården »Rosholm« i Haring. Til »Rosholm« hørte foruden en del jord i Haring sogn også »Stagstrup Anneks(kirke)gaard« ved Stagstrup kirke. Til »Anneksgaarden« hørte den såkaldte »Anneksjord« øst og nordvest for kirken, ca. 10¹/₂ tdr. hartkorn. Om »Rosholm« kan man bl. a. læse i Historisk Årbog for Thisted Amt 1927 og 1928.

Op til slutningen af 1700-tallet var næsten alle beboerne i Stagstrup fæstere (lejere) og

skulle altså betale »landgilde« (lejeafgift) og nogle formodentlig også de såkaldte »arbejdspenge« (til erstatning for hoveri). Der boede i sidste halvdel af 1700-tallet ca. 12 husmænd tæt ved »Øland«, og det var formodentlig dem, der først og fremmest lagde arbejdskraft til, når »Ølands« egne marker skulle dyrkes.

Så vidt jeg har kunnet finde ud af, var værdien af den typiske landgilde i Stagstrup i slutningen af 1700-tallet ca. 1½ Rdl (rigsdaler) pr. tønde hartkorn (om året). Til sammenligning kostede en hest omkring 1780 mellem 10 og 20 Rdl, og en ko kostede 5-6 Rdl. En del af landgilden blev oftest betalt i naturalier. I Stagstrup svarede en tønde hartkorn på den tid til ca. otte-ni tdr. land agerjord. Hertil kom så ca. lige så store arealer med hede- og mosejord.

Fra 1748 findes nogle indberetninger fra amtmand W. Rosenkrantz til Rentekammeret om kvægpestens hærgen i Thy (se Historisk Årbog for Thisted Amt 1933). Af disse indberetninger fremgår også, at det var »Øland«, der ejede en større del af jorden i Stagstrup i 1748 – og at en forholdsvis stor del af jorden som tidligere nævnt allerede da var på private hænder og altså ikke tilhørte en herregård.

En typisk gård i Stagstrup

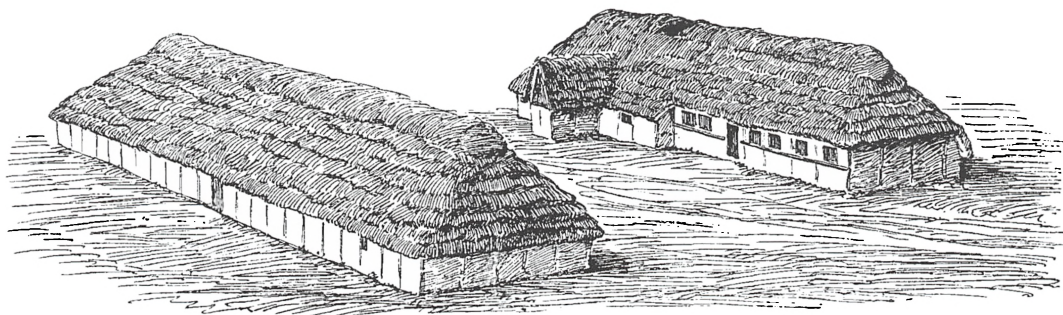
Man kan se på udskiftningskortet side 143, at

gård nr. 16 (den senere matrikel nr. 4, min fødegård »Aagaard«) i lighed med de fleste andre gårde i Stagstrup by var bygget som en såkaldt parallelgård med to fritliggende længer med gavlene vendt mod den fremherskende vindretning. Denne gårdtype fandtes næsten udelukkende i Thy, Vendsyssel og Himmerland, hvor den var den mest almindelige gårdtype.

Før i tiden var jorden i Stagstrup i lighed med de fleste andre landsbyer i Danmark delt op i forskellige »marker« med hver sin jordtype, og de enkelte gårde havde så hver deres del af de enkelte marker. Man kan på udskiftningskortet se noget af den originale opdeling af markerne. Gårdene lå på hver deres »toft« i selve byen. Man kan af udskiftningskortet også se, at de fleste af gårdene allerede i 1788 havde en lille have (mig bekendt oftest med frugttræer) liggende ved gården.

Gamle stednavne

På udskiftningskortet kan man også finde nogle af de endnu kendte stednavne, f.eks. »Quindshøj« (»Kvenhøj«), »Middel Bierg« (»Meldbjerg«) og »Knudsberg« (»Knuds bakke«). Desuden kan man se nogle betegnelser for nogle af bakkerne, som jeg ikke er stødt på tidligere, nemlig »Ølum«, »Stalum«, »Skalum« og »Naelum«. »Ølum« er således bak-

Typisk parallelgård fra Thy.

ken næsten lige syd for »Aagaard« – se udskiftningskortet. Denne bakke er i dag svær at få øje på, da den gennem årene er blevet udjævnet i forbindelse med dyrkning af jorden. På både »Ølum« og »Stalum« er der tidligere fundet rester af bopladser fra bronzealderen og ældre jernalder.

Hvad er så en »lum«? Ifølge Otto Kalkars ordbog over det ældre danske sprog er en »lum« specielt på Mols betegnelsen for en ås. I dette tilfælde er der dog nok tale om en forkortet udgave af den gamle lokale betegnelse for en holm, nemlig »Hollum«. At dette givetvis er rigtigt, ses også af, at »Stalum« i selve udskiftningsprotokollen omtales som »Stalholm«. Bemærk dog også, at de fælles ler-/mergelgrave på udskiftningskortet er betegnet »lumgrave«.

På kortet ses også nogle engområder med betegnelsen »Hauge«, bl.a. et syd for »Ølum« med betegnelsen »Ølum Haugen«. Disse »Hauger« blev benyttet til græsning.

I Stagstrup er der knyttet nogle sagn fra tidligere tider til nogle af stednavnene. »Quindshøj« nord for Stagstrup kirke skulle således have sit navn fra bækken »Quindebæk« i skellet mellem Stagstrup by og Sundby. Navnet »Quindebæk« skyldes ifølge et sagn, at der engang druknede en ung pige i vadestedet (ved den senere »Kvenbro«) på vejen mellem Stagstrup og Sundby. I »Knudsbierg« («Knuds bakke») skulle der efter sigende bo en lindorm. I »Køeg Kield« (det nuværende »Kågkil«) neden for »Knudsbierg« var der tidligere en hel del kildevæld, hvor der var temmelig stort tryk på vandet. Vandet fra disse kilder skulle have haft »undergående virkning«, og folk valfartede efter sigende hertil. Disse kildevæld blev iøvrigt bortdrænet i 1920'erne, hvor åen, der har lagt navn til min fødegård, også blev gemt væk i drænrør. På udskiftningskortet kan man se, at der var en større plads midt på engen ved

»Køeg Kield«, hvor jeg forestiller mig, at besøgende til kilderne samledes.

Før i tiden var der ofte små kapeller bl.a. ved hellige kilder rundt om i landet (se f.eks. Historisk Årbog for Thisted Amt 1960), men jeg formoder dog, at »Kappelgaard« liggende på matrikel nr. 18 ved Meldbjergvej øst for »Køeg Kield« har fået sit navn på grund af sin tilknytning til kirken, se nedenfor, og at den »Kappel« familie, der ejede gården op til 2. verdenskrig, formodentlig har taget navn efter gården. En enkelt gang har jeg i øvrigt hørt »Knuds bakke« omtalt som »Sct. Knuds bakke«, og der er naturligvis også den mulighed, at der tidligere i den katolske tid har været et kapel indviet til Sct. Knud ved Meldbjergvej (eller måske ved »Køeg Kield«), og at navnene »Kappelgaard« og »Knudsbierg« så stammer derfra.

Udskiftningen i Stagstrup

Stagstrup by blev udskiftet i 1789, hvilket vil sige, at man samlede jorden udenfor selve Stagstrup by i større jordstykker, så hver gård i stedet for et stykke af hver af de forskellige af landsbyens marker fik et samlet stykke jord. I første omgang skete der i Stagstrup tilsyneladende ikke nogen udflytning af gårdene fra selve Stagstrup by, hvor gårdene lå på hver sin »toft«. På et gammelt kort over Stagstrup by fra 1788, der er tegnet til brug ved udskiftningen, kan man se, at gårdenes placering i 1788 stort set svarer til gårdenes placering på det senere sognekort fra 1816, side 145:

Udskiftningen i Stagstrup gik ifølge udskiftningsprotokollen tilsyneladende forholdsvis smertefrit. Ejeren af »Øland«, konferensråd Lillelund, brokkede sig dog bl.a. en del over, at en af hans fæstere, Søren Sinnerup i gård nr. 16, af hensyn til en af selvejerne, Niels Jacobsen, i stedet for sin del af den frugtbare »brødjord« i Stagstrup by havde fået tildelt noget

Udsnit af det ældste detaljerede kort over Stagstrup by (fra 1788).

mere tvivlsom jord syd for »Ølum Haugen« – se kortet ovenfor.

Om den tilsvarende udskiftning af Harring sogn kan man læse i Historisk Årbog for Thisted Amt 1923.

I 1795 overtog rådmand H. P. Ingerslev »Øland« (givetvis med henblik på at tjene nogle penge ved udstykning/videresalg af jorden), og han fik bevilling til at sælge bøndergodset og til at udstykke selve »Ølands« jorder (idet gården i øvrigt bevarede sine rettigheder som hovedgård). Herefter blev bøndergodset efterhånden købt af fæsterne – i 1797 var der således kun 97 tdr. hartkorn af bøndergodset tilbage under »Øland« af oprindelig 246 tdr. hartkorn. Prisen var i øvrigt forholdsvis lav efter datidens forhold, nemlig 100 Rdl. pr. tdr. hartkorn. Andre steder i Thy kom man ifølge Knud Aagaard (se nedenfor) til at betale op til 600 Rdl. pr. tdr. hartkorn.

Halvdelen af hovedgårdens marker blev også solgt fra, og på det frasolgte, ca. 15 tdr. hartkorn, byggedes omkring 1796 »Lille Øland« og otte mindre, såkaldte »afbygger«-ejendomme. En af disse ejendomme blev i øvrigt overtaget af min tip-tip-oldefar, Jens Jensen Roikjær fra Skjoldborg, der i 1797 giftede sig med Friderica Marie Yde, datter af sognedegn og skoleholder Søren Jensen Yde i Stagstrup.

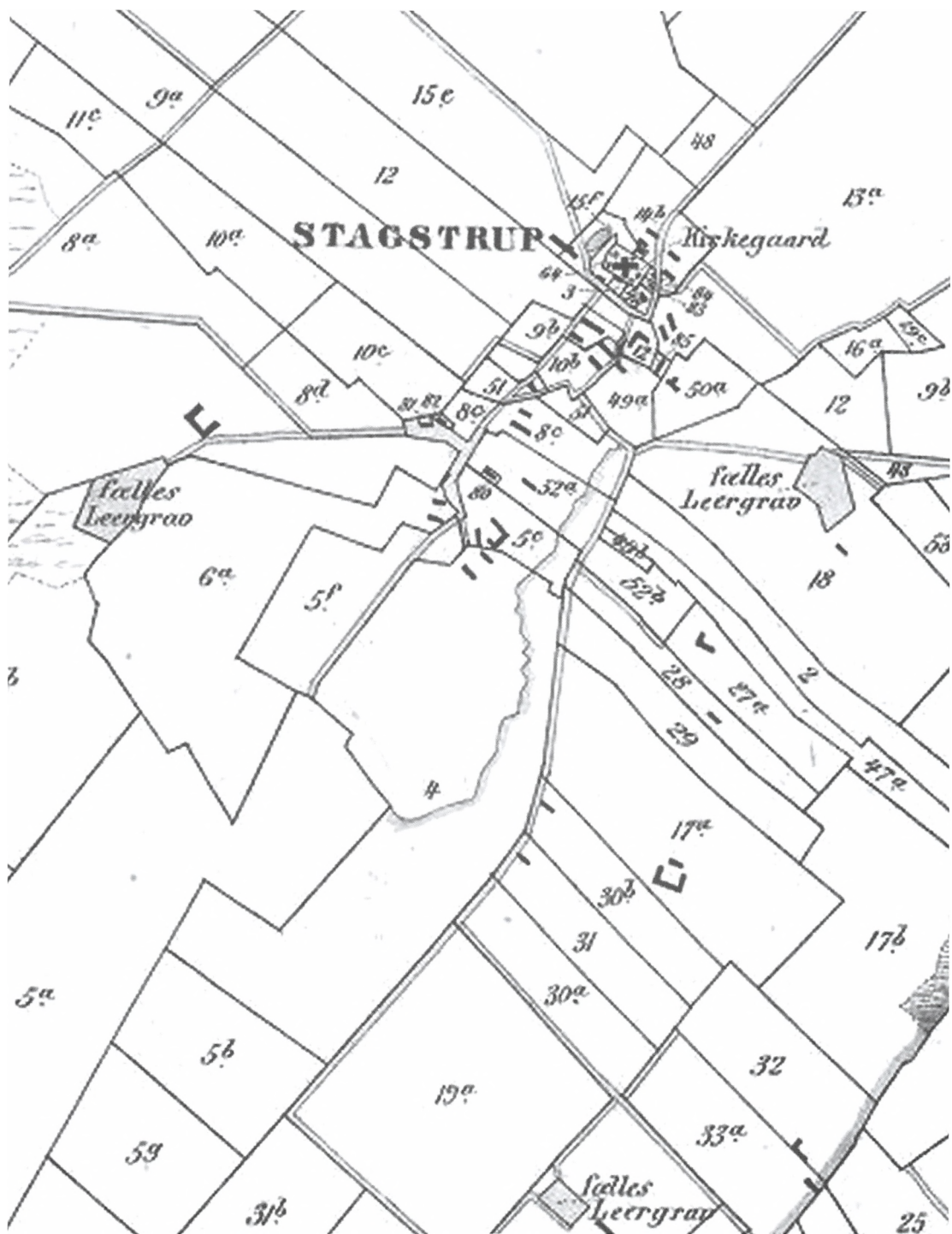
Beboerne i Stagstrup

I 1802 skriver Skjoldborgpræsten Knud Aagaard i sin »*Physisk, oeconomisk og topographisk Beskrivelse over Thy*« følgende om Harring-Stagstrup sogne:

»a. *Harring Sogn, indbefatter Harring Bye, Tredholm, Hovedgaarden Øland med dens Afbyggere og Præstegaarden Roesholm. Det tiendeydende Htkn. er 46 Tdr. Personernes Antal er 169. I Harring Bye ere 9 smaa Gaarde*

fra omtrent 2-5 Tdr. Hartkorn, 4 Huse hvert paa 3 Skpr. Htkn. og 4 jordløse Huse. Tredholm er 3 Huse, byggede paa Præstegaardens Udmærk. Hvert af disse holder 1, undertiden 2 Heste, 2 Køer og 10 Faar. Disse Huusmænd forsyne hele Omegnen med raa Muurstene, som stryges af en guul Leer. Hovedgaarden Øland havde for 10 Aar siden 31 Tdr. 5 Skpr. Hovedgaards Taxt og 246 Tdr. Bøndergods. Nu er den udflyttet foruden Hovedparcellen, til 1 Gaard og 8 Huse, saa at Øland nu kun har tilbage 15 Tdr. 1 Skpr, 3 Fdkr. 1 1/8 Alb. Bøndergodset er også solgt undtaget 83 Tdr. 6 Skpr, 2 Fkr. 1/2 Alb. Præstegaarden har lidet over 8 Tdr. Htkn. Ølands Mark er den meest muldrige og bedste i Sognet. Forresten ere Jorderne meget lerige, vaade og kolde, saa at her næsten intet Rug saaes. Bønderne have 8 Tder. Agerland til 1 Tde. Htkn., og Præstegaarden kun 5. Lyng og Fladtørv afgiver Heden; men på Skodtørv have Bønderne ingen Overflødighed.

b. I Stagstrup Sogn ere Byerne: Stagstrup, Gierup og Sundbye. Det indbefatter 256 Tdr. Htkn. og 467 Personer. I Stagstrup Bye er 14 Gaarde, hvoraf den største paa 9 Tdr. Htkn., den mindste paa 4 Tdr. 3 Skpr., foruden Anexgaarden på 10 1/2 Tdr., 20 Huse med Jord og en stor Deel jordløse. Gjerup Bye har 7 Gaarde fra 6-8 Tdr. Htkn., et Boelsted og 9 Huse. Sundbye har 11 Gaarde fra 3-9 Tdr. Htkn. og 4 Huse, foruden nogle jordløse. I Sognet ligger desuden Viilsunds Mølle, der i tørre Aaringer mangler Vand. – Gjerup Mark er af lige Beskaffenhed med Harring Mark. Stagstrup Mark er halv lerig og halv muldig og Sundbye Mark noget mere muldig, saa at her kan saaes mere Vinterrug. Sognet har 8-9 Tdr. Agerland til 1 Tdr. Htkn. Gierup maa købe Brændsel, Sundbye har kun noget Hede, og Stagstrup Æltetørv. Dette Sogns halve Kongetiende hører til Præstekaldet. Ikke heller i dette Sogn drives Fiskerie, endskiøndt det ligger ud til Liimfjorden, men ved Møllen fanges en

Udsnit af sognekort fra ca. 1816 over Stagstrup by.

Deel Giedder og Aborrer i Foraaret, som fra Liimfiorden gaae ind i Møllebækken. – De fleste Beboere i disse 2 Sogne er nu Selvejere, tilforn hørte de til Øland og vare for 15 Aar siden saa forarmede, at kun tvende Mænd kunne udrede deres Skatter og Landgilde; men deels ved Brugen af Mergel, deels ved den følgende Ejers bedre Behandling, ere de temmelig komne i Stand. I gode Aaringer kan Afgrøden paa Haring Byes Mark være af Byg 6-7 Fold, og af hvid Havre 8-9 Fold, paa Stagstrup Mark af Rug 5-6, af Byg 6-7, og af hvid Havre 9-10 Fold«.

Selv om Knud Aagaard ikke nævner det direkte, har udskiftningen af Stagstrup i 1789 givetvis haft den største betydning for de bedre tider i sognet, fordi de enkelte bønder nu selv var ansvarlige for den rette pasning af deres egen jord, hvor den slags afgørelser tidligere var en del af landsbyfællesskabet.

Hans udtryk »den følgende Ejers bedre Behandling« hentyder formodentlig til, at gårdmændene nu selv ejede gårdene. Efter udskiftningen købte fæstebønderne sig nemlig efterhånden fri af deres fæstebreve og blev selvejere. I Stagstrup var således næsten alle gårdmænd blevet selvejere før 1810.

Om Stagstrup efter udskiftningen

Den eneste gård, som jeg med sikkerhed har kunnet følge tilbage til før udskiftningen i 1789, er »Stagstrup Annexgaard«, som der er sikre henvisninger til både i den gamle 1688-matrikel, i udskiftningsprotokollen og i den nye 1834-matrikel. Et af problemerne er som nævnt, at størstedelen af »Ølands« godsarkiver er gået tabt. Det er først i udskiftningsprotokollen fra 1789, at der direkte findes navne på fæsterne/ejerne af de enkelte gårde og jordarealer vist på det tilhørende udskiftningskort.

I Stagstrup lå næsten alle gårdene i de første år efter udskiftningen stadig i selve Stagstrup by. På udsnittet af sognekortet over Stagstrup by fra ca. 1816 side 145 kan man så se, at nogle af gårdene, bl.a. gården med nr. 12 på kortet fra 1788 (matrikel nr. 7 – den nuværende »Stagstrupgaard«), nu var blevet flyttet til deres nuværende placering. Også gård nr. 13 var i 1816 blevet flyttet fra Stagstrup by mod øst til sin nuværende plads (matrikel nr. 17) oppe på »Svinekiær Agre«. Denne gård tilhørte ved udskiftningen i 1789 selveieren Niels Jacobsen, der også var ejer af gård nr. 7 lige syd for kirken.

Senere, formodentlig omkring 1830, blev gård nr. 15 (tilhørende en Jens Simonsen) flyttet fra sin tidligere position på matrikel nr. 5c (lige nord for matrikel nr. 4) til dens nuværende position næsten en km. længere sydpå. Omkring 1825 ejede samme Jens Simonsen i øvrigt også min fødegård »Aagaard« på matrikel nr. 4. »Aagaard« har ligget på ca. samme sted i hvert tilfælde siden sidste halvdel af 1700-tallet.

Der er i øvrigt en del, der tyder på, at »Aagaard« tidligere hed »Søndergaard«. Da Jens Simonsens gård så flyttede længere sydpå, passede navnet jo ikke helt mere, og det var formodentlig min farfar, Martin Hammer, der i forbindelse med en større ombygning i 1911-12 omdøbte gården til »Aagaard«.

»Kappelgaard« (tidligere »Capelgaard«) på ny matrikel nr. 18 er ifølge mine oplysninger den tidligere »Stagstrup Annexgaard«, der blev flyttet til sin nuværende position i midten af 1800-tallet.

Gården »Kirkegaard«, som nu er revet ned, lå både i 1788 og i hele 1800-tallet næsten på samme sted lige øst for kirken. Den blev så flyttet (nyopført) i år 1900 lidt længere mod nordøst.

Hele »Stagstrup Annexgaard« (se ovenfor), med lidt mere end 10 tønder hartkorn,

Stagstrup by med »Aagaard« i forgrunden ca. 1983. Foto: Peter Hammer.

der hørte til præstegården »Rosholm«, blev i 1811 på en offentlig auktion overtaget af Jens Mathias Yde, der var søn af degnen i Stagstrup, Søren Jensen Yde – og altså bror til min tip-tip-oldemor Friderica Marie Yde. Pengene havde han tjent som heste- og studehandler. Allerede ved min tip-oldefar Jens Peter Jensens dåb i 1802 nævnes Jens Mathias Yde i øvrigt som sognefoged. »Stagstrup Anneksgaard« lå dengang lige sydøst for kirken og var delt i to fæster.

Jens Mathias Yde havde selv fra 1799 en mindre gård i Stagstrup i fæste. Han købte desuden omkring 1808 forskellige mindre jordstykker. Efter auktionen i 1811 købte han også fæstegården fri. Han blev selv boende på

den tidligere fæstegård (ny matrikel nr. 16), hvortil der efterhånden hørte ca. 7 tdr. hartkorn.

Jens Mathias Yde var tilsyneladende en temmelig velstillet mand, der i en periode ejede meget af jorden i den nordlige del af Stagstrup. Han udstykkede senere den del af »Anneksgaardens« jord, der lå øst for kirken (svarende til matrikelnumrene 18, 25b, 47b, 49a, 50a + jordstykket lige nord for matrikel nr. 50a.), og han solgte herefter denne del videre. Den anden del af anneksjorden, der lå nordvest for kirken ved hans egen gård (ny matrikel nr. 16), beholdt han selv. På udskiftningskortet fra 1788 svarer denne jord ca. til jordlodderne mærket nr. 5 og 10. Om Yde-

familien kan man læse bl.a. i slægtsbogen »En slægt Yde fra Stagstrup sogn«. Nordisk Slægtsforskning ApS 1983.

En anden stor jordbesidder i Stagstrup by i begyndelsen af 1800-tallet var Jens Simonsen (den ældre), der en overgang bl. a. ejede to gårde i den sydlige del af Stagstrup, nemlig matrikel nr. 4 (min fødegård, den senere »Aagaard«), og matrikel nr. 5. Han var givetvis en af »*de tvende Mænd, der kunne udrede deres Skatter og Landgilder*«, som Knud Aagaard udtrykker det i sin redegørelse.

Den sidste, der skal nævnes her, er Christen Jensen Nørgaard, der stammede fra Gettrup sogn og i første del af 1800-tallet ejede både gård nr. 12 (den senere »Stagstrup-

gaard«) og gård nr. 14 (den senere »Nørgaard«) samt desuden købte forskellige jordstykker af sine naboer.

Om Simonsen- og Nørgaard-familierne kan man bl.a. læse i slægtsbogen »Slægtsbog for efterkommere efter Jens Simonsen, gårdejer i Stagstrup, født 1831«. Anarkivet, Fredericia 1986.

Morten Hammer

Født 1947. Elektroingenør 1972. Senioringeniør i det private erhvervsliv. Har slægtsforskning som fritidsinteresse.

Øvrige kilder:

JP Trap: »Danmark – Thisted Amt« – 5. udgave 1963

Forlaget Bauta: »Landet mod Nordvest« 1947.

Landsarkivet for Nørrejylland: »Udskrift af udskiftningsprotokollen for Stagstrup by 1788/1789«

Kulturarvsstyrelsen: »Fund og fortidsminder« 2006

Dansk Folkemindesamlings udklipsarkiv

Kort- og Matrikelstyrelsen: Udskiftningskort (æ-kort) og sognekort over Stagstrup by.

100 historiske årbøger

af Svend Sørensen

Bogen, som du i øjeblikket kigger i, er Historisk Årbog nr. 100 ! Redaktionen markerer begivenheden med denne artikel, der giver eksempler på, hvad der er skrevet om i årenes løb.

Under navnet »Historisk Aarvog for Thisted Amt« udkom årbogen første gang i 1906. Det følgende år udkom årbogen ikke, og det er grunden til, at årbogen 2006 er jubilæumsnummer. Ved Thisted Amts nedlæggelse i 1970 skiftede navnet til »Historisk Årbog for Thy og Mors«, men allerede tre år senere udvidede man navnet til »Historisk Årbog for Thy og Mors og V. Han Herred«. I 1988 fik årbogen sit nuværende navn »Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred«.

I betragtning af de mange udgivelser er ensartetheden mere udpræget end forskelligheden. I 1919 indledte man dog den praksis at nummerere siderne fortløbende i fem årgange, så de kunne indbindes som en samlet enhed. Fra midten af 30'erne indskrænkede man den fortløbende nummerering til tre årgange. Sidste årbog med fortsatte sidetal var i 1973.

I 1980 blev papirkvaliteten forbedret, og årbogen blev leveret med afskårne kanter, så man var fri for at skulle sprætte den op. Lidt af en milepæl var det, da der blev udgivet et registerbind til årgangene 1906-1982, udarbejdet af bibliotekar Alice Haller Nielsen. I årbogen 1994 er registeret suppleret med årgangene 1983-1993.

Formatet blev i 1988 én cm bredere, og teksten blev sat i to spalter. Desuden kom der for første gang illustration på forsiden, dog ikke i flere farver, men siden 1992 har bogen haft farveomslag. I 2003 blev formatet yderligere forøget med 2 cm i bredden og 2,5 cm i høj-

den. Det førte i øvrigt til en beklagelig udmeldelse fra et medlem, der ikke længere kunne have bogen stående i sin boghylde!

Det startede beskedent med 51 sider i 1906 – fire artikler foruden en lille introduktion. I den næste årbog i 1908 var sidetallet øget til 92 og i det følgende år til 112. Sammenlagt er det blevet til over 13.700 sider i de 100 årbøger, altså et gennemsnit på 137 sider. To årgange har skilt sig ud med et omfang på over 200 sider. Det er årbøgerne i 1924 og 1974, der var helliget Thistedes historie i anledning af byens 400 og 450 års jubilæum som købstad.

Med 6-tallet som endetal vil vi i det følgende gøre nogle nedslag i årbøgerne for at give et indtryk af artiklernes mangfoldighed. Skulle det skabe interesse for yderligere læsning, så kan alle årbøger findes på arkivets og museets hjemmeside, hvis adresse findes på side 160.

1906:

En gammel regnskabsbog

I den første årbog skriver redaktør M. Aaberg om en gammel regnskabsbog fra Thisted, der blev taget i brug af kæmner Mads Thousgaard den 1. januar 1768. Det første år udviser regnskaberne en indtægt på godt 198 rigsdaler, men ingen af indtægterne kommer fra skatteudskrivning, da der ikke blev opkrævet skat dette år! Først i 1770 blev der opkrævet skat for tre år, i alt 271 rigsdaler 2 mark og 7 skilling.

Af udgifter i 1768 kan bl.a. nævnes 4 rdl. til doktor Mandgaard i Viborg som »landfysikus«, 7 rdl. til skarpretteren i Aalborg og 3 rdl. 5 mark 13 sk. til Viborg Tugthus. Af skoleudgifter er kun opført 3 mark og 2 skilling til natmanden for at rense »tilhuset« ved skolen. Med en betaling på 26 rdl. er byens vægter den eneste person, der vejer til i byens udgifter – det svarer til en ugeløn på én krone! Til de store udgifter hører et beløb på godt 118 rdl. til reparation af den store træbro. Hele udgiften for 1768 er opført til 220 rigsdaler.

Regnskabsbogen dækker en periode på 83 år og slutter i 1850. Den afspejler den rivende udvikling, byen er inde i. Således går den årlige skatteudskrivning i denne periode i vejret fra ca. 90 rigsdaler til 4799 rdl. Byens befolkning vokser i samme periode fra ca. 800 til 2342.

1916:

Børnehjemmet i Villerslev

I 1916 skriver Ejnar Dahl om en opdragelsesanstalt for forsømte og vildfarne børn, som i årene 1868-76 havde sit virke i Vibberstoft i Villerslev sogn. Ophavsmanden til børnehjemmet var Niels Chr. Hove, der var født i sognet i 1815. Han var uddannet fra Snedsted Seminarium og havde virket som lærer i Øsløs og i Vendsyssel, inden han vendte tilbage og købte en landejendom i Vibberstoft.

Niels Chr. Hove og hans kone havde ingen børn, men de havde haft flere plejebørn. Og da ægteparret vendt tilbage til Vibberstoft, indgik han i 1867 en overenskomst med amtsrådet om at indrette lokaler til »15 moralsk fordærvede børn i en alder fra 7-15 år«. Han modtog et treårigt, rentefrit lån og skulle desuden have en årlig plejeløn på 45 rigsdaler for hvert barn. Forsørgelseskommunen skulle udrede 30 rdl. – resten kom fra en amtsfond, som også betalte læge og medicin. For denne

betaling skulle ydes forsvarlig undervisning, kost, logi og vask.

Overenskomsten med amtet blev fornyet i 1870 – lånet blev forlænget og taksterne hævet lidt. Efterhånden voksede tilgangen, og der var til tider over 50 børn på anstalten. Blandt andet blev der truffet aftale med Københavns Magistrat om anbringelse af 10 vildfarne børn. Drengene blev beskæftiget ved landbrug og havebrug, og om vinteren flettede de måtter og bandt simer. Pigerne syede, strikkede og spandt, men lærte også at væve.

Efterhånden blev pladsen for trang, og Hove blev for gammel og svag. I 1876 måtte han nedlægge børnehjemmet og byttede ejendommen bort med en mindre, hvor han levede til sin død i 1881. For sit arbejde fik han tildelt Dannebrogskorset.

1926: Taterkvinden Sirena

P. C. Knudsen skriver i 1926 om taterkvinden Sirena fra Grurup. Hun blev født på en gård i Grurup i 1790. Hendes forældre var kommet som omløbende tiggere til gården, hvor moderen lagde sig på jorden ramt af fødselsveer. Gårdmanden tog hende ind i huset, og da hun efter 8 til 14 dage var nogenlunde frisk, blev barnet døbt. Dagen efter rejste forældrene videre med deres nyfødte barn, og siden hørte folk på egnen ikke noget til dem i næsten 30 år. I kirkebogen blev barnet indført som Sirena, men senere kaldte hun sig Sarine.

Sirena blev i 1819 indsat i arresten i Randers for betleri. Eftersom hun i sin tid var født i Grurup, blev det i november 1819 pålagt fattigkommissionen for Bedsted-Grurup menigheder at afhente Sirena og hendes 5 år gamle barn. Kommissionen vandede sig og protesterede til kancelliet, men lige lidt hjalp det. En mand blev derfor sendt til Randers, så snart vejene var fremkommelige i februar 1820. Sirena var imidlertid undvejet, men

manden modtog en regning på godt 113 rigsbankdaler for to børns underhold i Randers. I forhold til fattigkommissionens kassebeholdning var der tale om et betydeligt beløb.

Sidst på året, i december 1820, fik amtmand Faye besked på, at Sirena var dømt 8 måneder i Viborg Tugthus for løsgænger. Tilbage stod to drenge på 3 og 8 år, som blev sendt til Grurup. Her fik man i april 1821 anvist godt 43 rbd. fra amtets fattigkasse. Sirenas opførsel i tugthuset var i øvrigt upåklagelig, og her blev hun konfirmeret – i en alder af 30 år!

Efter løsladelsen i august 1821 blev Sirena hjemsendt til sit fødesogn. Opholdet her kan i første omgang ikke have været af længere varighed, for i 1822 straffes hun for løsgænger i Horsens, hvor hun tillige fødte en søn. Da hun barslede igen i 1825, boede hun imidlertid i Grurup fattighus. Ved den lejlighed oplyste hun, at den nyfødte datter var hendes 8. barn. Med alderen blev Sirena mindre mobil, og Grurup blev hendes faste tilholdssted. Her blev hun i 1869 begravet i en alder af 79.

1936: En gammel byvedtægt

Artiklen om taterkvinder fortsættes i årbogen i 1927. I årenes løb har det været brugt flere gange at dele en længere artikel over to årgange. Det var dog ikke nødvendigt i 1936, da årbogen bragte en gammel byvedtægt fra Vestervig. Den kunne være på tre sider og var indleveret af præsten i Vestervig, Henr. Laurssen.

Vedtægten er fra 1813, men der er ifølge indledningen tale om en ny vedtagelse af en vedtægt »fra forrige Tider«. Bestemmelserne omhandler udelukkede løsgående svin, så man må gå ud fra, at den gamle vedtægt også har haft andre emner. Udgaven fra 1813 omtales som sognevedtægt og er opdelt i ti punkter. I punkt 1 er ordlyden:

»Hele Vinteren og ellers altid, naar det er Tøveir og Svinene kunne omrode Jorden, er Enhver forbunden til at holde sine Sviin ringede med 2 á 3 Staaltraads Ringe, saaledes anbragt, at Svinene ingenlunde kan rode.«

Det fremgår desuden, at svinene på venstre side skal være mærket med ejerens navn, og de skal holdes inde indtil to timer efter solens opgang. Svinene skal synes hver søndag morgen af ejerne efter en turnusordning. Forsømmelser bødes der for med to skilling for hvert svin. Af vedtægterne fremgår det ikke, hvad mulkerne skal bruges til, men de optræder i fattigvæsenets regnskaber, oplyses i en note. Bøderne betales på gården »Nørboe« hver valborgsdag og mortensdag.

1946: Pietismen i Thy

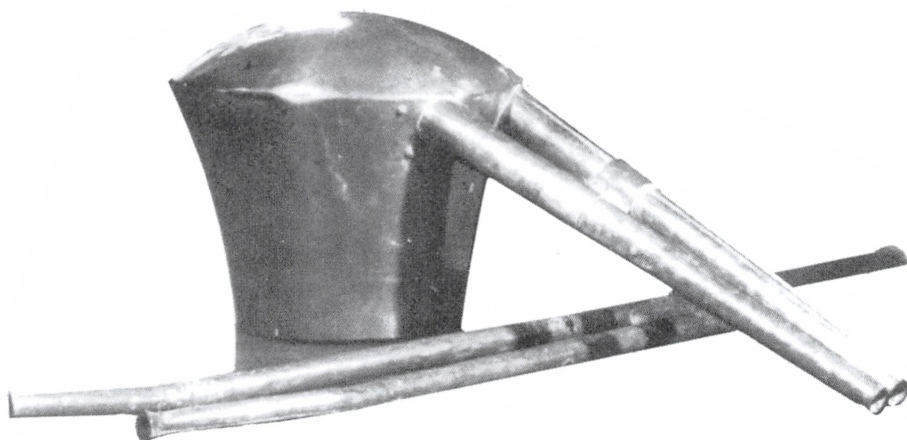
Betegnelsen pietisme er afledt af det latinske pius, der betyder from. Det er en velvalgt betegnelse for den fromhedsbevægelse, der prægede den danske kirke i 1700-tallet. Pietismen var i høj grad en præstebevægelse, fremhæves det af F. Elle Jensen, der i 1946 skrev artiklen Pietismen i Thy i Historisk Årbog. Som grund anfører han, at gudelige forsamlinger i 1741 blev underlagt den gejstlige ledelse. Nye impulser kom derfor udelukkende fra præsterne og uddøde ofte med dem.

Efter beskrivelse af en række pietistiske præster i Thy skriver Elle Jensen: »Mens pietistiske præster i andre egne af landet dog her og der kom til at øve en om end tidsbegrænset åndelig indflydelse på deres sognebørn, synes dette kun i meget ringe grad at have været tilfældet i Thy.«

1956: Brændevinsbrænding

Den ulovlige brændevinsbrænding var emnet for en artikel i 1956 af H. A. Riis-Olesen. Han fremhæver, at brændevin først blev alminde-

Ukomplet destillationsapparat af kobber. Museet for Thy og Vester Hanherred.

lig som nydelsesmiddel fra midten af 1600-tallet under påvirkning af fremmede troppers tilstedeværelse. I 1689 forbydes al ikke privilegeret brænding på landet, og kun kroer ved alfarvej beholdt brændingsret for at kunne sørge for de vejfarendes fornødenheder. Men mange rettede sig ikke efter kongens bud, og kampen mod hjemmebrænderiet fortsatte, indtil den fabriksfremstillede brændevin blev konkurrencedygtig midt i 1800-tallet.

I artiklen gennemgås en række sager fra Hassing-Refs herreds tingbøger og Vestervig birks tingbog. Man kan bl.a. læse, at myndighederne en overgang brugte ufine metoder i kampen mod ulovligt brænderi. Således blev Thisted toldforpagters fuldmægtig stævnet i 1753 af en del proprietærer, der beskyldte ham for at sende stikkere ud på landet for at skaffe oplysninger om brændevinsbrænderi. Det drejede sig om to mænd, der strejfedes om i flere sogne og under forskellige påskud op søgte enfoldige bønder. Overalt tryglede de folk om at skaffe brændevin, som de betalte godt for.

Ved flere retsmøder kom forskellige mennesker med beretninger om de to mænds snu-
hed. Hvordan sagen sluttede, kan ikke aflæses

af retsprotokollen, men i betragtning af de mange samstemmende vidneudsagn havde anklagen uden tvivl et fast greb i virkeligheden.

1966:

Niels Arenfeldt og Karen Dyre

1966 er året, hvor man kan læse H. Støvring-Nielsens beskrivelse af en strid mellem ægtefællerne på Ullerupgård i 1600-tallet. Karen Dyre beskyldte sin mand, Niels Arenfeldt, for at have forsøgt at ombringe hende med gift, da hun lå i barselseng. Han hævdede derimod, at sagen var opdigtet med det formål at komme ham til livs. Efter et længere sagsforløb endte sagen for herredagen i København i 1641. Her er det interessant, at den såkaldte *tylvt-ed* blev taget i brug.

Tylvt betyder tolv, og tylvt-eden indebar, at en adelsmand kunne sværge sig fri for tiltale, hvis 12 adelsmænd ville aflægge ed på hans uskyld. Denne middelalderlige retspraksis blev i øvrigt afskaffet med Danske Lov i 1683. På herredagen blev det således bestemt, at Niels Arenfeldt skulle stille med »12 riddersmænd« på Viborg snapsting den 26. januar

1642. Det skete også, og han var dermed frikendt for drabsforsøg. Men dermed var trængslerne ikke forbi.

For at kunne deltage i tylvt-eden skulle man have 16 aner af adelig herkomst. Efterfølgende blev det undersøgt, om disse betingelser var opfyldt. Det viste sig ikke at være tilfældet, og sagen endte i november 1642 med en dom på 20 års landsforvisning til alle, der havde deltaget i tylvt-eden. Niels Arenfeldt blev således straffet for at have misbrugt retssystemet og ikke for drabsforsøg. Samtlige landsforviste blev dog benådet i 1648, og Niels Arenfeldt vendte tilbage til Danmark. Han døde 1669 og blev stedt til hvile i Åsted kirke i Vendsyssel. Ti år senere blev Karen Dyre begravet ved hans side!

1976: Ovn og Arnested

Hvad det vil sige at »ilde« en ovn, får man et levende indtryk af i en grundig artikel af Torsten Balle i 1976-udgaven af årbogen. Som dreng var det hans bestilling at opvarme den store bageovn, som var i bryggerset sammen med gruekedlen. Det var et almindeligt arbejde for børn, fordi det var mest bekvemt for et barn at komme ind i ovnen. Torsten Balle anslår, at ovnen var 1,5 m lang og godt halvt så bred. Den var bygget af mursten, flad i bunden med lave, lodrette sider og fladhvælvet loft. Skorstenen var åben, men han kunne ikke se himlen, fordi skorstenen var skrå. Men han kunne skimte de søm, der blev brugt til at hænge fødevarer til røgning.

I Torsten Balles hjem fyrede man med lyng – ovne beregnet til ildning med tørv havde højere til loftet. Lyngen blev raget ned i bryggerset gennem lemmen til loftstrappen, der straks blev lukket igen, for at en gnist ikke skulle flyve op på loftet. Derefter blev en armfuld lyng stoppet ind i ovnen og antændt. Ilden og lyngen blev fordelt jævnt inde i ov-

nen med ildpinden, en tilspidset stage, der skulle være så lang, at den kunne nå ind til enden af ovnen. Den måtte tit dypes i en spand vand, for at der ikke skulle gå ild i den.

Lyng brænder hurtigt, og ovnen måtte hele tiden fodres med nogle håndfulde lyng. Først blev ovnens loft og sider sorte af sod, men efter en times tid løsnede soden sig i flager, der fløj op i skorstenen. Så havde ovnen et lyst skær indeni. Nogle sagde, den blev blank eller hvid, og udtrykket »den sorte mand er ude« blev også brugt.

For nogen tog det op til to timer at fyre ovnen varm. Når ovnen var tilstrækkelig varm, skulle den hurtigt renses. Med ovnrågen skræbete man asken enten gennem en rist ned i et underrum eller ud ad døren og ned i ovngraven. Derefter blev ovnen fejlet og rugbød sat ind – i ovnen på de større gårde kunne der være 16-20 store rugbrød på 8 kg (en lispund). Den varme aske i underrummet kunne varme den »lille ovn« så meget, at man efter en vis tid kunne bage sigtebrød i den.

1986: Snedsted Seminarium

I artiklen »Med Christen Kold på seminarium« fra 1986 kommer Poul Skaaning ind på den praktiske indretning af præstegårdsseminariet i Snedsted, der havde sit virke her fra 1812 til 1848. Seminariet lå ved præstegården og bestod af en lang, stråttækt bygning. Forstanderen var stedets sognepræst, og han havde sin egen dør, der vendte ind mod præstegården. På den anden side var der en dør til hvert af de to klasseværelser. Seminariets børneskole havde murstensgulv, mens seminarieleverne havde trægulv, og i hvert klasseværelse var der to lange borde med bænke på hver side. Ovenpå boede de to lærere.

Poul Skaanings oldefar gik på seminariet sammen med Christen Kold 1834-36. Derfor har artiklens forfatter specielt interesseret sig

for denne periode. Hans undersøgelser førte ham ikke tættere på oldefaderen, men resulterede i mange interessante oplysninger om seminarist Christen Kold (1816-70).

1996:

Boplads ved Smedegård

Allerede i den første årbog skrev P. L. Hald om fortidsminder. Lige siden har forhistorien været en del af stofområdet i årbogen. Men det arkæologiske stof er kommet til at fylde mere, efter at Museet for Thy og Vester Hanherred siden begyndelsen af 1970'erne hvert år har foretaget arkæologiske undersøgelser. Mange af dem omtales som led i museets årsberetning, der i mange år havde sin faste plads bag i årbogen – den sidste i 1988.

Mange selvstændige artikler om arkæologi er det også blevet til, ikke mindst i de senere år. Bjarne Henning Jensen skrev således i 1996 om jernalderbopladsen ved Smedegård i Tved sogn, hvor han stod i spidsen for udgravningen. Om denne undersøgelse konkluderer han:

»Det er overordentlig sjældent, at museerne får lejlighed til at udføre så omfattende arkæologiske undersøgelser i så komplekse fundsammenhænge og med så fremragende bevaringsforhold. De 400-500 års bebyggelse fra den ældre jernalder på Smedegård har af-

Jens Jørgen Olesen spuler knoglestykker frem af jorden under udgravningen på Smedegård. Senere, i år 2000, forsvarede Tine Nord Raa-hauge en ph.d.-afhandling i zoologi på Københavns Universitet baseret på analyser af dyreknoglerne (se Historisk Årbog 2002). Talrige prøver af forkullede plantedele dannede baggrund for, at agronomen Peter Steen Henriksen i 2005 udarbejdede en større sammenfatning om jordbruget og udnyttelsen af omgivelserne ved Smedegård.

givet et uhyre stort forskningsmateriale, som kun venter på at blive analyseret og publiceret færdigt i de kommende år.«

Lokalhistorisk litteratur om Thy og Vester Hanherred 2005-2006 – et udvalg

af Anne Frandsen

Andersen, H. C.

H.C. Andersens dagbog – fra en rejse i det nordlige Jylland 1859 / forord: Knud Sørensen. Limfjordsegnens Litteratur Samvirke, 2005, 48 sider.

Buus, Mie

Udnyttelsen af klithederne i Thy. Museet for Thy og Vester Hanherred, 2005, 157 sider, illustreret
Kan ses på www.thistedmuseum.dk

Hanstholm – virkelighed og visioner / redaktører: Poul Erik Skov Sørensen, Jens Fogh-Andersen; fotos: Ole Iversen. Erhvervs- og Beskæftigelsesudvalget i Hanstholm Kommune, 2005, 223 sider, illustreret i farver. ISBN 87-987707-1-3

Holm Hansen, Allan

Koldby-Hørdum IF 100 år – 1904-2004. Koldby-Hørdum IF, 2004, 76 sider, illustreret.

Kirsten Kjærs Museum 25 års jubilæum.

Kirsten Kjærs Museum, 2006, 31 sider, illustreret.

Kjærgaard, Jørgen

Hjemstavn – hav og himmel – Thøger Jensen Ruby, Agger – Vesterhavsfisker og hjemstavns-maler. Museet for Thy og Vester Hanherred, 2006, 40 sider, illustreret. ISBN: 87-88945-18-9

Klange, Minna Marie

Tegneren Ellen Toustrup Madsen Raadal 1910-1991. Museet for Thy og Vester Hanherred, 2006 180 sider, illustreret. ISBN 978-8788945164

Klostre i Midt- & Vestjylland

Tekst: Jesper Hjermand, Hans Krongaard Kristensen, Ann Bodilsen. Viborg Amt, Miljø og Teknik, 2005, 44 sider, illustreret i farver. På omslaget: Blandt nonner og munke. ISBN 87-89874-80-3

Lange, Steffen

Vorupord og andre tanker fra Thy / forfatter: Steffen Lange, akvareller: Birte Ohsten Silkeborg Bogtryk, u.å., 28 sider, illustreret.

Madsen Nielsen, Knud

Verdenskrigen i Lyngby. 2. udgave. Sparekassen Thy; eksp. Vestervig Boghandel, 2005, 96 sider, illustreret. På omslaget: En Lyngbydrengs erindringer om livet i det lille fiskerleje i Sydthy.

Mellem disse grønne høje – sognehistorie fra Hørdum og Skyum sogne.

Yde Sørensen, 2005, 279 sider, illustreret. Afløser: En duft mellem hav og fjord, 1993. 2 bind. ISBN 87-85137-38-3

Nielsen, Carl

Der er så mange glæder.

A. Rasmussens Bogtrykkeri, 2006

183 sider, illustreret.

På titelsiden: Skrevet af ham, som helt klart er den morsomste af de to store danske Carl Nielsen'er.

ISBN 87-85092-03-7

Pedersen, Ove

En purk fortæller – hvad en dreng på 4-5 år oplevede i Hanstholm i 1930'erne.

Ove Pedersen, 2005, 119 sider, illustreret.

ISBN 87-990442-2-6

Ruby, Jørn Uz

Vedvarende modvind : portræt af omstillingspioner, Preben Maegaard.

Hovedland, 2006.

196 sider, tavler i farver.

ISBN: 87-7739-807-6

Skipper, Flemming

Det rene Vand. Thisted Vandværk 1906-2006.

60 sider, illustreret.

Forlaget Knakken / Thisted Kommune.

ISBN 87-88797-88-0

Slægtsbog – Sallingland, Thyland og andre lande – anetavler for og efterkommere efter

Nielsine Kathrine og Mathias Andersen /

udarbejdet af Kirstine Grundvad

og Axel Kristensen. 2005,

245 sider, illustreret.

Sørensen, Svend

Den stærke mand fra Thy og andre lokale sagn / illustreret af Hanne Jermiin.

Museet for Thy og Vester Hanherred, 2006,

75 sider, illustreret i farver.

ISBN-13: 978-87-88945-17-1

Sørensen, Svend

Hillerslev Brugsforening 1906 – 2006.

Dagli' Brugsen, Hillerslev, 2006

24 sider, illustreret

ISBN 87-99158701

Viljen til Thy. Ny udgave af dvd-filmen med danske, tyske og engelske undertekster.

Instruktør: Jørgen Vestergaard.

Forlaget Knakken 2005-2006.

Thy – landet mod nordvest.

Red. Knud Holch Andersen m.fl.

Billedredaktion: Jytte Nielsen og Klaus Madsen. Forlaget Knakken/Museet for Thy og Vester Hanherred, 2006.

376 sider, illustreret.

ISBN: 87-88797-844

Årbøger

Han Herred bogen – lokalhistorisk årbog for Øster og Vester Han Herred.

Lokalhistorisk Samvirke for Han Herred.

Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred.

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred.

Jul i Thy

Erik A. Lauridsen og Jørgen Miltersen; forhandles af DBK.

Sydthy Årbog.

Egnshistorisk Forening for Sydthy

Formandsberetningen 2005-2006

af Kristian Visby

Historisk Samfunds ordinære generalforsamling afholdtes den 23. maj 2006 på Thisted Museum med 35 deltagere. Efter generalforsamlingen serveredes der kaffe, og der blev trukket lod om tre bøger, hvorefter Svend Sørensen levende fortalte om museets særudstilling »Magiske kvinder i Thy«. Aftenen sluttede med, at deltagerne så den meget vellykkede udstilling.

Årets første større begivenhed var museets 100 års jubilæum den 7. juni. Dagen blev behørigt fejret med telt i museumshaven og mange gæster fra nær og fjern. Vejret viste sig fra den smukkeste side, og det blev en dag, som deltagerne længe vil mindes med glæde. På vor forenings vegne bemærkede jeg fra talerstolen, at det må være sjældent forekommende, at forældrene til en hundredårig kan møde op og gratulere med fødselsdagen, men at dette rent faktisk skete ved denne lejlighed, eftersom det jo var Historisk Samfund, der oprettede museet i 1905.

En uge senere, den 14. juni 2005, afholdtes vor ordinære generalforsamling, hvori deltog 29 af vore medlemmer. Efter selve generalforsamlingen fortalte museumsleder Jytte Nielsen om museumsvæsenet i Thy gennem de 100 år, museumspædagog Svend Sørensen fortalte om museets oprettelse i 1905, og deltagerne i generalforsamlingen havde derefter lejlighed til at bese museets meget vellykkede jubilæumsudstilling.

Også sommerudflugten søndag den 4. september var begunstiget af et smukt sensommervej. Udflugten, der havde 35 deltagere, gik først til Blicher-museet i Thorning, hvor museumsleder Hans Kruse levende og engageret fortalte om St. St. Blicher og museets samlinger. Der var derefter lejlighed til at se nærmere på museets udstillinger, og besøget afsluttedes med, at deltagerne nød den med-

bragte frokost i museets kaffestue. Derefter gik turen videre til Mønsted Kalkgruber, hvis »overjordiske« dele netop var genåbnet efter en omfattende restaurering. Efter et veldækket kaffebord på den kgl. privilegerede Mønsted Kro, satte bussen igen kursen mod Thy. Uheldigvis faldt udflugten sammen med søsætning og navngivning af vikingeskibet i Doverodde, en begivenhed, som tiltrak flere tusinde tilskuere og dermed også gik noget ud over tilslutningen til udflugten.

Historisk Samfund var medarrangør af to foredrag i efteråret. Først universitetslektor Jens B. Skrivers foredrag i september om »Hvad var hoveri«, arrangeret sammen med Slægtshistorisk Forening for Thy og museet. Dernæst arkæologerne Anne-Louise Haack Olsen og Jens-Henrik Bechs foredrag om »100 års arkæologi i Thy« i oktober, arrangeret sammen med museet. Begge foredrag havde god tilslutning. Endvidere har Historisk Samfund været initiativtager til to foredrag efter nytår. Først professor Birgit Løgstrups foredrag i marts om »Kommunalreformen i historisk perspektiv«, arrangeret i samarbejde med museet. Det udmærkede foredrag samlede desværre kun få tilhørere. Det andet foredrag med historikeren Bo Lidegaard den 24. april blev derimod et tilløbsstykke med hele 130 deltagere. Det spændende foredrag, der tog afsæt i Lidegaards nyeste bog »Kampen om Danmark 1933-1945«, var et relativt dyrt arrangement

og kunne kun gennemføres som følge af, at Thisted Bibliotek, Thisted Museum, VUC Thy-Mors, MuseumsCenter Hanstholm og Besættelsestidshistorisk Selskab velvilligt accepterede at være medarrangører og -betalere.

Historisk Årbog 2005 udkom 18. november, og traditionen tro blev begivenheden markeret ved en reception på Heltborg Museum med 36 deltagere, heraf mange af årets artikelforfattere. Medlem af årbogsredaktionen, Svend Sørensen, præsenterede den nye årbog, som i anledning af museets jubilæum og et større antal artikler var udvidet med 12 sider i forhold til de sædvanlige 144 sider. Under det efterfølgende kaffebord blev der bladet flittigt i bogen, og selv om et nærmere studium naturligvis ikke var mulig, lød der rosende ord om bogen. Skal jeg ved denne lejlighed fremhæve en enkelt artikel, så må det blive Svend Sørensens velskrevne og fint disponerede artikel om museets historie. Denne artikel er senere af museet udgivet i særtryk.

Efter pakning af årbøgerne, udført i Heltborg af det sædvanlige pakkehold, påtog bestyrelsesmedlem Mogens Kristensen sig også denne gang det store arbejde med at distribuere langt de fleste årbøger i Thy og på Hanne. Tak til Mogens for den store indsats, der sparer vor forening for en betydelig portoudgift. Vi håber, at medlemmerne kan acceptere, at denne måde at distribuere bøgerne på nødvendigvis må medføre, at nogle modtager bogen lidt senere end andre.

I samme forbindelse skal det nævnes, at PBS nu udsender indbetalingskortene særskilt, og der skete så sidste år det lidt uheldige, at kortene ankom nogle dage før bogen. Det vil vi naturligvis søge at undgå fremover. Bortset herfra vil det være en lettelse, om alle vil foretage kontingent-betalingen over PBS. Det gør flertallet af medlemmerne heldigvis allerede.

Også sidste år deltog Historisk Samfund i Heltborg Museums velbesøgte julemarked i

slutningen af november. Det resulterede i tegning af 13 nye medlemmer, foruden salg af en del årbøger og CD-rom'er, hvilket må betegnes som meget tilfredsstillende.

Historisk Samfund havde ved foreningsårets begyndelse 737 medlemmer. Der har i årets løb været et frafald på 44 medlemmer, men det heldigvis mere end opvejes af 68 nye medlemmer, således at foreningen pr. 1. april 2006 har 761 medlemmer. Det relativt store frafald skyldes, foruden mere naturlige årsager, dels at nogle af vore institutionelle medlemmer, såsom biblioteker og arkiver m.m., af sparehensyn har fravalgt et medlemskab, dels at vi med en opstramning af rykkerproceduren over for medlemmer, som ikke betaler kontingent rettidigt, har slettet medlemskaber to gange inden for samme foreningsår. Vi forventer derfor også et noget mindre frafald i det kommende år.

Der har i årets løb været afholdt to særskilte bestyrelsesmøder samt et fællesmøde mellem bestyrelse og årbogsredaktion. Det er hensigten, at der fremover skal afholdes et sådant fællesmøde hvert år, ligesom vi i det hele taget vil tilstræbe et tættere samarbejde mellem bestyrelse og redaktion.

Vor kasserer vil senere gennemgå regnskab mere detaljeret, så jeg vil nøjes med at nævne, at vi igen har præsteret et ganske pænt overskud, hvilket er meget tilfredsstillende i et år med ekstraordinære udgifter på ca. 13.000 kr. til jubilæumsgave og udvidelse af årbogen. Kontingentet blev sidst forhøjet i 2000, og der er med det fortsat stigende antal medlemmer ingen aktuel udsigt til en stigning.

Beretningen afsluttes med en tak til årbogsredaktionen, årets artikelforfattere og Wadmann Grafisk for endnu en vellykket årbog. Redaktionen håber at kunne udgive en lige så alsidig og gedigen bog til efteråret, så meget mere som denne årbog vil være nr. 100

i den lange række af årbøger fra Thy og Vester Hanherred. Jeg vil også gerne takke den lokale presse for bevågenhed over for vore arrangementer. Det betyder meget for foreningens trivsel. Til sidst skal der lyde en stor tak

til museet og mine bestyrelseskolleger for et udmærket samarbejde i det forgangne år.

Hurup, den 23. maj 2006
Kristian Visby

Formandsberetningen blev godkendt af generalforsamlingen, hvorefter kasserer Niels Eriksen gennemgik regnskabet, der viste et overskud på godt 11.000 kr. og en likvid beholdning på godt 132.000 kr. Regnskabet blev enstemmigt godkendt.

Bestyrelsens forslag om uændret kontingent på 125 kr. vedtoges.

De afgående bestyrelsesmedlemmer, Knud Søgaard, Ingvar Jakobsen og Kristian Visby, blev genvalgt for en ny 4-årig periode. Også revisorerne Aksel Thinggaard og J. V. Præstgaard blev genvalgt.

Efterfølgende har bestyrelsen konstitueret sig med Kristian Visby som formand, Knud Søgaard som næstformand og Niels Eriksen som kasserer.

Fra redaktionen:

I Historisk Årbog 2005 er de tre herrer yderst til højre på billedet side 148 betegnet som ukendte.

Med velvillig bistand fra Annelise Henriksen, Hurup, er det lykkedes at identificere to af de tre personer. Yderst til højre er det propr. Eriksen, Søvang, og nr. to fra højre er Annelise Henriksens far, gdr. Peiter Vestergaard, Ullerup.

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Bestyrelsen

Formand	Kristian Visby, Grurupvej 3 B, 7760 Hurup	97 95 14 65
Næstformand	Knud Søgaard, Joh. Skjoldborgs Vej 2, 7700 Thisted	97 92 34 18
Kasserer	Niels H. Eriksen, P. L. Halds Vej 60, 7700 Thisted	97 92 25 18
Bestyr.medl.	Ingvar Jakobsen, Landbæk 10, 7742 Vesløs	97 99 35 08
Bestyr.medl.	Jytte Nielsen, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Bestyr.medl.	Knud Møller Madsen, Gormsvej 6, 7760 Hurup	97 95 21 10
Bestyr.medl.	Mogens Kristensen, Islandsvej 33, 7700 Thisted	97 92 28 36

E-mail-adresser

Kristian Visby	visby.hurup@mail.tele.dk
Knud Søgaard	knud@thisted-gymnasium.dk
Niels H. Eriksen	nielseriksen@mail.dk
Jytte Nielsen	jytte@thistedmuseum.dk
Ingvar Jakobsen	ingjak@mail.dk
Knud Møller Madsen	knud.moeller.madsen@hurup-skole.sydthy.dk
Mogens Kristensen	mogens.kristensen5@skolekom.dk

Historisk Samfunds hjemmeside

www.thistedmuseum.dk

(herfra er der links til såvel Historisk Samfund som til Historisk Årbog).

Redaktionen

E-mail : visby.hurup@mail.tele.dk

Jytte Nielsen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Flemming Skipper	Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Svend Sørensen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Kristian Visby	Grurupvej 3 B, 7760 Hurup	97 95 14 65

Forfatterfortegnelse

Knud Holch Andersen	Røllikevej 11, Hillerslev, 7700 Thisted	9798 1648
Herdis Fisker	Tilstedvej 59, 7700 Thisted	9792 0015
Anne Frandsen	Østermøllevej 11, 7700 Thisted	9792 6204
Morten Hammer	Fyrrehusene 10, 2600 Glostrup	4396 9872
Ingvard Jakobsen	Landbæk 10, Øsløs, 7742 Vesløs	9799 3508
Bjarne Gade Johansen	Peter Sabroesgade 10, 1.tv., 2550 Københ. SV	3379 6803
Aksel Kristensen	Skyumvej 83, 7752 Snedsted	9793 1225
Claus Corvinius Madsen	Baldrianvej 39, 4., 8240 Risskov	8617 7930
Flemming Nielsen	Aalborg Stadsarkiv, Arkivstræde 1, 9000 Aalborg	9931 4233
Frede Rødbro	Basaltvej 14, Østerild, 7700 Thisted	9799 7114
Flemming Skipper	Højvang 21, 7700 Thisted	9792 2976
Svend Sørensen	Skovstedvej 33, Skovsted, 7700 Thisted	9798 5596
Jytte Thorndahl	Elmuseet, Bjerringbrovej 44, 8850 Bjerringbro	8725 9744

